K. MARKS · F. ENGELS

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA

- buržoazija i kontrarevolucija
- revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj
- otkrića o komunističkom procesu u Kelnu

›SVJETLOST‹ SARAJEVO

ἔθος BIBLIOTEKA Etos

IZBOR IZ DJELA KLASIKA MARKSIZMA

(Treća serija, knjiga 4)

Odgovorni urednik
MARIO VUKIĆ

MARKS — ENGELS

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA

»SVJETLOST«, OOUR IZDAVAČKA DJELATNOST, SARAJEVO
1976.

Prevodi
dr VIDE MARKOVIĆ (u redakciji Mare Fran), NATAŠE TKALEC,
MILORADA VANLIĆA (u redakciji dr Zvonka Tkalca)

Izbor
dr FRANC CENGLE i dr ARIF TANOVIĆ

ČITAOCU

Analizirajući klasnu strukturu evropskog društva sredine XIX stoljeća, Marks i Engels — u radovima uvrštenim u ovu knjigu — utvrđuju društvenoistorijske razloge izbijanja građanske revolucije, kao i pojave kontrarevolucije vladajućih klasa protiv revolucionarnog proletarijata. Isto tako, oni odgovaraju i na pitanje o položaju i ulozi proleterske partije u tom burnom vremenu, ukazujući na bitnu uzajamnu povezanost komunističkog i radničkog pokreta. Stoga se i može reći da ove Marksove i Engelsove političkoistorijske analize — utemeljene u Marksovom materijalističkom shvatanju istorije — znače, s jedne strane, naučni uvid u različite društvenoistorijske pretpostavke pojave moderne radničke klase, a, s druge, sadrže brojne teorijske zaključke, koji ulaze u osnove marksističke teorije i istorije političkih borbi.

Naglašavajući da ispitivanje uzroka revolucionarnog potresa sredinom XIX vijeka ima ogromnu važnost s istorijskog gledišta, Fridrih Engels ističe da iza revolucionarnog pokreta, ma gdje on izbio, svagda stoji neka društvena potreba, čije zadovoljavanje sprečavaju preživjele ustanove i da, shodno tome, društvene klase čine osnovu svake političke organizacije. To važi kako za buržoaziju, koja je uoči revolucije uvidjela da je dalji razvoj njenih najvažnijih interesa zakočen feudalnim uređenjem, tako i za revolucionarnu radničku klasu, protiv koje se okrenula buržoazija evropskih zemalja u kontrarevolucionarnom savezu sa pobijeđenim feudalnim plemstvom. Razloge prvih poraza mlade radničke klase, Engels vidi i u tome što je »okružena nepovjerenjem,

Fridrih Engels napominje da je Marks u »Osamnaestom brimeru Luja Bonaparta« izložio cjelokupan tok francuske istorije nakon februarskih dana 1848, koji se osniva na razgaranju borbe antagonističkih društvenih klasa. Engels, takođe, ističe Marksovo razumijevanje žive istorije, njegovo jasno i prodorno pronicanje u suštinu događaja u trenutku kad se oni još odigravaju.

U ovu knjigu je uvršten i Marksov rad iz 1844. godine — pod naslovom »Kritičke primjedbe uz članak 'Pruski kralj i socijalna reforma. Od jednog Prusa'« — u kome se kritički obrazlaže opšti odnos politike i političkih ustanova vladajućih klasa prema socijalnim nevoljama proletarijata, te razotkriva klasna suština modernog državnog i, uopšte, prinudnog aparata.

Engelsov rukopis »Uloga sile u istoriji«, koji je nastao 1887/88. godine, i koji je takođe uvršten u ovaj izbor, nastavlja se na Marksova društvenoistorijska istraživanja i pokazuje kakvu ulogu je imala sila u evropskoj istoriji — do Pariske komune i poslije njenog pada. I ovaj rad se odlikuje primjenom i razradom Marksovog materijalističkog shvatanja istorije i afirmacijom bitnog značenja klasnih borbi.

K. Marks — F. Engels

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA

Fridrih Engels napominje da je Marks u »Osamnaestom brimeru Luja Bonaparte« uočio cjelokupan tok francuske istorije nakon februarskih dana 1848, koji se osniva na razvoju borbe antagonističkih društvenih klasa. Engels, takođe, ističe Marksovo razumijevanje žive istorije, njegovo jasno i prodorno proniknuće u suštinu događaja u trenutku kad su oni još odigravali.

U ovu knjigu je uvršten i Marksov rad iz 1844. godine — pod naslovom »Kritičke primjedbe uz članak 'Pruski kralj i socijalna reforma. Od jednog Prusa'« — u kome se kritički obrađuje opšti odnos politike i političkih ustanova vladajućih klasa prema socijalnim nevoljama proletarijata, te razotkriva klasna suština modernog državnog i, uopšte, prinudnog aparata.

Engelsov rukopis »Uloga sile u istoriji«, koji je nastao 1887–88. godine, i koji je takođe uvršten u ovaj izbor, nastavlja se na Marksova društvenoistorijska istraživanja i pokazuje kakvu ulogu je imala sila u evropskoj istoriji — do Pariske komune i poslije njenog pada. I ovaj rad se odlikuje primjenom i razradom Marksovog materijalističkog shvatanja istorije i afirmacijom teorije klasnih borbi.

Karl Marks

BURŽOAZIJA I KONTRAREVOLUCIJA

Članak drugi

Keln, 11. decembra. Kad je prošao martovski potop — potop en miniature[1] — on nije na berlinskoj zemljinoj površini ostavio nikakvih nemani, nikakvih revolucionarnih kolosa, nego kreature starog stila, dežmekaste građanske figure — liberale Ujedinjenog landtaga, predstavnike svjesne pruske buržoazije. Provincije s najrazvijenijom buržoazijom, *Rajnska provincija* i *Šleska,* dale su glavni kontigent za nova ministarstva. Iza njih — cijeli rep rajnskih pravnika. Onako kako su feudalci potiskivali buržoaziju u pozadinu, tako su u ministarstvima Rajnska provincija i Šleska ustupale mjesto staropruskim provincijama. Brandenburgovu vladu veže sa Rajnskom provincijom samo još jedan elberfeldski torijevac. *Hanzeman* i *fon der Hajt!* Na ta dva imena svodi se za prusku buržoaziju sva razlika između marta i decembra 1848!

Pruska buržoazija bila je izbačena na vrhove države, ali ne kako je ona željela, *mirnom transakcijom sa krunom,* nego *revolucijom.* Morala je zastupati ne svoje vlastite interese, nego *narodne interese* protiv krune, tj. protiv same sebe, jer joj je putove utro *narodni pokret.* Kruna je, pak, u njenim očima bila samo zaklon po milosti božjoj iza kojeg je trebalo da se skrivaju njeni vlastiti profani interesi. Nepovredivost *njenih* vlastitih interesa i njenom interesu odgovarajućih političkih formi trebalo je da u prevodu na ustavni jezik glasi: *nepovredivost krune.* Otud zanesenost njemačke i posebno pruske buržoazije za *ustavnu monarhiju.* Stoga,

[1] U minijaturi, u malom. *Red.*

iako je februarska revolucija, skupa sa svojim njemačkim odjecima, i bila pruskoj buržoaziji dobrodošla, jer joj je bacila u ruke kormilo države, ona joj je isto toliko i pomrsila račune jer je sad njena vladavina bila vezana za uslove koje ona nije ni htjela ni mogla ispunjavati.

Buržoazija nije ni makla prstom. Dopustila je narodu da se za nju bije. Na nju prenesena vlast nije stoga bila vlast vojskovođe koji je pobijedio svog protivnika, nego vlast komiteta javne bezbjednosti kojemu je pobjedonosni narod povjerio čuvanje svojih interesa.

Kamphauzen je još potpuno osjećao nezgodnost tog položaja, i sva slabost njegove vlade proizlazi iz tog osjećanja i iz okolnosti koje su ga uslovile. Zato neka vrsta crvenila od stida ozaruje najbestidnije akte njegove vlade. Otvorena *bestidnost* i *besramnost* bile su privilegij *Hanzemanov*. Crveni *teinte*[2] je jedina razlika između oba ova slikara.

Pruska martovska revolucija ne smije se brkati ni s *engleskom* revolucijom od 1648, ni s *francuskom* od 1789.

1648. buržoazija je bila u savezu s novim plemstvom protiv monarhije, protiv feudalnog plemstva i protiv vladajuće crkve.

1789. buržoazija je bila u savezu s narodom protiv monarhije, plemstva i vladajuće crkve.

Revoluciji od 1789. bila je uzor (bar u Evropi) samo revolucija od 1648, revoluciji od 1648. samo ustanak Nizozemaca protiv Španije. Obje revolucije otišle su od svog uzora jedno stoljeće dalje ne samo po vremenu nego i po sadržaju.

U obje revolucije buržoazija je bila klasa koja se *stvarno* nalazila na čelu pokreta. *Proletarijat* i *slojevi građanstva koji ne pripadaju buržoaziji,* ili još nisu sačinjavali samostalno razvijene klase ili dijelove klase. Stoga su se tamo gdje su istupali protiv buržoazije, kao na primjer 1793. do 1794. u Francuskoj, borili samo za sprovođenje interesâ buržoazije, iako ne *na način* buržoazije. *Sav francuski terorizam* nije bio drugo do *plebejski manir* razračunavanja s *neprijateljima buržoazije,* s apsolutizmom, feudalizmom i malograđanstvom.

---

[2] Boja. *Red.*

Revolucije od 1648. i 1789. nisu bile *engleska* i *francuska* revolucija; one su bile revolucije *evropskog* stila. One nisu bile pobjeda određene društvene klase nad *starim političkim uređenjem;* one su bile *proklamacija političkog uređenja za novo evropsko društvo.* Buržoazija je u njima pobijedila; ali *pobjeda buržoazije* bila je onda *pobjeda novog društvenog uređenja,* pobjeda buržoaskog vlasništva nad feudalnim, nacije nad provincijalizmom, konkurencije nad esnafom, diobe nad majoratom, vladavine vlasnika zemlje nad vladanjem vlasnika zahvaljujući zemlji, prosvijećenosti nad praznovjerjem, porodice nad porodičnim imenom, industrije nad herojskom lijenošću, građanskog prava nad srednjovjekovnim privilegijama. Revolucija od 1648. bila je pobjeda XVII stoljeća nad XVI stoljećem, revolucija od 1789. pobjeda XVIII stoljeća nad XVII stoljećem. Ove revolucije još više su izražavale potrebe cijelog tadašnjeg svijeta nego potrebe onih dijelova svijeta u kojima su se odigravale, tj. Engleske i Francuske.

U *pruskoj martovskoj revoluciji* ništa od svega toga.

Februarska revolucija *ukinula* je ustavnu monarhiju u stvarnosti i vlast buržoazije u ideji. Pruska martovska revolucija trebalo je da *stvori* ustavnu monarhiju u ideji i vlast buržoazije u stvarnosti. Daleko od toga da bude *evropska revolucija,* ona je bila samo slab odjek evropske revolucije u jednoj zaostaloj zemlji. Umjesto da bude ispred svoga stoljeća, bila je iza njega za više od pola stoljeća. Ona je od samog početka bila *sekundarna,* a poznato je da se sekundarne bolesti teže liječe i da istovremeno jače razaraju organizam nego primarne. Radilo se ne o stvaranju novog društva, nego o berlinskom ponovnom rođenju društva koje je umrlo u Parizu. Pruska martovska revolucija nije čak bila *nacionalna, njemačka;* ona je od samog početka bila *provincijsko-pruska.* Bečki, kaselski, minhenski — provincijski ustanci svake sorte tekli su uporedo s njom i osporavali joj rang.

Dok su 1648. i 1789. bile beskrajno ponosne što stoje na čelu stvaranja, ambicija berlinske 1848. sastojala se u tome da bude anahronizam. Njihova svjetlost bila je nalik na svjetlost zvijezda koja dopire do nas, stanovnika Zemlje; tek 100.000 godina poslije toga kako su se ugasila tijela koja su

je emanirala. Pruska martovska revolucija bila je u malom, kao što je sve bila u malom, takva zvijezda za Evropu. Njena svjetlost bila je svjetlost davno istrunulog društvenog leša.

Njemačka buržoazija razvijala se tako mlitavo, kukavički i sporo da je u trenutku kad je stajala nasuprot feudalizmu i apsolutizmu, ugrožavajući ih, vidjela da je i sama ugrožena od proletarijata i od svih onih slojeva građanstva čiji su interesi i ideje srodni proletarijatu. I ne samo što je vidjela neprijateljski raspoloženu klasu *iza* sebe, nego je vidjela cijelu Evropu neprijateljski raspoloženu *pred* sobom. Pruska buržoazija nije bila, kao francuska 1789, klasa koja nasuprot reprezentantima starog društva, monarhiji i plemstvu, predstavlja *cijelo* moderno društvo. Ona je spala na neku vrstu *staleža,* isto toliko odvojenog od krune koliko i od naroda, opoziciono nastrojenog prema oboma, neodlučnog prema svakom od svojih protivnika uzetih ponaosob, jer je uvijek vidjela oba ispred ili iza sebe; od samog početka bila je sklona izdaji naroda i kompromisu s okrunjenim predstavnikom starog društva, jer je već i sama pripadala starom društvu; ona nije predstavljala interese novog društva protiv starog društva, nego obnovljene interese unutar zastarjelog društva; ona je bila na kormilu revolucije ne zato što je za njom stajao narod, nego zato što ju je narod gurao pred sobom; ona je bila na čelu ne zato što je predstavljala inicijativu nove društvene epohe, nego zato što je predstavljala nezadovoljstvo stare društvene epohe; to je bio sloj stare države koji se nije bio probio napolje, nego je zemljotresom izbačen na površinu nove države; bez vjere u sebe, bez vjere u narod, ropćući na one iznad sebe, dršćući pred onima ispred sebe, egoistična na obje strane i svjesna svog egoizma, revolucionarna prema konzervativcima, konzervativna prema revolucionarima, bez vjere u svoje vlastite parole, sa frazama umjesto ideja, zastrašena svjetskom olujom, eksploatišući svjetsku oluju — bez energije u ma kom pravcu, plagijat u svim pravcima, vulgarna jer nije bila originalna, originalna u vulgarnosti — ona trguje svojim vlastitim željama, ona je bez inicijative, bez vjere u samu sebe, bez vjere u narod, bez svjetskoistorijske misije — ukleti starac osuđen da vodi i odvodi prva mladalačka strujanja robusnog naroda

u svom vlastitom staračkom interesu — bez očiju, bez ušiju, bez zubi, bez ičega — takva se obrela *pruska buržoazija* poslije martovske revolucije na kormilu pruske države.

»Neue Rheinische Zeitung«
br. 169. od 15. decembra 1848.

(Prevela NATAŠA TKALEC)

u svom vlastitom staračkom interesu — bez očiju, bez ušiju, bez zubi, bez ičega — takva se obrela pruska buržoazija poslije martovske revolucije na kormilu pruske države.

»Neue Rheinische Zeitung«
br. 169, od 15. decembra 1848.

(Prevela NATAŠA TIJALEC)

F. Engels

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA U NJEMAČKOJ

I

NJEMAČKA UOČI REVOLUCIJE

Prvi čin revolucionarne drame na evropskom kontinentu je završen. »Vlasti prošlosti«, prije bure od 1848, opet su »vlasti sadašnjosti«, a više ili manje popularni upravljači od danas do sutra — privremeni regenti, trijumviri, diktatori — sa svojom svitom poslanika, civilnih komesara, vojnih komesara, prefekata, sudaca, generala, oficira i vojnika, izbačeni su na tuđe obale i »prognani preko mora« u Englesku ili Ameriku, da tamo obrazuju nove vlade »in partibus infidelium«,[1] evropske komitete, centralne komitete, nacionalne komitete, i da navijeste svoj dolazak proglasima isto tako svečanim kao što su proglasi bilo kojih manje imaginarnih vlastodržaca.

Teško je zamisliti teži poraz od onog koji je pretrpjela revolucionarna partija — bolje reći partije — kontinenta na svim tačkama bojne linije. Ali što mari? Zar nije borba britanske buržoazije za njenu društvenu i političku vladavinu obuhvatila četrdeset osam, a borba francuske buržoazije četrdeset godina besprimjernih bitaka? I zar je njena pobjeda bila ikad bliže no onda kad je restaurirana monarhija mislila da je njen položaj čvršći nego ikad ranije? Davno su prošla vremena one praznovjerice koja je revolucije pripisivala zloj volji šačice agitatora. Danas svako zna da iza revolucionarnog pokreta, ma gdje on izbio, stoji neka društvena

[1] »*in partibus infidelium*« (u zemljama nevjernikâ) — prvobitno dopuna titule katoličkih biskupa imenovanih na biskupije u nekršćanskim zemljama (titularni biskupi); ovdje: na stranom tlu, samo po tituli. *Red.*

potreba, čije zadovoljenje sprečavaju preživjele ustanove. Ta potreba se možda još ne osjeća tako jako i tako općenito da bi to zajamčilo neposredan uspjeh, ali svaki pokušaj njenog nasilnog gušenja samo će je jačati, sve dokle ona ne raskine okove. Dakle, ako smo izgubili bitku, ne ostaje nam drugo nego da počnemo iznova. A predah između završetka prvog i početka drugog čina, vjerojatno vrlo kratak, daje nam, srećom, dovoljno vremena da svršimo vrlo nužan dio posla: proučavanje uzroka koji su učinili neizbježnim kako posljednji ustanak tako i njegov poraz, uzrokâ koje ne treba tražiti u slučajnim težnjama, talentima, greškama, zabludama ili izdajama nekih od njegovih vođa, već u općem socijalnom stanju i životnim uslovima onih nacija koje je taj potres zadesio. To da iznenadni pokreti februara i marta 1848. nisu bili djelo pojedinca, već spontani, neodoljivi izrazi nacionalnih nužda i potreba što su ih mnogobrojne klase u svakoj zemlji jasnije ili nejasnije shvatale, ali vrlo dobro osjećale — činjenica je koju svi priznaju; međutim, kad ispitujete uzroke uspjehâ kontrarevolucije, susrećete svuda gotov odgovor da je gospodin X ili građanin Y »izdao« narod. Ovakav odgovor može biti tačan ili netačan, već prema okolnostima, ali nam ni u kom slučaju ništa ne objašnjava — pa čak ni to kako se moglo desiti da »narod« dopusti da bude tako izdan. A tek kako su bijedni izgledi političke partije čiji se sav kapital sastoji od znanja samo jedne činjenice: da građaninu N. N. ne treba vjerovati.

Ispitivanje i izlaganje uzrokâ revolucionarnog potresa i njegovog ugušenja ima, osim toga, ogromnu važnost s istorijskog gledišta. Od kakvog interesa mogu biti sve te sitne lične svađe i uzajamne optužbe — sve te protivrječne tvrdnje da su Marast,. ili Ledri-Rolen, ili Luj Blan, ili bilo koji drugi član privremene vlade, ili svi zajedno upravili brod revolucije na stijene o koje se razbio — i kakvu sliku mogu one pružiti nekom Amerikancu ili Englezu koji je posmatrao sve te razne pokrete s takve udaljenosti koja mu ne dopušta da razlikuje pojedinosti događaja? Nijedan pametan čovjek neće nikad povjerovati da je jedanaest ljudi,[2] većinom sasvim

---

[2] Riječ je o jedanaest članova privremene vlade, formirane u Francuskoj 24. februara 1848. *Red.*

osrednjih sposobnosti bilo za dobro bilo za zlo, moglo za tri mjeseca upropastiti naciju od trideset i šest miliona ako trideset i šest miliona nisu isto tako slabo vidjeli put kojim je trebalo ići kao i ona jedanaestorica. No pita se: kako se desilo da su tih trideset i šest miliona iznenada bili pozvani da sami odluče kojim putem treba da pođu, mada djelomično i pipajući po mraku, da su zatim zalutali i da su njihove stare vođe privremeno mogle da se vrate na vodstvo?

Pokušaćemo da čitaocima »Tribune«[3] izložimo uzroke koji su njemačku revoluciju učinili nužnom 1848, i koji su isto tako neizbježno doveli do njenog privremenog ugušenja 1849. i 1850. Od nas ne treba očekivati da ćemo dati potpunu istoriju događaja onako kako su se oni odigrali u toj zemlji. Kasniji događaji i sud budućih pokoljenja odlučiće koji će dio ove kaotične mase prividno slučajnih, nepovezanih i oprečnih činjenica ući u svjetsku istoriju. Vrijeme za takav zadatak još nije došlo; mi se moramo ograničiti na ono što je moguće, i bićemo zadovoljni ako nam pođe za rukom da nađemo racionalne uzroke, zasnovane na nepobitnim činjenicama, koji objašnjavaju glavne događaje, osnovne prekretnice tog pokreta i pokazuju pravac koji će iduća i možda ne tako daleka eksplozija dati njemačkom narodu.

Prije svega, kakvo je bilo stanje Njemačke u momentu izbijanja revolucije?

Sastav raznih klasa naroda, koje čine osnovu svake političke organizacije, bio je u Njemačkoj složeniji nego ma u kojoj drugoj zemlji. Dok je u Engleskoj i Francuskoj moćna i bogata buržoazija, koncentrirana u velikim gradovima i naročito u glavnom gradu, ili potpuno uništila feudalizam ili ga bar, kao u Engleskoj, svela na nekoliko beznačajnih oblika, dotle je feudalno plemstvo u Njemačkoj zadržalo veliki dio svojih starih privilegija. Gotovo svuda je prevladavao feudalni sistem zemljoposjeda. Zemljoposjednici su čak zadržali pravo da sude kmetovima. Lišeni svojih političkih privilegija, prava da kontroliraju kneževe, oni su saču-

[3] *»Tribune«* — skraćeni naslov američkog dnevnika »New York Daily Tribune« (»Njujorška dnevna tribina«), koji je izlazio od 1841. do 1924; od augusta 1851. do marta 1862. u njemu su sarađivali Marks i Engels. *Red.*

vali gotovo svu svoju srednjovjekovnu vlast nad seljacima svojih domena, kao i izuzetost od plaćanja poreza. Feudalizam je u nekim krajevima bio jači nego u drugim, ali nigdje, izuzev na lijevoj obali Rajne, nije bio potpuno uništen. Ovo feudalno plemstvo, u to doba veoma mnogobrojno i dijelom vrlo bogato, bilo je službeno smatrano kao prvi »stalež« u zemlji. Ono je davalo visoke državne činovnike, ono je gotovo isključivo zauzimalo sve oficirske položaje u vojsci.

Njemačka buržoazija nije bila ni tako bogata ni tako koncentrirana kao buržoazija Francuske ili Engleske. Uvođenje pare i brzo širenje supremacije engleske industrije razorilo je stare njemačke industrijske grane; moderne industrijske grane, ponikle za vrijeme Napoleonova kontinentalnog sistema,[4] osnovane u drugim dijelovima zemlje, nisu mogle da nadoknade gubitak starih i bile su preslabe da osiguraju sebi uticaj koji bi bio dovoljan da primora vlade, ljubomorne na svako širenje bogatstva i moći neplemića, da vode računa o njihovim potrebama. Dok je Francuska s punim uspjehom vodila svoju industriju svile u toku pedesetih godina revolucija i ratova, Njemačka je za to isto vrijeme gotovo sasvim izgubila svoju staru industriju platna. Osim toga, industrijske oblasti bile su malobrojne i između sebe udaljene; pošto su se nalazile duboko u unutrašnjosti zemlje i za svoj uvoz i izvoz se većinom služile stranim lukama, holandskim ili belgijskim, imale su vrlo malo ili nimalo zajedničkih interesa s velikim lučkim gradovima na Sjevernom i Baltičkom moru, a što je glavno — nisu bile u stanju da stvore velike industrijske i trgovačke centre kao što su Pariz i Lion, London i Mančester. Uzroci ove zaostalosti njemačkih industrija bili su raznovrsni, ali dva će biti dovoljna da je objasne: nepovoljan geografski položaj zemlje, njena udaljenost od Atlantskog oceana, koji je postao glavni

[4] *Kontinentalni sistem* — kontinentalna blokada koju je Napoleon I proglasio nad Engleskom pošto su engleski brodovi uništili francusku flotu kod Trafalgara. U dekretu izdanom 21. novembra 1806. u Berlinu kaže se: Britanski otoci nalaze se u stanju blokade...trgovina s britanskim otocima i svi odnosi s njima zabranjeni su.« Dekretu su se povinovale sve vazalne države Francuske i svi njeni saveznici. Ova privredna blokada propala je poslije Napoleonova poraza u Rusiji. *Red.*

put svjetske trgovine, i stalni ratovi u koje je Njemačka bila upletena i koji su se vodili na njenom tlu od XVI vijeka pa do danas. Njemačku buržoaziju spriječila je malobrojnost i naročito njena sasvim nedovoljna koncentriranost da postigne onu političku vlast koju je engleska buržoazija uživala neprekidno od 1688, a koju je francuska buržoazija izvojevala 1789. Pa, ipak, još od 1815. to bogatstvo, a s bogatstvom i političko značenje njemačke buržoazije, stalno je raslo. Mada nerado, vlade su ipak bile primorane da vode računa bar o njenim neposrednijim materijalnim interesima. Čak se s pravom može reći da je svaki djelić političkog uticaja buržoazije, koji joj je najprije darovan u ustavima malih država, a za vrijeme oba perioda političke reakcije (1815—1830. i 1832—1840) opet oduzet — bio nadoknađen nekim praktičnim ustupkom. Svaki politički poraz buržoazije povlačio je za sobom neku njenu pobjedu na polju trgovinskog zakonodavstva. I zaista, pruska Zaštitna carinska tarifa od 1818. i stvaranje Carinskog saveza[5] imali su za njemačke trgovce i industrijalce kudikamo veću vrijednost nego sumnjivo pravo da u komorama[6] nekog sićušnog vojvodstva izraze svoje nepovjerenje ministrima, koji su se njihovim glasanjima podsmjehivali. I tako je, s porastom bogatstva i širenjem trgovine, buržoazija uskoro došla do stepena na kome je vidjela da je dalji razvoj njenih najvažnijih interesa zakočen političkim uređenjem zemlje — njenom slučajnom podjelom među trideset i šest vladara, koji su imali oprečne težnje i ćudi; feudalnim okovima u kojima se nalazila poljoprivreda i s njom povezana trgovina; nesnosnom kontrolom, kojoj je neznalačka i naduvena birokratija podvrgla sve njene poslove. U isto vrijeme, širenje i jačanje Carinskog saveza, opće uvođenje pare u saobraćaj i porast konkurencije na

[5] *Zaštitna carinska tarifa od 1818.* ukinula je unutrašnje carine na teritoriji Pruske i time stvorila preduvjete za osnivanje Carinskog saveza. *Carinski savez* bio je privrednopolitičko ujedinjenje pojedinih njemačkih država, pod vodstvom Pruske, radi uklanjanja unutrašnjih carina i radi zajedničkog reguliranja carina na granici. Osnovan je 1. januara 1834. i obuhvaćao je 18 njemačkih država sa više od 23 miliona stanovnika. Austrija i neke južnonjemačke države nisu pristupile Carinskom savezu. *Red.*

[6] Skupštinama, skupštinskim domovima. *Red.*

unutrašnjem tržištu zbližili su trgovačke klase raznih država i provincija, izjednačili njihove interese i centralizirali njihovu snagu. Prirodna posljedica bio je prelazak čitave mase ovih klasa u tabor liberalne opozicije i pobjeda u prvoj ozbiljnoj borbi njemačke buržoazije za političku vlast. Može se reći da ova promjena datira od 1840, od momenta kad je pruska buržoazija stala na čelo buržoaskog pokreta u Njemačkoj. Mi ćemo se kasnije vratiti na taj pokret liberalne opozicije od 1840. do 1847.

Osnovna masa nacije, koja nije pripadala ni plemstvu ni buržoaziji, sastojala se u gradovima od sitnih zanatlija, sitnih trgovaca i radnika, a na selu od seljaka.

Klasa sitnih trgovaca i zanatlija je u Njemačkoj izvanredno mnogobrojna, zahvaljujući slabom razvitku klase krupnih kapitalista i industrijalaca u toj zemlji. U većim gradovima ona čini gotovo većinu stanovništva, a u manjim potpuno prevladava zbog pomanjkanja bogatijih takmaca u borbi za utjecaj. Ova klasa, veoma značajna u svakoj modernoj državi i u svim modernim revolucijama, još je značajnija u Njemačkoj, u kojoj je za vrijeme nedavnih borbi, općenito uzevši, igrala odlučujuću ulogu. Njen položaj između klase krupnijih kapitalista, trgovaca i industrijalaca, buržoazije u pravom smislu riječi, proleterske ili radničke klase uvjetuje njen karakter. Ona teži za položajem buržoazije, ali i najmanji neuspjeh baca pojedine njene pripadnike u redove proletarijata. U monarhijama i feudalnim zemljama potrebni su joj kao mušterije, da bi mogla opstati, dvor i plemstvo; gubitak ovih mušterija upropastio bi veliki dio te klase. U manjim gradovima vojni garnizon, kotarska uprava, sud sa svojim osobljem čine vrlo često osnovu njena blagostanja; premjestite ove, i dućandžije, krojači, obućari i stolari su propali. Ovo stalno kolebanje između nade da će ući u redove bogatijih klasa i straha da će biti svedena na položaj proletera ili čak paupera; između nade da će unaprijediti svoje interese zadobijanjem učešća u upravljanju javnim poslovima i straha da će opozicijom u nezgodno vrijeme izazvati gnjev vlade od koje zavisi njen opstanak, jer ova može da joj oduzme njene najbolje mušterije; s malim imetkom čija nesigurnost stoji u obrnutoj proporciji s njegovom vrijednošću, — sve to čini da se ova klasa vrlo

mnogo koleba u svojim gledištima. Ponizna i ropski pokorna pred jakom feudalnom ili monarhijskom vladom, ona se okreće liberalizmu kad je buržoazija u usponu, nju obuzimaju demokratski paroksizmi čim buržoazija osigura svoju vladavinu, ali ona odmah zamire od očajnog straha čim klasa ispod nje, proletarijat, poduzme neki samostalni pokret. Malo dalje vidjećemo kako ta klasa u Njemačkoj naizmjence prelazi iz jednog od ovih stadija u drugi.

Radnička klasa Njemačke je u svom društvenom i političkom razvoju isto toliko zaostala za radničkom klasom Engleske i Francuske koliko i njemačka buržoazija za buržoazijom ovih zemalja. Kakav gospodar, takav sluga. Razvoj uslova za postojanje mnogobrojne, jake, koncentrirane i inteligentne klase proletera ide uporedo s razvitkom uslovâ za postojanje mnogobrojne, bogate, koncentrirane i snažne buržoazije. Sam pokret radničke klase nije nikad samostalan, nije nikad isključivo proleterskog karaktera, dok razni dijelovi buržoazije, i naročito njen najnapredniji dio, krupni industrijalci, ne osvoje političku vlast i ne preurede državu prema svojim potrebama. Čim se to dogodi, neizbježan sukob između poslodavaca i radnika postaje blizak i ne može se odložiti; radnička klasa ne može se više kljukati varljivim nadama i obećanjima koja se nikad ne misle ostvariti; veliki problem devetnaestog vijeka, ukidanje proletarijata, postavlja se, najzad, potpuno jasno i u svojoj pravoj svjetlosti. U Njemačkoj glavnu masu radničke klase nisu zapošljavali moderni industrijski lordovi, čije nam sjajne primjerke pokazuje Velika Britanija, već sitne zanatlije, čiji sav sistem proizvodnje predstavlja samo ostatak srednjeg vijeka. I kao što postoji golema razlika između krupnog pamučnog lorda i obućara krpe ili majstora krojača, tako postoji i golemo rastojanje između otresitog fabričkog radnika modernih industrijskih Babilona i stidljivog krojačkog ili stolarskog kalfe iz provincijske varošice, čiji se uslovi života i način rada vrlo malo razlikuju od uslova života i načina rada njegovih kolega od prije pet stotina godina. Razumije se, ovom potpunom pomanjkanju modernih životnih uslova, modernih načina industrijske proizvodnje, odgovaralo je približno isto tako potpuno pomanjkanje modernih ideja, i zato se ne treba čuditi što je, kad je izbila revolucija, veliki dio

radničke klase počeo na sav glas da zahtijeva bitno obnavljanje cehova i srednjovjekovnih privilegiranih zanatlijskih korporacija. Doduše, pod utjecajem industrijskih oblasti, u kojima je prevladavao moderni način proizvodnje, i selilačkog života velikog broja radnika, koji je olakšavao njihovo međusobno komuniciranje i njihov duhovni razvoj, stvorila se snažna jezgra elemenata čije su ideje o oslobođenju radničke klase bile mnogo jasnije i mnogo više u skladu s postojećim činjenicama i istorijskom nužnošću; ali oni su bili samo manjina. Ako aktivni pokret buržoazije datira od 1840, pokret radničke klase počinje s ustancima šleskih i čeških fabričkih radnika 1844,[7] i mi ćemo uskoro imati priliku da razmotrimo različite stadije kroz koje je taj pokret prolazio.

Najzad, postojala je velika klasa sitnih zemljoradnika, seljaštva, koja sa svojim dodatkom — poljoprivrednim radnicima — čini znatnu većinu čitave nacije. Ali i ta klasa se izdijelila na razne dijelove. Prvo, to su bili bogatiji seljaci, koji se u Njemačkoj zovu Gross- und Mittelbauern,[8] vlasnici većih ili manjih gazdinstava, od kojih svaki ima po nekoliko poljoprivrednih radnika što rade na njegovu imanju. Za ovu klasu, koja se nalazi između velikih neoporezovanih feudalnih zemljoposjednika, s jedne strane, i sitnijeg seljaštva i poljoprivrednih radnika, s druge strane, savez s antifeudalnom gradskom buržoazijom bio je, iz lako razumljivih razloga, najprirodniji politički kurs. Drugo, tu su bili sitni slobodni seljaci, koji prevladavaju u Rajnskoj provinciji, gdje je feudalizam podlegao snažnim udarcima velike francuske revolucije. Ovakvi nezavisni sitni slobodni seljaci postojali su ovdje-ondje i u drugim provincijama, gdje su uspjeli da novcem otkupe feudalne terete koji su prije postojali na njihovoj zemlji. Ipak, ovo je bila klasa slobodnih seljaka samo po imenu, jer je njihovo vlasništvo po pravilu bilo u tolikoj mjeri pritisnuto hipotekarnim dugom, i uz to pod

---

[7] Riječ je o ustanku šleskih tkača 4—6. juna 1844 — prvoj velikoj klasnoj bici između proletarijata i buržoazije u Njemačkoj — i o ustanku štampara katuna u Pragu i okolici u drugoj polovini juna 1844. Ove spontane ustanke, koji su dovodili do razaranja fabrika i mašina, austrijske vladine trupe su okrutno ugušile. *Red.*

[8] Krupni i srednji seljaci. *Red.*

tako teškim uvjetima da stvarni vlasnik zemlje nije bio seljak, već lihvar koji mu je pozajmio novac. Treće, feudalni kmetovi, koji nisu mogli da budu lako otjerani sa svojih posjeda, ali su vlastelinu morali da plaćaju stalnu rentu ili da mu iz godine u godinu obavljaju određene radove. Najzad, poljoprivredni radnici, čiji je položaj na mnogim velikim poljskim dobrima bio upravo isti kao i položaj poljoprivrednih radnika u Engleskoj i koji su, u svakom slučaju, živjeli i umirali siromašni, rđavo hranjeni i kao robovi svojih poslodavaca. Ove tri posljednje klase poljoprivrednog stanovništva — sitni slobodni seljaci, feudalni kmetovi i poljoprivredni radnici — nisu prije revolucije mnogo lupali glavu politikom, ali je jasno da im je ovaj događaj morao otvoriti nov put, pun najblistavijih izgleda. Svakoj od njih revolucija je obećavala koristi, i trebalo je očekivati da će joj se jedna za drugom pridružiti čim se pokret donekle razvije. Ali je isto tako jasno, a to potvrđuje i istorija svih modernih zemalja, da poljoprivredno stanovništvo, uslijed svoje raštrkanosti na velikom prostoru i teškoće postizanja saglasnosti među nekim njegovim znatnijim dijelom, ne može poduzeti uspješan samostalan pokret; njemu je potrebna inicijativa koncentriranijeg, prosvjećenijeg, pokretljivijeg stanovništva gradova.

Ova kratka skica najvažnijih klasa, koje su sve zajedno sačinjavale njemačku naciju prilikom izbijanja nedavnih pokreta, biće dovoljna da objasni veliki dio nedosljednosti, unutrašnjeg nesklada i očiglednih protivrječnosti koje su prevladavale u tom pokretu. Kada tako različiti, tako oprečni i tako neobično izukršteni interesi dođu u žestok sukob; kada su ti sukobljeni interesi u svakoj oblasti i svakoj pokrajini izmiješani u drukčijem omjeru; kada, što je najvažnije, u zemlji nema krupnog centra, Londona ili Pariza, čije odluke mogu svojim utjecajem odstraniti potrebu da se ista borba iznova vodi u svakom pojedinom kraju, šta se može drugo očekivati osim da se borba sama od sebe raspadne na masu nepovezanih okršaja u kojima će se utrošiti ogromno mnogo krvi, energije i kapitala, ali koji će pri svemu tome ostati bez ikakvog odlučnijeg rezultata?

Politička raskomadanost Njemačke na tri tuceta više ili manje značajnih država također se objašnjava ovom kaotičnošću i raznovrsnošću elemenata koji sačinjavaju naciju, a

koji su opet u svakom kraju drukčiji. Gdje nema zajedničkih interesa, tu ne može biti ni zajedničkog cilja, a još manje zajedničke akcije. Istina, Njemački Savez[9] bio je proglašen nerazrješivim za vječna vremena; ali Savez i njegov organ, Bundestag[9] nikad nisu predstavljali njemačko jedinstvo. Najviši stupanj centralizacije koji je ikad postignut u Njemačkoj bilo je stvaranje Carinskog saveza; to je i države na Sjevernom moru natjeralo da stvore svoj carinski savez,[10] dok je Austrija ostala i dalje ograđena svojom posebnom prohibitivnom tarifom. Njemačka je imala to zadovoljenje da bude, tamo gdje se radilo o praktičnim stvarima, podijeljena samo na tri nezavisne sile mjesto na trideset i šest. Naravno, rukovodeća uloga ruskog cara,[11] koja datira od 1814, nije zbog toga pretrpjela nikakve promjene.

Pošto smo izvukli ove prethodne zaključke iz naših premisa, vidjećemo u daljem izlaganju kako su spomenute razne klase njemačkog naroda jedna za drugom dospjele u pokret i kakav je karakter ovaj pokret dobio uoči izbijanja francuske revolucije od 1848.

London, septembar 1851.

II

PRUSKA DRŽAVA

Može se reći da politički pokret srednje klase ili buržoazije u Njemačkoj datira od 1840. godine. Njemu su prethodili simptomi koji su pokazivali da je novčana i industrij-

---

[9] *Njemački Savez* (Deutscher Bund), stvoren na Bečkom kongresu 1815, obuhvaćao je najprije 35, a na kraju 28 kneževina i 4 slobodna grada; postojao je do 1866. Održavao je feudalnu rascjepkanost Njemačke i sprečavao stvaranje jedne centralne vlade. Skupština opunomoćenih poslanika sačinjavala je *Bundestag;* ovaj je zasjedao u Frankfurtu na Majni, pod stalnim predsjedavanjem Austrije, i bio uporište njemačke reakcije. *Red.*

[10] U maju 1834. osnovan je takozvani Steuerverein, u koji su ušle njemačke države Hanover, Braunšvajg, Oldenburg i Šaumburg-Lipe, zainteresirane za trgovinu s Engleskom. Godine 1854. ova separatna carinska unija se raspala, a njene članice su pristupile Carinskom savezu (vidi napomenu 4). *Red.*

[11] Aleksandra I. *Red.*

ska klasa ove zemlje dostigla takvo stanje zrelosti koje joj više neće dozvoliti da i dalje apatično i pasivno trpi jaram polufeudalnog, polubirokratskog monarhizma. Manji njemački vladari su jedan za drugim davali više ili manje liberalne ustave, dijelom da bi osigurali sebi veću nezavisnost od hegemonije Austrije i Pruske ili od utjecaja plemstva u svojim vlastitim državama, a dijelom da bi od nepovezanih provincija, sjedinjenih pod njihovom vlašću odlukom Bečkog kongresa, stvorili jednu cjelinu. To su mogli učiniti bez ikakve opasnosti po sebe; jer znali su da će ih, ako Bundestag, ta marioneta u rukama Austrije i Pruske, bude nasrnuo na njihovu nezavisnost kao suverenih vlada, u otporu njegovim diktatima podržati javno mnjenje i komore; i obrnuto, da će lako moći, ako ove komore budu suviše ojačale, iskoristiti moć Bundestaga da slome svaku opoziciju. Ustavne institucije u Bavarskoj, Virtembergu, Badenu ili Hanoveru nisu mogle, u takvim okolnostima, da izazovu neku ozbiljnu borbu za političku vlast, i stoga se velika većina njemačke buržoazije uopće držala po strani od sitnih svađa u zakonodavnim skupštinama malih država, jer je vrlo dobro znala da bez temeljite promjene u politici i ustavu dviju njemačkih velikih sila nikakvi sporedni napori i pobjede neće biti od koristi. Ali u isto vrijeme izraslo je u tim malim skupštinama i pokoljenje liberalnih pravnika, profesionalnih opozicionara: Roteki, Velker, Remeri, Jordani, Štivei, Ajzenmani — veliki »narodni ljudi« *(Volksmänner)* koje je, poslije više ili manje bučne, no uvijek neuspješne dvadesetogodišnje opozicije, revolucionarna plima u proljeće 1848. podigla na kormilo vlasti, da bi, pošto su pokazali svoju potpunu nesposobnost i beznačajnost, bili za tren oka s njega zbačeni. Ovi prvi primjerci profesionalnih političara i opozicionara na njemačkom tlu privikavali su svojim govorima i člancima njemačko uho jeziku ustavnosti, i samim svojim postojanjem navješćivali su približavanje vremena kada će se buržoazija uhvatiti za političke fraze koje su brbljivi advokati i profesori imali običaj da upotrebljavaju a da nisu mnogo znali što su prvobitno značile, — i vratiti im pravi smisao.

Ni njemačka književnost nije mogla da se otme utjecaju političkog uzbuđenja u koje su cijelu Evropu bacili događaji

od 1830.[12] Gotovo svi pisci toga vremena propovijedali su neku neprobavljivu ustavnost ili još neprobavljiviji republikanizam. Sve više i više je prelazilo u naviku, naročito kod slabijih književnika, da nedostatak duha u svojim djelima nadoknade političkim aluzijama koje su morale da privuku pažnju. Pjesme, romani, književni prikazi, drame, jednom riječju sva književna djela bila su prepuna onog što se tada nazivalo »tendencijom«, tj. više ili manje bojažljivog ispoljavanja opozicionog duha. Da bi zbrka ideja koja je vladala u Njemačkoj poslije 1830. bila potpuna, s ovim elementima političke opozicije pomiješala su se i rđavo svarena sjećanja na njemačku filozofiju, ponesena s univerziteta, i pogrešno shvaćeni pabirci iz francuskog socijalizma, naročito sensimonizma. Klika pisaca koja je nadugačko i naširoko govorila o toj raznorodnoj smjesi ideja samouvjereno je sebe nazivala »Mlada Njemačka« ili »Moderna škola«.[13] Kasnije su se ti pisci pokajali za svoje mladenačke grijehe, ali svoj stil pisanja nisu popravili.

Najzad, i njemačka filozofija, taj najsloženiji ali u isto vrijeme i najsigurniji termometar razvitka njemačkog duha, bila se izjasnila za buržoaziju kad je Hegel, u svojoj »Filozofiji prava«, ustavnu monarhiju proglasio posljednjim i najsavršenijim oblikom vladanja. Drugim riječima, on je navijestio da predstoji uspon njemačke buržoazije do političke vlasti. Njegova škola, poslije njegove smrti, nije se na tome zaustavila. Napredniji dio Hegelovih sljedbenika podvrgao je, s jedne strane, najstrožoj kritici svako religiozno vjerovanje i poljuljao same temelje stare zgrade kršćanstva, a u isto vrijeme, s druge strane, istakao je politička načela smjelija od onih koja su njemačke uši ikad ranije imale prilike da čuju i pokušao da obnovi slavnu uspomenu na heroje prve francuske revolucije. Ako je teško razumljivi filozofski jezik u koji su te ideje bile odjevene zamagljivao i duh pisca i

[12] U julu 1830. u Francuskoj je izbila buržoaska revolucija, poslije koje je došlo do ustanka u nekoliko evropskih zemalja: u Belgiji, Poljskoj, Njemačkoj, Italiji. *Red.*

[13] *»Mlada Njemačka«* — literarna grupa koja je nastala tridesetih godina XIX stoljeća; u svojim književnim i publicističkim radovima odražavala je opoziciona raspoloženja sitne buržoazije i istupala u odbranu slobode savjesti i slobode štampe. *Red.*

duh čitaoca, on je u isto vrijeme zaslijepljivao i oči cenzora, zato su »mladohegelovski« pisci uživali slobodu štampe kakvu nije znala nijedna druga grana književnosti.

Bilo je, prema tome, jasno da je kod javnog mnjenja u Njemačkoj nastupila velika promjena. Malo-pomalo, ogromna većina onih klasa koje su, zahvaljujući odgoju ili položaju u životu, čak i pod apsolutizmom imale mogućnosti da dobiju izvjesnu političku informaciju i da stvore nešto nalik na nezavisno političko mnjenje ujedinila se u moćnu opozicionu falangu protiv postojećeg režima. Kad se donosi sud o sporosti političkog razvitka u Njemačkoj, ne treba ni u kom slučaju gubiti iz vida teškoće oko dobivanja ispravne informacije ma o kojoj stvari u zemlji gdje su svi izvori informacije bili pod vladinim nadzorom, gdje se, počev od seoskih i nedjeljnih škola pa do novina i univerziteta, govorilo, predavalo, mislilo, štampalo ili objavljivalo samo ono što je vlada prethodno odobrila. Uzmimo, na primjer, Beč. Stanovnici Beča, koji, što se tiče industrije, ne zaostaju možda ni za kim u Njemačkoj i koji pokazuju da su, što se tiče duha, hrabrosti i revolucionarne energije ispred svih, bili su manje svjesni svojih pravih interesa i počinili su za vrijeme revolucije više grešaka nego ma ko drugi. To se dobrim dijelom mora pripisati gotovo potpunom neznanju u oblasti najelementarnijih političkih pitanja u kome ih je stalno držala Meternihova vlada.

Nije potrebno dalje objašnjavati zašto je pod takvim režimom politička informacija bila gotovo isključivi monopol onih društvenih klasa koje su mogle da plate njeno krijumčarenje u zemlju, a naročito onih klasa čiji su se interesi najozbiljnije sukobljavali s postojećim stanjem stvari — naime, industrijskih i trgovačkih klasa. Stoga su one bile prve koje su kao masa istupile protiv daljeg postojanja više ili manje maskiranog apsolutizma, pa s njihovim prelaskom u redove opozicije i počinje stvarni revolucionarni pokret u Njemačkoj.

Opozicioni pronunciamento njemačke buržoazije datira od 1840, od smrti posljednjeg pruskog kralja[14] i posljednjeg

[14] Fridriha Vilhelma III. *Red.*

živog suosnivača Svete alijanse od 1815.[15] Znalo se da novi kralj nije prijatelj pretežno birokratske i vojničke monarhije svog oca. Ono što je francuska buržoazija očekivala od stupanja na prijesto Luja XVI, tome se i njemačka buržoazija u izvjesnoj mjeri nadala od pruskog kralja Fridriha Vilhelma IV. Svi su se slagali u tome da je stari sistem preživio, istrošio se i da mora biti napušten, i ono što je ćutke podnošeno pod starim kraljem, to je sad glasno proklamirano za nepodnošljivo.

Ali ako je Luj XVI, »Louis le Désiré«,[16] bio u svojim mišljenjima običan, nepretenciozan duduk, upola svjestan svoje ništavnosti, koji nije imao nikakvih određenih ideja i koji se uglavnom rukovodio navikama stečenim za vrijeme svog odgoja, »Friedrich Wilhelm le Désiré« bio je nešto sasvim drugo. Iako je u slabosti karaktera nesumnjivo nadmašio svoj francuski original, on ipak nije bio bez pretenzija ni bez ideja. Upoznao se, na jedan diletantski način, s elementima mnogih nauka i zato je smatrao sebe dovoljno učenim da o svakom pitanju može dati konačan sud. Bio je uvjeren da je govornik prvog reda; i sigurno nije bilo nijednog trgovačkog putnika u Berlinu koji bi ga tukao u dosadnosti tobožnje duhovitosti ili u tečnosti govora. I, što je glavno, imao je svoje ideje. Mrzio je i prezirao birokratski element pruske monarhije, ali samo zato što su sve njegove simpatije pripadale feudalnom elementu. Kako je i sam bio jedan od osnivača i glavnih saradnika lista »Berliner Politisches Wochenblatt«[17], takozvane istorijske škole[18] (škole

[15] *»Sveta alijansa«* — savez kontrarevolucionarnih snaga protiv svih naprednih pokreta u Evropi. Stvorili su je 26. septembra 1815, na inicijativu ruskog cara Aleksandra I, pobjednici nad Napoleonom. Svetoj alijansi priključile su se, pored Austrije i Pruske, gotovo sve evropske države. Monarsi tih država obavezali su se na uzajamno pomaganje pri gušenju revolucija ma gdje one izbile. *Red.*

[16] Željeni Luj. *Red.*

[17] *»Berliner politisches Wochenblatt«* (»Berlinski politički tjednik«) — krajnje reakcionaran list; izlazio je od 1831. do 1841. uz saradnju predstavnika istorijske pravne škole. *Red.*

[18] *Istorijska pravna škola* — reakcionaran pravac u istorijskoj i pravnoj nauci. Nastala je u Njemačkoj potkraj XVIII stoljeća, istupala je protiv buržoaskodemokratskih ideja francuske revolucije. *Red.*

koja je živjela od ideja Bonalda, de Mestra i drugih pisaca prve generacije francuskih legitimista[19]), on je težio za što je moguće potpunijim obnavljanjem dominantnog društvenog položaja plemstva. Da bude kralj, prvi plemić u svojoj kraljevini, u prvom redu okružen sjajnom svitom moćnih vazala, kneževa, vojvoda i grofova, a u drugom redu mnogobrojnim i bogatim nižim plemstvom; da vlada po svom nahođenju nad lojalnim građanima i seljacima i da tako bude na čelu potpune hijerarhije društvenih redova ili kasta, od kojih bi svaka imala svoje posebne privilegije i bila odijeljena od drugih gotovo nesavladljivom preprekom rođenja ili utvrđenim, neizmjenljivim društvenim položajem; da pri tome sve te kaste ili »staleži kraljevine« u pogledu moći i utjecaja drže jedni druge u tako odličnoj ravnoteži da kralju ostaje potpuna sloboda akcije — takav je bio beau idéal[20] koji je Fridrih Vilhelm IV htio da ostvari i koji on u ovom momentu ponovo pokušava da ostvari.

Prošlo je dosta vremena dok je pruska buržoazija, koja se slabo snalazila u teoretskim pitanjima, otkrila pravi smisao namjera svoga kralja. Ali zato je vrlo brzo otkrila da on ima sklonosti za stvari koje su sušta suprotnost onima koje su njoj potrebne. Tek što je novi kralj osjetio da mu je očeva smrt odvezala jezik, odmah je počeo da objavljuje svoje namjere u bezbrojnim govorima, ali svaki njegov govor i svako njegovo djelo sve više su ga lišavali simpatija buržoazije. On se ne bi zbog toga mnogo brinuo da nisu neke grube i alarmantne činjenice prekinule njegove pjesničke snove. Romantika je, avaj, vrlo nevješta u računici, a feudalizam, još od Don Kihota, pravi račun bez krčmara! Fridrih Vilhelm IV je pokazao suviše mnogo preziranja prema zvečećoj moneti, koje je oduvijek bilo najplemenitija nasljedna crta potomaka križara. On je prilikom stupanja na prijesto zatekao vrlo skup, iako na škrt način organiziran sistem upravljanja i umjereno napunjenu državnu blagajnu. Za dvije godine i posljednji trag nekog viška bio je utrošen

[19] *Legitimisti* — pristalice starije »legitimne« grane burbonske dinastije, koja je bila na vlasti u Francuskoj od 1589. do 1793. i za vrijeme restauracije 1814. do 1830. Legitimisti su zastupali interese nasljednog krupnog zemljišnog posjeda. *Red.*
[20] Beau idéal — lijep ideal. *Red.*

na dvorske svečanosti, kraljeva putovanja, velikodušne poklone, subvencije potrebitim, sirotim i ubogim plemićima, itd., a redovni porezi nisu bili dovoljni ni za potrebe dvora i vlade. I tako se njegovo veličanstvo vrlo brzo našlo između očiglednog deficita, s jedne strane, i zakona od 1820, s druge strane, zakona po kome su svaki novi zajam ili povećanje postojećih poreza bez pristanka »budućeg narodnog predstavništva« bili oglašeni nezakonitim. To predstavništvo nije postojalo; novi kralj je još manje od svog oca bio voljan da ga stvori; a da je i bio voljan, znao je da se javno mnjenje neobično izmijenilo od njegova stupanja na prijesto.

U stvari, buržoazija, koja je dijelom očekivala da će novi kralj odmah dati ustav, proglasiti slobodu štampe, uvesti porotne sudove, itd., itd. — ukratko, da će se sâm staviti na čelo mirne revolucije koja joj je bila potrebna da bi zadobila političku vlast — ta buržoazija je uvidjela svoju zabludu i bijesno se okrenula protiv kralja. U Rajnskoj provinciji, a više ili manje u cijeloj Pruskoj uopće, buržoazija je bila toliko ogorčena da je, nemajući dovoljno svojih sposobnih ljudi da je zastupaju u štampi, odlučila najzad da sklopi savez s ekstremnim filozofskim pravcem o kome smo već govorili. Plod toga saveza bile su »Rheinische Zeitung«[21] u Kelnu, list koji je bio ugušen poslije petnaest mjeseci izlaženja, ali od kojeg, može se reći, datira savremeno novinarstvo u Njemačkoj. To je bilo godine 1842.

Siroti kralj, čije su novčane teškoće bile najoštrija satira na njegove srednjovjekovne sklonosti, ubrzo je uvidio da neće moći dalje vladati ako bar malo ne popusti općoj povici za »narodnim predstavništvom«, koje je, kao posljednji ostatak davno zaboravljenih obećanja iz 1813. i 1815, bilo otjelovljeno u zakonu od 1820. Kralj je smatrao da će na najmanje neprijatan način zadovoljiti taj neugodni zakon ako sazove stalne odbore provincijskih landtaga. Provincijski landtagi bili su ustanovljeni 1823. godine. U svakoj od osam provin-

---

[21] »*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*« (»Rajnske novine za politiku, trgovinu i industriju«) — dnevnik, izlazio u Kelnu od 1. januara 1842. do 31. marta 1843. Od aprila 1842. u listu je sarađivao Karl Marks, a od oktobra iste godine bio i jedan od njegovih urednika. *Red.*

cija kraljevine oni su se sastojali: 1. od višeg plemstva, nekadašnjih suverenih porodica njemačkog carstva, čije su starješine bile članovi steleške skupštine po pravu rođenja; 2. od predstavnika ritera ili nižeg plemstva; 3. od predstavnika gradova i 4. od poslanika seljaštva ili klase sitnih poljoprivrednika. Sve je bilo udešeno tako da su u svakoj provinciji dva odeljenja plemstva uvijek imala većinu u Skupštini. Svaki od tih osam provincijskih landtaga birao je odobr, i ovih osam odbora bili su sad pozvani u Berlin da obrazuju predstavničku skupštinu, koja je imala da izglasa tako žarko željeni zajam. Bilo je objavljeno da je državna blagajna puna i da se zajam ne traži za tekuće potrebe, nego za gradnju državne željeznice. Ali Ujedinjeni odbori su kategorički odbili kraljev zahtjev, izjavivši da oni nisu nadležni da vrše funkcije narodnog predstavništva, i pozvali su njegovo veličanstvo da ispuni obećanje o narodnom predstavništvu koje je dao njegov otac kad mu je bila potrebna pomoć naroda protiv Napoleona.

Zasjedanje Ujedinjenih odbora pokazalo je da se duh opozicije nije više ograničavao samo na buržoaziju. Njoj se pridružio dio seljaštva, a mnogi plemići, koji su i sami kao krupni poljoprivredni proizvođači na svojim dobrima i kao prodavaoci žita, vune, špiritusa i lana zahtijevali iste garancije protiv apsolutizma, birokratije i feudalne restauracije, također su se izjasnili protiv vlade, a za predstavnički ustav. Tako je kraljev plan potpuno propao. Kralj nije dobio novac, ali je ojačao snagu opozicije. Slijedeće zasjedanje provincijskih landtaga bilo je još nesretnije po kralja. Svi su zahtijevali reforme, ispunjenje obećanja iz 1813. i 1815, ustav i slobodu štampe; odgovarajuće rezolucije nekih od njih bile su sastavljene s prilično nepoštovanja, a srditi odgovori razdraženog kralja još su stvar pogoršali.

U međuvremenu su vladine finansijske teškoće sve više rasle. Kresanje kredita namijenjenih raznim javnim službama i sumnjivi poslovi sa »Seehandlung«om[22], trgovinskim poduzećem koje je špekuliralo i trgovalo za račun i na rizik

---

[22] *Seehandlung* (»Pomorska trgovina«) — trgovinsko i kreditno društvo, osnovano 1772. u Pruskoj. Uživajući niz važnih državnih povlastica, davalo je krupne zajmove vladi. *Red.*

države i odavno bilo njen posrednik u nabavljanju novca, mogli su prikriti suštinu za neko vrijeme; povećano emitiranje državnog papirnog novca davalo je izvjesna sredstva; ova tajna bila je uglavnom prilično dobro čuvana. Ali sva ta pomoćna sredstva bila su uskoro iscrpena. Onda se pokušalo s drugim planom: s osnivanjem banke čiji je kapital trebalo da uplate dijelom država, a dijelom privatni akcionari; vrhovno rukovodstvo imalo je da pripadne državi, što bi vladi omogućavalo da uzima iz banke velike svote novaca i da tako ponovi iste sumnjive poslove koje više nije mogla praviti sa »Seehandlung«-om. Naravno, kapitalisti koji bi dali novac pod tim uvjetima nisu mogli da se nađu; morali su se izmijeniti statuti banke i imovina akcionara osigurati od bilo kakvog zahvata fiska prije nego što bi akcije bile upisane. Pošto je taj plan propao, ostalo je još samo da se pokuša sa zajmom — ukoliko bi se mogli naći kapitalisti koji bi htjeli da pozajme novac ne tražeći odobrenje i garanciju onog tajanstvenog »budućeg narodnog predstavništva«. Pošlo se Rotšildu, ali i on je izjavio da bi odmah dao zajam ako bi narodno predstavništvo dalo garanciju — a ako ne bi, on u tom poslu ne bi mogao da učestvuje.

Tako je iščezla svaka nada da će se dobiti novac, a nije bilo ni mogućnosti da se izbjegne to kobno »narodno predstavništvo«. Za Rotšildovo odbijanje saznalo se u jesen 1846, a već februara iduće godine kralj je pozvao svih osam provincijskih landtaga u Berlin, obrazujući od njih »Ujedinjeni landtag«[23]. Ovaj landtag je imao, u slučaju nužde, da izvrši zadatak predviđen zakonom od 1820: da izglasa zajmove i nove poreze, ali dalje od toga on ne bi imao nikakvih prava. Njegov glas u pitanjima općeg zakonodavstva imao je da bude samo savjetodavan; on bi se mogao sastajati samo onda kad se to kralju sviđa, a ne redovno, i mogao bi raspravljati samo o onim stvarima koje bi vlada blagoizvoljela iznijeti preda nj. Naravno, njegovi članovi nisu bili nimalo

[23] *Ujedinjeni lantag* — ujedinjena skupština staleških provincijskih lantaga (tj. skupštinâ, saborâ) sazvana u Berlinu aprila 1847. da garantira kralju inostrani zajam. Pošto je kralj odbio da udovolji i najskromnijim političkim zahtjevima buržoaske većine Ujedinjenog landtaga, ovaj je odbio da garantira zajam, zbog čega je u junu iste godine bio raspušten. *Red.*

zadovoljni ulogom koja im je bila namijenjena. Oni su ponovili želje koje su bili iznijeli na provincijskim landtagima; odnosi između njih i vlade ubrzo su se zaoštrili, i kad je od njih bio zatražen zajam, za koji je vlada ponovo tvrdila da ga traži za gradnju željeznice, oni su ponovo uskratili saglasnost.

Ovo glasanje je vrlo brzo dovelo do zaključenja njihova zasjedanja. Sve razdraženiji, kralj ih je otpustio s prijekorom, ali je i dalje ostao bez novca. I zaista, on je imao puno razloga da bude uznemiren zbog svog položaja, jer je vidio da je liberalna partija, imajući na čelu buržoaziju a u svojim redovima veliki dio nižeg plemstva i sve raznovrsne nezadovoljnike koji su se nagomilali u raznim dijelovima nižih društvenih redova, — da je ta liberalna partija bila odlučila da postigne ono što traži. Uzalud je kralj izjavio, u svojoj prijestolnoj besjedi, da nikad, nikad neće dati ustav u modernom smislu te riječi; liberalna partija je uporno zahtijevala baš takav moderni, antifeudalni, predstavnički ustav sa svim njegovim konsekvencijama: slobodom štampe, porotnim sudovima itd.; i prije nego što bi ga dobila, ona neće odobriti ni prebijene pare. Jedno je bilo jasno: da se stvari neće moći i dalje tako razvijati i da jedna od dviju strana mora popustiti, ili će doći do neizbježnog raskida, do krvave borbe. Buržoazija je znala da se nalazi u predvečerju revolucije, i za nju se pripremala. Nastojala je svim mogućim sredstvima da dobije podršku radničke klase u gradovima i seljaštva u poljoprivrednim oblastima, pa je dobro poznato da potkraj 1847. nije bilo gotovo nijednog istaknutog političara među buržoazijom koji se nije proglasio »socijalistom«, samo da bi sebi osigurao simpatije proletarijata. Mi ćemo ove »socijaliste« malo kasnije vidjeti na djelu.

Ova revnost kojom je vodeća buržoazija prihvatila bar vanjski vid socijalizma došla je kao posledica velike promjene koja se desila s radničkom klasom Njemačke. Još od 1840. postojao je jedan dio njemačkih radnika koji se, putujući po Francuskoj i Švicarskoj, više ili manje prožeo nedozrelim socijalističkim i komunističkim idejama koje su tada bile popularne kod francuskih radnika. Sve veća pažnja koja se poklanjala sličnim idejama u Francuskoj još od 1840. učinila je socijalizam i komunizam modernim u Njemačkoj,

pa su još od 1843. sve novine bile pune diskusija o socijalnim pitanjima. Ubrzo se u Njemačkoj obrazovala škola socijalista, koja se više odlikovala nejasnoćom svojih ideja nego njihovom novinom; njena glavna djelatnost sastojala se u prevođenju francuskih furijerističkih, sensimonističkih i drugih učenja na teško razumljiv jezik njemačke filozofije[24]. Njemačka komunistička škola, potpuno različita od ove sekte, obrazovala se otprilike u isto vrijeme.

Godine 1844. izbili su ustanci šleskih tkača, za kojima je došao ustanak štamparâ pamučnih tkanina u Pragu. Ove okrutno ugušene pobune, pobune radnika ne protiv vlade već protiv poduzetnika, ostavile su dubok utisak i dale nov stimul socijalističkoj i komunističkoj propagandi među radnicima. Isto je bilo i s nemirima zbog kruha za vrijeme gladne godine 1847. Ukratko, kao što je ustavna opozicija okupljala pod svoju zastavu veliku masu posjedujućih klasa (s izuzetkom krupnih feudalnih zemljoposjednika), tako je radnička klasa velikih gradova očekivala svoj spas od socijalističkih i komunističkih učenja, mada joj se, pod tadašnjim zakonima o štampi, moglo vrlo malo reći o njima. Od nje se nije ni moglo očekivati da će imati vrlo jasne predstave o tome šta hoće — ona je jedino znala da program ustavne buržoazije ne sadrži sve što je njoj potrebno — i da njene potrebe nisu obuhvaćene krugom ustavnih ideja.

U Njemačkoj nije tada postojala posebna republikanska partija. Ljudi su bili ili ustavni monarhisti ili više ili manje jasno opredijeljeni socijalisti i komunisti.

S takvim elementima i najmanji sukob morao je da dovede do velike revolucije. I dok su visoko plemstvo i stariji činovnici i oficiri predstavljali jedini sigurni oslonac postojećeg sistema; dok su niže plemstvo, industrijska i trgovačka buržoazija, univerziteti, nastavnici svih stepena pa čak i dio nižih činovnika i oficira bili ujedinjeni protiv vlade; dok su iza njih stajale nezadovoljne mase seljaštva i proletarijata velikih gradova koje su trenutno još podržavale liberalnu

---

[24] Aluzija na djela predstavnika njemačkog ili »istinskog« socijalizma — reakcionarnog pravca koji se proširio u Njemačkoj četrdesetih godina XIX stoljeća poglavito među sitnoburžoaskom inteligencijom. *Red.*

opoziciju, ali su već zborile neobične riječi o tome da će uzeti stvari u svoje ruke; dok je buržoazija bila spremna da obori vladu, a proletarijat se sa svoje strane spremao da obori buržoaziju, dotle je vlada tvrdoglavo išla putem koji je morao da dovede do sukoba. Početkom 1848. Njemačka se nalazila u predvečerju revolucije, i do te revolucije je moralo doći čak i da je nije ubrzala francuska februarska revolucija.

Kakav je utjecaj imala pariska revolucija na Njemačku, vidjećemo u našem idućem članku.

London, septembar 1851.

III

OSTALE NJEMAČKE DRŽAVE

U posljednjem članku mi smo se gotovo isključivo ograničili na onu državu koja je od 1840. do 1848. godine bila daleko najznačajnija u njemačkom pokretu, naime na Prusku. Međutim, vrijeme je da bacimo letimičan pogled na ostale njemačke države u tom istom periodu.

Što se tiče malih država, one su poslije revolucionarnog pokreta od 1830. potpuno potpale pod diktaturu Bundestaga, tj. Austrije i Pruske. Razni ustavi, uvedeni koliko kao sredstvo odbrane protiv diktata većih država toliko i kao sredstvo da se osigura popularnost njihovim kneževskim autorima i jedinstvo konglomeratima raznorodnih pokrajina koje je Bečki kongres stvorio bez ikakvog rukovodnog načela, — ovi ustavi, ma koliko da su bili iluzorni, ipak su se pokazali opasni po vlast malih vladara u burnim vremenima od 1830. i 1831. Svi oni su bili gotovo potpuno uništeni, a ono što je od njih ostavljeno bilo je manje i od same sjenke, pa je bila potrebna sva brbljiva samodopadnost jednog Velkera, Roteka ili Dalmana da se uobrazi da je moguće postići ma i najmanje rezultate poniznom opozicijom, pomiješanom s nedostojnim laskanjem, koja im se dozvoljavala u nemoćnim komorama tih malih država.

Energičniji dio buržoazije u tim malim državama napustio je, ubrzo poslije 1840, sve nade koje je nekad polagao

u razvoj parlamentarnog režima u tim privjescima Austrije i Pruske. Čim su pruska buržoazija i klase koje su s njom bile u savezu pokazale ozbiljnu riješenost da se bore za parlamentarni režim u Pruskoj, odmah su se našle na čelu ustavnog pokreta u čitavoj neaustrijskoj Njemačkoj. Činjenica je, koju sad niko neće osporavati, da je jezgra tih konstitucionalista centralne Njemačke, koji su se kasnije odvojili od frankfurtske Nacionalne skupštine i koji su po mjestu gdje su održavali svoja separatna zasjedanja dobili ime Gotska partija[25], razmatrala davno prije 1848. plan koji je, s malim izmjenama, predložila 1849. predstavnicima cjele Njemačke. Oni su zahtijevali da se Austrija potpuno isključi iz Njemačkog Saveza, da se stvori nov savez s novim ustavom i sa saveznim parlamentom, pod zaštitom Pruske, i da se beznačajne države inkorporiraju većim državama. Sve je to trebalo provesti čim Pruska uđe u red ustavnih monarhija, uvede slobodu štampe, usvoji politiku nezavisnu od politike Rusije i Austrije i tako omogući konstitucionalistima manjih država da dobiju stvarnu kontrolu nad svojim vladama. Tvorac ovog plana bio je profesor Gervinus iz Hajdelberga. (baden). Tako je oslobođenje pruske buržoazije trebalo da bude signal za oslobođenje buržoazije u cijeloj Njemačkoj uopće i za savez, ofanzivan i defanzivan, kako protiv Rusije tako i protiv Austrije; jer Austrija je, kao što ćemo odmah vidjeti, bila smatrana za potpuno barbarsku zemlju o kojoj se vrlo malo znalo, a i ono malo što se znalo nije bilo laskavo po njene stanovnike; zbog toga Austrija nije ni bila smatrana bitnim sastavnim dijelom Njemačke.

Što se tiče ostalih društvenih klasa, one su u manjim državama pošle, brže ili sporije, tragom pruskih. Sitna buržoazija je bivala sve nezadovoljnija svojim vladama, sve većim porezom i kresanjem onih prividnih političkih privilegija kojima se ponosila kad je sebe upoređivala s »robovima despotizma« u Austriji i Pruskoj; ali u svojoj opoziciji ona dotada nije imala ničeg određenog što bi joj moglo dati

[25] *Gotska partija* — stranka koju su 1849. godine u gradu Gota formirali predstavnici kontrarevolucionarne krupne buržoazije, desni liberali; kao svoj cilj istakla je ujedinjenje cijele Njemačke, osim Austrije, pod supremacijom hoencolernske Pruske. *Red.*

obilježje jedne nezavisne partije, različite od konstitucionalizma krupne buržoazije. Nezadovoljstvo među seljacima također je raslo, ali se vrlo dobro zna da ovaj dio naroda u mirnim i spokojnim vremenima nikad ne brani svoje interese niti uzima stav kao nezavisna klasa, osim u zemljama gdje postoji opće pravo glasa. Zanatlije i tvornički radnici po gradovima počeli su da se zaražavaju »otrovom« socijalizma i komunizma, ali kako izvan Pruske ima malo gradova od nekog većeg značenja, a još manje industrijskih oblasti, to se pokret ove klase, zbog nedostatka akcionih i propagandnih centara, razvijao u manjim državama vrlo sporo.

I u pruskoj i u manjim državama teškoće na koje je nailazila politička opozicija izazvale su neku vrstu vjerske opozicije u paralelnim pokretima njemačkog katolicizma i slobodnih općina[26] Istorija nam pruža mnogobrojne primjere toga kako se — u zemljama koje uživaju blagodati državne crkve i u kojima je politička diskusija sputana — opasna profana opozicija protiv svjetovne vlasti krije iza svete i prividno nesebične borbe protiv duhovnog despotizma. Poneka vlada koja ne dozvoljava da se diskutira ma o kom njenom postupku ipak će dobro razmisliti prije nego što stvori mučenike i raspali vjerski fanatizam masa. Tako su 1845. u Njemačkoj, u svakoj državi, bilo rimokatolička bilo protestantska vjera obje smatrane za sastavni dio prava koje važi u zemlji. Isto tako je u svakoj državi svećenstvo jedne ili druge od tih vjeroispovijesti, ili obiju, sačinjavalo bitan sastavni dio vladinog birokratskog aparata. Prema tome, napad na protestantsku ili katoličku ortodoksiju, napad

[26] *Njemački katolicizam* (Deutschkatolizismus) — vjerski pokret koji je 1844. nastao u nekim njemačkim državama i zahvatio znatne slojeve srednje i sitne buržoazije. Odbacujući primit rimskog pape i mnoge dogme i odrede katoličke crkve, »Njemački katolici« su nastojali da prilagode katolicizam interesima ojačale njemačke buržoazije. *Slobodne općine* formirale su se 1846. i 1847. pod utjecajem pokreta »prijatelja svjetlosti«, vjerske struje koja se pojavila 1841. ustajući protiv vladajućeg pijetizma u protestantskoj crkvi. Ova vjerska opozicija bila je jedan od oblika u kome se ispoljavalo nezadovoljstvo njemačke buržoazije četrdesetih godina XIX stoljeća reakcionarnim režimom u Njemačkoj. Slobodne općine izdvojile su se 1847. iz protestantske crkve, a 1859. fuzionirale s općinama njemačkih katolika. *Red.*

na svećenstvo značilo je skriven napad na samu vladu. Što se tiče njemačkih katolika, samo njihovo postojanje bilo je napad na katoličke vlade u Njemačkoj, naročito u Austriji i Bavarskoj; a kao napad su ih one i shvatile. Članovi slobodnih općina, protestantski disidenti koji imaju izvjesnu sličnost s engleskim i američkim unitarcima[27], otvoreno su izražavali svoju opoziciju prema klerikalnoj i strogo ortodoksnoj tendenciji pruskog kralja i njegovog ljubimca Ajhorna, ministra prosvjete i vjera. Obje nove sekte, koje su se tada naglo širile, prva u katoličkim, a druga u protestantskim zemljama, razlikovale su se samo po različitom porijeklu; što se tiče njihovih učenja, one su se savršeno slagale u ovoj najvažnijoj tački: da je svako postavljanje dogma neodrživo. Ovo pomanjkanje svake određenosti predstavljalo je njihovu pravu prirodu; one su tvrdile da grade onaj veliki hram pod čijim bi se krovom mogli ujediniti svi Nijemci; tako su one, u vjerskom obliku, zastupale jednu drugu političku ideju dana — ideju njemačkog jedinstva — pa ipak se nikad nisu mogle sporazumjeti između sebe.

Ideja njemačkog jedinstva, koju su gore spomenute sekte pokušavale da ostvare bar na vjerskoj osnovi, pronalaskom zajedničke vjere za sve Nijemce specijalno fabricirane za njihovu upotrebu, navike i ukus, — ta ideja bila je zaista vrlo rasprostranjena, naročito u manjim državama. Još od Napoleonovog unitšenja Njemačkog Rajha[28] zahtjev da se ujedine sva disjecta membra, svi razbacani udovi njemačkog narodnog tijela, bio je najopćiji izraz nezadovoljstva postojećim poretkom, i to najviše u manjim državama,

[27] *Unitarci* (ili antitrinitarci) — predstavnici vjerske struje koja je nastala u XVI stoljeću, a odražavala borbu narodnih masa i radikalnog dijela građanstva protiv feudalnog uređenja i feudalne crkve. U Engleskoj i Americi unitarizam je prodro u XVII stoljeću. Doktrina unitarizma isticala je u prvi plan moralno-etničke momente u religiji, istupajući protiv njene vanjske, obredne strane. *Red.*

[28] Pobjede Napoleona I u Njemačkoj dovele su do raspada takozvanog *Svetskog rimskog carstva njemačke nacije.* U augustu 1806. austrijski car Franjo I odrekao se titule cara Svetskog rimskog carstva. Ovo je u X vijeku osnovano carstvo (Rajh) nije bilo centralizirana država, nego zajednica feudalnih kneževina i slobodnih gradova koji su priznavali vrhovnu vlast cara. *Red.*

u kojima se veliki troškovi dvora, državne administracije, vojske, ukratko teški poreski tereti, utoliko više rasli ukoliko je država bila manja i slabija. Ali šta bi to njemačko jedinstvo trebalo da predstavlja kad bi se ostvarilo, bilo je pitanje na kome su se partije razilazile. Buržoazija, koja nije htjela ozbiljne revolucionarne potrese, bila je zadovoljna onim rješenjem koje je, kao što smo vidjeli, smatrala kao »izvodljivo«, naime Savezom koji bi obuhvaćao cijelu Njemačku osim Austrije, pod supremacijom ustavno upravljane Pruske; i sigurno je da se u to vrijeme, osim ako su se htjele izazvati opasne bure, ništa više nije moglo zahtijevati. Sitna buržoazija i seljaštvo, ukoliko je ovo razbijalo glavu takvim stvarima, nikad nisu došli do svoje definicije njemačkog jedinstva, oko kojega su dizali toliku galamu; nekoliko sanjalica, većinom feudalnih reakcionara, priželjkivali su obnovu Njemačkog Rajha; nekoliko neznalačkih takozvanih radikala, koji su se divili švicarskim ustanovama, jer još nisu s njima imali onog praktičnog iskustva koje ih je kasnije tako smiješno razočaralo, izjasnili su se za federativnu republiku; samo najekstremnija partija imala je u to vrijeme smjelosti da se izjasni za jednu i nedjeljivu njemačku republiku[29]. Na taj način, njemačko jedinstvo bilo je samo po sebi pitanje koje je u sebi krilo razdor, neslogu, a pod izvjesnim okolnostima čak i građanski rat.

Da rezimiramo. Stanje u Pruskoj i manjim njemačkim državama krajem 1847. bilo je ovakvo: buržoazija je osjećala svoju snagu i bila riješena da više ne trpi okove kojima je feudalni i birokratski despotizam sputavao njene trgovačke poslove, njenu industrijsku produktivnost i njenu zajedničku akciju kao klase; jedan dio velikoposjedničkog plemstva toliko se pretvorio u čiste robne proizvođače da je imao iste interese i bio za istu stvar kao i buržoazija; sitna buržoazija bila je nezadovoljna i gunđala je zbog visokih poreza i smetnji koje su činjene njenim poslovima, ali nije imala neki određeni plan reformi koje bi mogle osigurati njen položaj u državi i društvu; seljaštvo je negdje bilo pritisnuto od feudalni tereta a negdje od zajmodavaca, lihvara i advo-

[29] Parolu jedinstvene i nedeljive njemačke republike Marks i Engels istakli su još uoči revolucije 1848/49. *Red.*

kata; radnici u gradovima bili su obuzeti općim nezadovoljstvom i podjednako su mrzili i vladu i krupne industrijske kapitaliste, i lako su se zaražavali socijalističkim i komunističkim idejama; ukratko, postojala je jedna raznorodna opoziciona masa, pokretana raznim interesima, ali više ili manje predvođena buržoazijom, u čijim prvim redovima se nalazila pruska buržoazija, i specijalno buržoazija Rajnske provincije. S druge strane, vlade se nisu slagale u mnogim tačkama i bile su nepovejrljive jedna prema drugoj, a naročito prema pruskoj vladi, na čiju zaštitu su ipak bile upućene; u Pruskoj je bila na vlasti vlada koju je napustilo javno mnjenje, koju je napustio čak i jedan dio plemstva i koja se oslanjala na vojsku i birokratiju, a vojska i birokratija su se svakog dana sve više zaražavale idejama opozicione buržoazije i podlijegale njenom utjecaju, — vlada koja je uz to bila bez sredstava i koja doslovno nije mogla naći ni prebijenu paru da popuni sve veći deficit a da se ne preda na milost i nemilost opozicionoj buržoaziji. Da li je buržoazija ma u kojoj zemlji ikad bila u boljem položaju u borbi za vlast protiv postojeće vlade?

London, septembar 1851.

IV

AUSTRIJA

Sad treba da se pozabavimo Austrijom, zemljom koja je do marta 1848. izgledala inostranstvu gotovo kao knjiga sa sedam pečata, onako kao Kina prije posljednjeg rata s Engleskom[30].

Naravno, mi se ovdje možemo baviti samo njemačkom Austrijom. Stvari poljskih, ugarskih ili talijanskih Austrijanaca ne ulaze u našu temu, a ukoliko su one, poslije 1848, utjecale na sudbinu njemačkih Austrijanaca, moraćemo se na njih osvrnuti kasnije.

---

[30] Riječ je o takozvanom prvom opijumskom ratu (1839—1842), pljačkaškom ratu Engleske protiv Kine kojim je počelo pretvaranje Kine u polukolonijalnu zemlju. Jedan član Nankinškog ugovora, nametnutog Kini, predviđao je otvaranje pet kineskih luka za inostranu trgovinu. *Red.*

Vlada kneza Meterniha okretala se oko dvije stožerne tačke: prvo, svaku od raznih nacija pod austrijskom vlašću držati u šahu pomoću drugih nacija koje se nalaze u sličnom položaju; drugo, oslanjati se na pomoć dviju klasa, na feudalne veleposjednike i krupne finansijere, što je oduvijek bilo osnovno načelo svih apsolutnih monarha, a u isti mah držati u ravnoteži utjecaj i moć jedne od tih klasa pomoću utjecaja i moći druge klase, tako da vlada ima potpunu slobodu akcije. Zemljoposjedničko plemstvo, čiji se cjelokupni dohodak sastojao iz feudalnih prihoda svake vrste, nije moglo a da ne podržava vladu koja je bila njegova jedina zaštita protiv ugnjetene klase kmetova, od eksploatiranja kojih je živjela. I kad god bi neimućniji dio tog plemstva, kao što je bilo u Galiciji 1846, ustajao protiv vlade, Meternih bi odmah nahuškao na njega te iste kmetove, koji bi u svakom slučaju iskoristili priliku da se strašno osvete svojim neposrednim ugnjetačima.[31] S druge strane, krupnokapitalistički berzanski špekulanti bili su vezani za Meternihovu vladu ogromnim sumama koje im je država dugovala. Austrija, uspostavljena 1815. u svoj svojoj moći, uspostavljajući i održavajući apsolutnu monarhiju u Italiji poslije 1820, oslobođena jednog dijela svojih obaveza bankrotstvom od 1810, povratila je poslije zaključenja mira vrlo brzo svoj kredit na velikim evropskim novčanim tržištima, i ukoliko je njen kredit rastao, utoliko je pravila nove dugove. Tako su svi evropski finansijski magnati uložili znatan dio svog kapitala u austrijske državne papire; svi su bili zainteresirani na održavanju kredita ove zemlje, a kako je javni kredit Austrije, da bi se održao, stalno iziskivao nove zajmove, morali su da s vremena na vrijeme ulože nov kapital da bi održali kurs onih vrijednosnih papira u koje su već uložili novac. Dugi mir poslije 1815. i očigledna nemogućnost da se sruši hiljadugodišnja carevina, kao što je Austrija, povećali su kredit Meternihovoj vladi u neobičnoj mjeri i učinili je čak nezavisnom od dobre volje bečkih bankara i berzanskih

---

[31] U februaru-martu 1846, u isto vrijeme s nacionalno-oslobodilačkim ustankom u Krakovu, izbio je seljački ustanak u Galiciji, koji su austrijske vlasti iskoristile za ugušenje ustanka poljske šljahte. Ugušeni ustanak u Krakovu, austrijska vlada je ugušila i seljački ustanak u Galiciji. *Red.*

špekulanata; jer dok je god Meternih mogao da dobiva dovoljno novca u Frankfurtu i Amsterdamu, on je, naravno, imao i zadovoljstvo da vidi austrijske kapitaliste pred svojim nogama. Osim toga, oni su i u svakom drugom pogledu zavisili od njegove milosti. Veliki profiti, koje bankari, berzanski špekulanti i državni liferanti uvijek umiju da izvuku iz apsolutne monarhije, bili su kompenzirani gotovo neograničenom vlašću koju je vlada imala nad njihovom ličnošću i imanjem, i zato s te strane nije trebalo očekivati ni najmanju sjenku neke opozicije. Meternih je na taj način bio siguran u podršku dvije najjače i najutjecajnije klase u carevini, a pored toga je raspolagao armijom i birokratijom koje su bile podešene svim ciljevima apsolutizma da ne može bolje. Činovnici i oficiri u austrijskoj službi čine posebnu kastu; njihovi očevi služili su cara, i to isto će raditi i njihovi sinovi; oni ne pripadaju nijednoj od mnogobrojnih nacija okupljenih pod krilima dvoglavog orla; njih premještaju i oduvijek su ih premještali iz jednog kraja carevine u drugi, iz Poljske u Italiju, iz Njemačke u Erdelj; oni podjednako preziru svakog ko ne može pokazati pečat »carske i kraljevske vlasti« itd., ko ima poseban nacionalni karakter, pa bio to Mađar Poljak, Nijemac, Rumunj, Talijan ili Hrvat; oni nemaju nacionalnosti, ili, tačnije, samo oni sačinjavaju pravu austrijsku naciju. Jasno je kakvo je gipko i u isto vrijeme moćno oružje morala predstavljati takva civilna i vojna hijerarhija u rukama inteligentnog i energičnog upravljača.

Što se tiče ostalih klasa stanovništva, Meternih je, kao pravi državnik ancien régimea[32], malo polagao na njihovu podršku. Prema njima je imao samo jednu politiku: iscijediti iz njih što je moguće više u obliku poreza i u isto vrijeme držati ih u pokornosti. Trgovačka i industrijska buržoazija razvijala se u Austriji vrlo sporo. Trgovina Dunavom bila je relativno beznačajna; zemlja je imala samo jednu luku, Trst, a trgovina te luke bila je vrlo ograničena. Što se tiče industrijalaca, oni su uživali značajnu zaštitu, koja je u najvećem broju slučajeva išla do potpunog isključenja svake inostrane konkurencije; ali ova prednost bila im je dana poglavito

[32] Starog poretka. *Red.*

zato da bi se povećale njihove mogućnosti plaćanja poreza, a bila je u velikom stepenu izravnana unutrašnjim ograničenjem industrije, privilegijama cehova i drugih feudalnih korporacija, koje su bile brižljivo podržavane ukoliko nisu postale smetnja ciljevima i namjerama vlade. Sitne zanatlije bile su zatvorene u uske okvire ovih srednjovjekovnih cehova, koji su razne zanate držali u stalnom međusobnom ratu za rpivilegije, a u isto vrijeme, oduzimajući pojedicimn iz radničke klase gotovo svaku mogućnost da se uzdignu na društvenoj ljestvici, davali neku vrstu nasljedne stalnosti članova ovih prinudnih udruženja. Najzad, sa seljakom i radnikom postupano je isključivo kao s predmetom oporezivanja, i jedina briga o njima sastojala se u tome da budu što je moguće duže držani u istim uslovima u kojima su tada živjeli i u kojima su prije njih živjeli njihovi preci. U tom cilju bila je svaka stara, ustaljena, nasljedna vlast isto tako podržavana kao i državna vlast, te je vlada svuda strogo zaštićivala vlast vlastelina nad kmetom, industrijalca nad fabričkim radnikom, sitnog zanatlije nad kalfom i šegrtom, oca nad sinom, a svaku vrstu neposlušnosti kažnjavala, isto onako kao i prekršaj zakona, univerzalnim oruđem austrijskog pravosuđa — batinom.

Najzad, da bi se ovi pokušaji stvaranja umjetne stabilnosti povezali u jedan sveobuhvatni sistem, intelektualna hrana koju je nacija smjela da uzima bila je odabirana s najvećom opreznošću i davana što je moguće škrtije. Odgoj je svuda bio u rukama katoličkog svećenstva, čiji su najviši predstavnici, isto kao i krupni feudalni zemljoposjednici, bili duboko zainteresirani da se sačuva postojeći sistem. Univerziteti su bili organizirani na način koji je dopuštao da iz njega izlaze samo stručnjaci, sposobni, više ili manje, da ostvare napredak u pojedinim specijalnim oblastima znanja, ali koji je u svakom slučaju, isključivao sticanje onog općeg slobodnog obrazovanja koje se očekuje od drugih univerziteta. Dnevna štampa uopće nije postojala, osim u Mađarskoj, ali mađarski listovi su bili zabranjeni u svim ostalim dijelovima monarhije. Što se tiče književnosti uopće, njen obim se nije povećao kroz čitavih sto godina, a poslije smrti Josipa II bio je ponovo smanjen. I svuda duž granice, gdje god je austrijska država graničila s nekom civilizira-

nom zemljom, bio je s kordonom carinika uspostavljen i kordon književnih cenzora, koji nisu dozvoljavali da ma koja strana knjiga ili ma koje strane novine uđu u Austriju prije nego što se njihov sadržaj dvaput ili triput temeljito ne pregleda i ne nađe da je čist i od najmanje zarazne klice opasnog duha vremena.

Otrilike trideset godina poslije 1815. ovaj sistem je funkcionirao izvanredno uspješno. Austrija je ostala gotovo nepoznata Evropi, a Evropa je gotovo isto tako nepoznata Austriji. Izgledalo je da socijalni položaj svake klase stanovništva i stanovništva kao cjeline nije pretrpio ni najmanju promjenu. Ma koliko neprijateljstvo da je postojalo među klasama — a postojanej tog neprijateljstva bilo je, za Meterniha, glavni uslov vladanja, koji je on čak njegovao tim što je više klase pretvarao u oruđe svih vladinih iznuđivanja i tako na njih bacao odijum — i ma koliko da je narod mrzio niže državne činovnike, nezadovoljstva centralnom vladom, općenito uzevši, nije bilo, ili ga je bilo vrlo malo. Car je bio obožavan, i izgledalo je da su činjenice dale za pravo starom Franji I kad je, sumnjajući u dugo trajanje tog sistema, dobrodušno rekao: »U svakom slučaju, mene i Meterniha će još izdržati.«

Pa ipak je postojalo sporo, nevidljivo kretanje o koje su se razbili svi Meternihovi napori. Bogatstvo i utjecaj industrijske i trgovačke buržoazije povećavali su se. Uvođenje mašina i pare u industriji izmijenilo je u Austriji, kao i svuda, stare odnose i životne uslove čitavih društvenih klasa; kmetove je pretvorilo u slobodne ljude, sitne seljake u fabričke radnike; potkopalo je stare feudalne zanatlijske korporacije i mnogima od njih oduzelo svaku mogućnost daljeg opstanka. Novo trgovačko i industrijsko stanovništvo svuda je došlo u sukob sa starim feudalnim ustanovama. Buržoazija, koja je zbog svojih poslova sve više morala da putuje u inostranstvo, donosila je mnogu fantastičnu vijest o civiliziranim zemljama s onu stranu carske carinske barijere; najzad, uvođenje željeznica ubrzalo je i industrijski i duhovni razvitak. Osim toga, u austrijskom državnom uređenju postojao je jedan opasan sastavni dio: mađarski feudalni ustav sa svojom parlamentarnom procedurom i svojim borbama osiromašene i opozicione mase plemića protiv vlade i njenih

saveznika, magnata. Presburg[33], sjedište Sabora, nalazilo se pred samim vratima Beča. Svi ovi činioci doprinosili su da se među gradskom buržoazijom stvori duh, ako ne baš opozicije — jer opozicija još nije bila moguća — a ono nezadovoljstva, opća želja za reformama više administrativne nego ustavne prirode. I, isto kao u Pruskoj, jedan dio birokratije priključio se buržoaziji. U ovoj nasljednoj činovničkoj kasti još nisu bile zaboravljene tradicije Josipa II; obrazovaniji vladini činovnici, koji su se i sami ponekad predavali maštanju o mogućim reformama, mnogo više su voljeli progresivni i prosvijećeni despotizam toga cara nego Meternihov »očinski« despotizam. Jedan dio siromašnijeg plemstva također je stao na stranu buržoazije, a što se tiče nižih klasa stanovništva, koje su uvijek imale puno razloga da izražavaju nezadovoljstvo višim klasama ako ne direktno vladom, one nisu mogle u većini slučajeva ništa drugo nego da se pridruže željama buržoazije za reformama.

Otprilike u isto vrijeme, 1843. ili 1844, pojavila se u Njemačkoj jedna posebna grana književnosti koja je odgovarala ovoj promjeni. Nekoliko austrijskih literata, romanopisaca, književnih kritičara, rđavih pjesnika — sve ljudi s vrlo prosječnim sposobnostima, ali obdarenih onom naročitom umješnošću koja je svojstvena jevrejskoj rasi, nastanili su se u Lajpcigu i drugim njemačkim gradovima izvan Austrije i tu su, izvan Meternihova domašaja, objavili izvjestan broj knjiga i brošura o austrijskim pitanjima. Oni i njihovi izdavači napreavili su od toga »odličan posao«. Cijela Njemačka je gorjela od želje da se upozna s tajnama politike evropske Kine; a sami Austrijanci, koji su dobivali te publikacije krijumčarenjem na veliko preko češke granice, bili su još radoznaliji. Naravno, tajne objavljene u tim publikacijama nisu bile od velikog značenja, a planovi o reformama koje su izmudrovali njihovi dobronamjerni autori nosili su pečat bezazlenosti koja je gotovo graničila s političkim djevičanstvom. Smatralo se da su ustav i sloboda štampe stvari nedostižne za Austriju; administrativne reforme, proširenje prava zemaljskih sabora, primanje stranih knjiga i novina

[33] Požun, slovački Bratislava. *Red.*

i blaža cenzura — dalje od tih lojalnih i skromnih želja ovi dobri Austrijanci nisu išli.

U svakom slučaju, sve veća nemogućnost da se spriječi književni saobraćaj Austrije s ostalom Njemačkom, a preko Njemačke i sa ostalim svijetom, mnogo je doprinijela stvaranju javnog mnjenja neprijateljski raspoloženog prema vladi i donijela bar nešto malo političke informacije jednom dijelu austrijskog stanovništva. Tako je Austrija potkraj 1847, mada u manjem stepenu, bila zahvaćena političkom i političko-vjerskom agitacijom koja se tada naglo širila u cijeloj Njemačkoj. Pa iako je njeno širenje u Austriji bilo manje bučno, ona je ipak našla dovoljno revolucionarnih elemenata na koje je utjecala. Tu je bio seljak, kmet ili feudalni podložnik, potpuno upropašten vlastelinskim ili vladinim iznuđivanjem; zatim fabrički radnik, primoran policijskom batinom da radi pod uslovima koje je industrijalac izvolio odrediti; zatim kalfa, kog su zakoni o cehovima lišili svake mogućnosti da u svom zanatu postigne samostalnost; zatim trgovac, koji se u svojim poslovima na svakom koraku spoticao o besmislene propise; zatim industrijalac, u stalnom sukobu sa zanatskim cehovima ljubomornim na svoje privilegije ili s grabljivim i nasrtljivim činovnicima; zatim učitelj, učenjak, činovnik s višim obrazovanjem, koji su se uzalud borili protiv neznalačkog i naduvenog svećenstva ili protiv glupog i diktatorskog starješine. Ukratko, ni jedna jedina klasa nije bila zadovoljna, jer sitni ustupci koje je vlada morala s vremena na vrijeme da učini nisu išli na njen račun, pošto to državna blagajna nije mogla da podnese, već na račun visokog plemstva i svećenstva; a što se tiče krupnih bankara i državnih vjerovnika, posljednji događaji u Italiji, porast opozicije u mađarskom saboru, neobičan duh nezadovoljstva i glasan zahtjev za reformama koji se čuo u cijeloj carevini, nisu bili nimalo pogodni da ojačaju povjerenje u solidnost i platežnu sposobnost austrijske carevine.

Tako je i Austrija polako ali sigurno išla u susret snažnom preokretu kad se u Francuskoj iznenada desio događaj koji je odjednom doveo do izbijanja bure što se pripremala i opovrgao tvrdnju starog Franje da će zgrada izdržati dok budu živi on i Meternih.

London, oktobar 1851.

V

BEČKI MARTOVSKI USTANAK

24. februara 1848. Luj Filip je otjeran iz Pariza i proglašena je Francuska Republika. 13. marta narod Beča je slomio vlast kneza Meterniha i natjerao ga da sramno pobjegne iz zemlje. 18. marta narod Berlina se digao na oružje i poslije uporne osamnaestosatne borbe doživio je zadovoljstvo da vidi kako mu se sam kralj predao. U isto vrijeme izbili su više ili manje žestoki ustanci, ali svi s istim uspjehom, u prijestonicama manjih njemačkih država. Njemački narod, iako nije do kraja izveo ovu svoju prvu revoluciju, bar je odlučno zakoračio revolucionarnim putem.

Što se tiče događaja u tim raznim ustancima, mi ne možemo da ulazimo u njihove pojedinosti; mi treba da objasnimo njihov opći karakter i stav koji su razne klase stanovništva zauzele prema njima.

Za bečku revoluciju može se reći da je bila djelo gotovo jednodušnog stanovništva. Buržoazija, izuzev bankara i berzovnih špekulanata, sitna buržoazija i svi radnici ustali su odmah kao jedan čovjek protiv vlade koje su se svi gnušali, vlade koju su svi toliko mrzili da je neznatna manjina plemića i finansijskih magnata koja ju je podržavala iščezla pri prvom napadu. Meternih je držao buržoaziju na takvom stepenu političkog neznanja da su vijesti iz Pariza o vladi anarhije, socijalizma i terora i o predstojećoj borbi između kapitalističke i radničke klase bile za nju potpuno neshvatljive. U svojoj političkoj naivnosti buržoazija ili nije mogla da shvati smisao ovih vijesti ili je vjerovala da su one zlonamjerne izmišljotine Meterniha, kako bi je zastrašivanjem natjerao na poslušnost. Osim toga, ona nije nikad vidjela radnike da istupaju kao posebna klasa ili da ustaju u odbranu svojih posebnih klasnih interesa. Iz svog ranijeg iskustva ona nije imala nikakvu predstavu o mogućnosti iskrsavanja bilo kakvih nesuglasica između klasa koje tek što su u tako srdačnoj slozi srušile vladu koju su svi mrzili. Ona je samo vidjela da se radnici s njom slažu u svim tačkama: ustav, porotni sudovi, sloboda štampe, itd. Zato je ona, bar u martu 1848, bila i dušom i srcem uz taj pokret, a, s druge

strane, pokret je od nje odmah stvorio — bar u teoriji — vladajuću klasu u državi.

Ali, sudbina je svih revolucija da se jedinstvo raznih klasa, koje je do izvjesnog stupnja neophodan uvjet svake revolucije, ne može dugo održati. Čim je pobjeda nad zajedničkim neprijateljem izvojevana, pobjednici se dijele u razne tabore i okreću oružje jedni protiv drugih. Ovaj brzi i burni razvoj klasnog antagonizma i čini revoluciju, u starim i složenim društvenim organizmima, tako moćnim činiocem društvenog i političkog napretka; baš ovo neprestano i brzo izrastanje novih partija, koje, za vrijeme ovih žestokih potresa, jedna drugu smjenjuju na vlasti, i čini da nacija pređe za pet godina veći put nego što bi prešla za sto godina pod normalnim okolnostima.

Bečka revolucija učinila je buržoaziju teoretski vladajućom klasom; to jest ustupci izvojevani od vlade bili su takvi da bi, jednom provedeni u praksi i izvjesno vrijeme održani, neminovno osigurali supremaciju buržoazije. Ali, praktično, supremacija te klase nije ni izdaleka bila uspostavljena. Istina je da je stvaranjem Nacionalne garde, koje je dalo oružje njoj i sitnoj buržoaziji, ta klasa dobila i snagu i utjecaj; istina je da je stvaranjem »Komiteta sigurnosti«, neke vrste revolucionarne, neodgovorne vlade u kojoj je prevladavala buržoazija, ta klasa bila stavljena na čelo vlasti. Ali, u isto vrijeme je i jedan dio radničke klase bio naoružan; radnici i studenti su podnijeli glavni teret borbe ukoliko je borbe bilo; a studenti, kojih je bilo oko 4.000, dobro naoružani i mnogo discipliniraniji od Nacionalne garde, sačinjavali su jezgru, realnu snagu revolucionarne armije i nisu bili nimalo voljni da igraju ulogu prostog oruđa u rukama Komiteta sigurnosti. Mada su ga priznavali i čak bili njegovi oduševljeni branioci, oni su ipak činili neku vrstu nezavisnog i prilično nemirnog tijela, koje je u »auli« održavalo svoja vijećanja, zauzimalo položaj u sredini između buržoazije i proletarijata, stalnim nemirima sprečavalo da se stvari ne vrate u prijašnji miran tok svakidašnjice i vrlo često nametalo Komitetu sigurnosti svoje odluke. S druge strane, trebalo je radnike, koji su gotovo svi bili ostali bez posla, zaposliti na javnim radovima na račun države, a novac za tu svrhu, naravno, uzeti iz džepa poreskih obvez-

nika ili iz blagajne grada Beča. Sve je to moralo postati vrlo neprijatna stvar za bečke trgovce i zanatlije. Prirodno je da su tvornice grada, sračunate na potrošnju bogatih i aristokratskih domaćinstava jedne velike zemlje, potpuno obustavile rad zbog revolucije i bijega aristokratije i dvora; trgovina je stala, a neprestani nemiri i uzbuđenje koje su održavali studenti i radnici nisu predstavljali pogodno sredstvo da se »vrati povjerenje«, kako se to onda govorilo. Na taj način je vrlo brzo došlo do izvjesnog ohlađenja između buržoazije, s jedne strane, i nemirnih studenata i radnika, s druge strane; a što ovo ohlađenje dugo nije preraslo u otvoreno neprijateljstvo, to je samo zbog toga što su vlada i naročito dvor u svojoj nestrpljivosti da obnove stari poredak stalno opravdavali sumnje i burnu aktivnost revolucionarnijih partija i stalno su, čak i u očima buržoazije, uskrsavali avet starog Meternihovog despotizma. Tako su 15. maja, a zatim 26. maja, izbili novi ustanci svih klasa u Beču zbog toga što je vlada pokušala da dirne ili potkopa neke od novostečenih sloboda, pa je i jednom i drugom prilikom savez između Nacionalne garde, ili naoružane buržoazije, studenata i radnika opet bio za neko vrijeme učvršćen.

Što se tiče ostalih klasa stanovništva, aristokratija i finansijski magnati su iščezli, a seljaci su svuda vrijedno radili na tome da zbrišu i posljednje tragove feudalizma. Zahvaljujući ratu u Italiji[34] i brigama koje su Beč i Mađarska zadavali dvoru, seljaci su imali potpuno slobodne ruke i uspjeli su u Austriji u svom radu na oslobođenju više nego ma u kom drugom dijelu Njemačke. Austrijski Rajhstag je morao ubrzo poslije toga potvrditi korake koje su seljaci praktično već sami učinili. I neka je danas vlada kneza Švarcenberga u stanju obnoviti ne znam šta drugo, ona neće nikad imati snage da ponovo uspostavi feudalno ropstvo seljaka. Pa i to što je Austrija u ovom trenutku opet relativno mirna, i čak jaka, dolazi prvenstveno otud što je velika većina naroda, seljaci, izvukla realnu dobit iz revolucije, i što su ove opipljive i materijalne koristi koje su seljaci zadobili

---

[34] Ima se u vidu nacionalno-oslobodilački rat talijanskog naroda 1848—1849. protiv austrijske vladavine. *Red.*

ostale dosad netaknute, iako je restaurirana vlada napala sve druge tekovine revolucije.

London, oktobar 1851.

VI

BERLINSKI USTANAK

Drugi centar revolucionarne akcije bio je Berlin. Iz onog što je rečeno u prethodnim člancima može se naslutiti da tamo ta akcija nije ni izdaleka imala onu jednodušnu podršku gotovo svih klasa koju je imala u Beču. U pruskoj je buržoazija već bila upletena u faktičnu borbu s vladom; rezultat »Ujedinjenog landtaga« bio je raskid; predstojala je buržoaska revolucija, a ta revolucija je mogla biti, u samom početku, isto tako jednodušna kao i ona u Beču da nije bilo pariske februarske revolucije. Ovaj događaj je sve ubrzao, a u isto vrijeme se odigrao pod zastavom koja je bila potpuno različita od one pod kojom se pruska buržoazija spremala da izazove na borbu svoju vladu. Februarska revolucija u Francuskoj srušila je onaj oblik vladavine koji je pruska buržoazija upravo namjeravala da uspostavi u svojoj zemlji. Februarska revolucija javila se kao revolucija radničke klase protiv buržoazije; ona je objavila pad buržoaske vladavine i oslobođenje radnika. A pruska buržoazija je u posljednje vrijeme bila sita pokretâ radničke klase u svojoj zemlji. Pošto je prošao prvi strah od šleskih nemira, buržoazija je čak pokušala da te pokrete iskoristi za sebe; ali je i dalje zadržala spasonosni strah od revolucionarnog socijalizma i komunizma. Stoga se, kad je na čelu pariske vlade ugledala ljude koje je smatrala za najopasnije neprijatelje vlasništva, reda, vjere, porodice i ostalih svetinja savremenog buržuja, njen revolucionarni žar naglo i jako ohladio. Znala je da treba iskoristiti moment i da će bez pomoći radničkih masa biti poražena, pa ipak nije imala dovoljno hrabrosti. Zato je u prvim izoliranim ustancima u provincijama stala na stranu vlade, pokušala da u Berlinu umiri narod koji se pet dana skupljao u gomilama pred kraljevskom palačom da raspravlja o novostima i da zahti-

jeva promjenu vladavine, a kad je najzad, poslije vijesti o Meternihovu padu, kralj[35] učinio neke sitne ustupke, buržoazija je smatrala da je revolucija završena i požurila je da se zahvali njegovom veličanstvu što je ispunilo sve želje svoga naroda. Ali onda su došli napad vojske na masu, barikade, borba i kraljev poraz. Tada se sve izmijenilo. Ona ista radnička klasa koju je buržoazija htjela da zadrži u pozadini izbila je u prvi plan, borila se i pobijedila, i odjednom postala svjesna svoje snage. Ograničenja prava glasa, slobode štampe, prava na funkciju porotnika, prava zbora — ograničenja koja bi bila vrlo prijatna buržoaziji jer bi pogađala samo one klase koje stoje ispod nje — sad nisu više bila moguća. Opasnost od ponavljanja pariskih scena »anarhije« lebdjela je u zraku. Pred ovom opasnošću sva ranija neslaganja su iščezla. Protiv pobjedonosnih radnika, iako oni još nisu postavili nikakve svoje specifične zahtjeve, ujedinili su se dugogodišnji prijatelji i neprijatelji, i savez između buržoazije i branilaca srušenog sistema zaključen je na samim berlinskim barikadama. Trebalo je učiniti potrebne ustupke, ali ne više nego što je bilo neizbježno; trebalo je sastaviti vladu od vođa opozicije u Ujedinjenom landtagu, a u naknadu za učinjene usluge pri spasavanju krune nova vlada će uživati podršku svih stubova starog režima: feudalne aristokratije, birokratije i armije. To su bili uvjeti pod kojima su se gospoda Kamphauzen i Hanzeman primili da sastave vladu.

Strah novih ministara od probuđenih masa bio je toliko velik da je u njihovim očima svako sredstvo bilo dobro samo ako je vodilo jačanju poljuljanih temelja vlasti. Ti obmanuti nesrećnici uobrazili su da je prošla svaka opasnost od vraćanja starog sistema i zato su stavili u pokret cijelu staru državnu mašineriju radi uspostavljanja »reda«. Ni jedan jedini birokrat ili oficir nije bio otpušten; nije bila izvršena ni najmanja promjena u starom birokratskom sistemu državne uprave. Ovi besprijekorni ustavni i odgovorni ministri čak su vratili na stara mjesta činovnike koje je narod, u prvom žaru revolucionarnih zanosa, otjerao zbog njihovih ranijih birokratskih drskosti. Ništa se nije izmijenilo u Prus-

35 Fridrih Vilhelm IV. *Red.*

koj osim ličnosti ministara; čak je i činovničko osoblje pojedinih ministarstava ostalo netaknuto, a svim ustavnim karijeristima, koji su sačinjavali kor oko novopečenih upravljača i koji su očekivali svoj udio u vlasti i časti, dano je na znanje da čekaju dok vraćena stabilnost ne dopusti da se izvrše promjene u činovničkom osoblju, koje bi u ovom trenutku bile opasne.

Kralj, koji je bio potpuno utučen poslije ustanka od 18. marta, ubrzo je shvatio da je on isto toliko potreban ovim »liberalnim« ministrima koliko i oni njemu. Ustanak je poštedio prijesto; prijesto je bio posljednja preostala prepreka »anarhiji«; liberalna buržoazija i njeni vođe, koji su sada sjedili u vladi, bili su stoga svestrano zainteresirani da održavaju najbolje odnose s krunom. Kralj i reakcionarna kamarila oko njega ubrzo su to otkrili i iskoristili su tu okolnost da spriječe svaki korak vlade čak i u onim sitnim reformama koje je ona s vremena na vrijeme namjeravala da provede.

Prva briga vlade bila je da dade neki vid zakonitosti nedavnim nasilnim promjenama. Uprkos općem protivljenju naroda sazvan je Ujedinjeni landtag, da bi kao zakoniti i ustavni organ naroda izglasao nov izborni zakon za izbor Skupštine, koja je imala da se s krunom sporazumije o novom ustavu. Izbori su imali da budu posredni, što znači da glasači biraju izvjestan broj izbornika, koji onda biraju poslanike. Uprkos svoj opoziciji, ovaj sistem dvostepenih izbora bio je usvojen. Od Ujedinjenog landtaga zatraženo je tada odobrenje zajma u iznosu od dvadeset pet miliona talira. Odobrenje je dato uprkos protivljenju narodne partije.

Ovi vladini postupci omogućili su vrlo brz razvoj narodne ili, kako se sama nazivala, demokratske partije. Ta partija, predvođena od klase zanatlija i sitnih trgovaca, koja je u početku revolucije bila okupila pod svoju zastavu i veliku većinu radnika, tražila je neposredno i opće pravo glasa, kakvo je bilo uvedeno u Francuskoj, jednodomnu zakonodavnu Skupštinu i potpuno, otvoreno priznanje revolucije od 18. marta kao osnove novog sistema vladanja. Umjerenije krilo bilo bi se zadovoljilo takvom »demokratiziranom« monarhijom, ali radikalnije krilo tražilo je, kao krajnji cilj, proglašenje republike. Oba krila su se slagala

u priznavanju njemačke Nacionalne skupštine u Frankfurtu kao vrhovne vlasti u zemlji, dok su konstitucionalisti i reakcionari gajili veliku odvratnost prema suverenitetu ovog tijela i javno govorili da ga smatraju krajnje revolucionarnim.

Nezavisni pokret radničke klase revolucija je za neko vrijeme prekinula. Neposredne potrebe i uslovi pokreta bili su takvi da nisu dozvoljavali da se ikakvi specifični zahtjevi proleterske partije istaknu u prvi plan. U stvari, dok god nije bilo raščišćeno tlo za nezavisnu akciju radnika, dok god nije bilo uvedeno neposredno i opće pravo glasa, dok god su trideset šest većih i manjih država i dalje dijelile Njemačku na bezbroj dijelova, šta je drugo mogla uraditi proleterska partija nego da pažljivo prati pokret u Parizu, koji je za nju bio od najvećeg značenja, i da se, zajedno sa sitnom buržoazijom, bori za postizanje onih prava koja bi joj kasnije omogućila da se bori za sebe?

U to vrijeme postojale su samo tri tačke u kojima se proleterska partija u svojoj političkoj akciji bitno razlikovala od sitne buržoazije ili, tačnije rečeno, od takozvane demokratske partije: prvo, u tome što je drukčije procjenjivala pokret u Francuskoj, jer demokrati su ekstremnu partiju u Parizu napadali, a proleterski revolucionari su je branili; drugo, što je isticala neophodnost da se proglasi jedna i nedjeljiva njemačka republika, dok su se i najekstremniji među demokratima usuđivali samo da uzdišu za federativnom republikom; i treće, što je u svakoj prilici ispoljavala onu revolucionarnu smjelost i spremnost za akciju koja će uvijek nedostajati svakoj partiji koju predvodi i uglavnom sačinjava sitna buržoazija.

Proleterska ili stvarno revolucionarna partija samo je vrlo postupno uspijevala da radničke mase izvuče ispod utjecaja demokrata, čiji su prirepak bile u početku revolucije. Ali neodlučnost, slabost i kukavičluk demokratskih vođa učinili su vremenom svoje, i sad se može reći da je jedan od glavnih rezultata svih potresa u toku posljednjih godina bio taj da se radnička klasa, gdje god je koncentrirana u iole znatnijim masama, potpuno oslobodila onog demokratskog utjecaja koji ju je odveo u beskrajan niz teških grešaka i nesreća u toku 1848. i 1849. Ali bolje da idemo redom;

događaji koji su se desili u toku te dvije godine pružiće nam na svakom koraku priliku da pokažemo gospodu demokrate na djelu.

Seljaštvo u Pruskoj, kao i u Austriji, ali s manje energije, jer ga feudalizam ovdje, općenito uzevši, nije tako teško pritiskao, iskoristilo je revoluciju da se jednim mahom oslobodi svih feudalnih okova. Ali ovdje se, iz već navedenih razloga, buržoazija odmah okrenula protiv njega, protiv svog najstarijeg, svog najneophodnijeg saveznika; demokrati, zaplašeni kao i buržoazija od takozvanih napada na privatno vlasništvo, nisu dali seljacima nikakvu podršku. I tako je poslije tromjesečnog oslobođenja, poslije krvavih borbi i vojnih egzekucija, naročito u Šleskoj, feudalizam bio restauriran rukama buržoazije, koja je do juče bila antifeudalna. Ovim je ona sama sebi izrekla najtežu presudu. Nikad u istoriji nijedna partija nije izvršila takvu izdaju svojih najboljih saveznika i same sebe, i kakva god poniženja i kazne očekivali ovu buržoasku partiju, ona ih je već tim jednim postupkom potpuno zaslužila.

London, oktobar 1851.

VII

FRANKFURTSKA NACIONALNA SKUPŠTINA

Možda će se naši čitaoci sjetiti da smo u šest prethodnih članaka pratili revolucionarni pokret u Njemačkoj sve do dvije velike pobjede naroda — 13. marta u Beču i 18. marta u Berlinu. Vidjeli smo da su i u Austriji i u Pruskoj bile stvorene ustavne vlade i da su liberalna, to jest buržoaska načela bila proglašena za rukovodna načela čitave buduće politike; jedina primjetna razlika između oba velika akciona centra bila je u tome što je u Pruskoj liberalna buržoazija, preko ličnosti dva bogata trgovca, gospode Kamphauzena i Hanzemana, neposredno uzela u ruke uzde vlasti, dok je u Austriji, gdje je buržoazija bila politički daleko zaostalija, na vlast došla liberalna birokratija, otvoreno izjavljujući da je drži u ime buržoazije. Vidjeli smo, dalje, kako su se partije i društvene klase koje su dotle bile jedinstvene u

svojoj opoziciji prema staroj vladi pocijepale poslije pobjede, ili čak još za vrijeme borbe, i kako se ta ista liberalna buržoazija, koja je jedina izvukla korist iz pobjede, odmah okrenula protiv svojih dojučerašnjih saveznika, zauzela neprijateljski stav prema svakoj naprednijoj klasi ili partiji i sklopila savez s pobijeđenim feudalcima i birokratijom. U stvari, još od početka revolucionarne drame bilo je očigledno da će se liberalna buržoazija moći održati protiv pobijeđenih, ali ne i uništenih, feudalnih i birokratskih partija samo ako se bude oslanjala na pomoć narodnih i radikalnih partija, a da će protiv navale radikalnijih masa isto tako morati da traži pomoć feudalnog plemstva i birokratije. Dakle, bilo je jasno da buržoazija u Austriji i Pruskoj nije imala dovoljno snage da se održi na vlasti i da institucije zemlje prilagodi svojim potrebama i idejama. Liberalna buržoaska vlada bila je samo međustanica od koje je zemlja, već prema tome kakav obrt budu uzeli događaji, morala da pređe ili u dalji stadij unitarnog republikanizma ili da se vrati na stari klerikalno-feudalni i birokratski režim. U svakom slučaju, do prave i odlučne borbe trebalo je tek da dođe; martovski događaji bili su samo prva čarka.

S obzirom na to da su Austrija i Pruska bile dvije vodeće njemačke države, svaka odlučna pobjeda revolucionara u Beču ili Berlinu bila bi od presudnog značenja za cijelu Njemačku. I doista, martovski događaji 1848. u ova dva grada bili su presudni za obrt koji su stvari uzele u Njemačkoj. Bilo bi, dakle, suvišno da se vraćamo na događaje koji su se odigrali u manjim državama, i stvarno bismo se mogli ograničiti isključivo na posmatranje austrijskih i pruskih stvari, da postojanje ovih manjih država nije dalo povoda da se obrazuje tijelo koje je, samim svojim postojanjem, bilo najuvjerljiviji dokaz nenormalne situacije u Njemačkoj i nedovršenosti nedavne revolucije; jedno tijelo toliko nenormalno i toliko smiješno samim svojim položajem, a uz to i toliko uvjereno u svoju važnost da istorija, po svoj prilici, nikad neće stvoriti nešto slično. To tijelo bila je takozvana *njemačka Nacionalna skupština* u Frankfurtu na Majni.

Poslije pobjeda naroda u Beču i Berlinu bilo je samo po sebi razumljivo da bi trebalo da postoji predstavnička

skupština za cijelu Njemačku. Ovo tijelo je, dakle, bilo izabrano i zasjedalo je u Frankfurtu, pored starog Bundestaga. Narod je očekivao da će njemačka Nacionalna skupština riješiti sva sporna pitanja i da će funkcionirati kao najviša zakonodavna vlast za cijeli Njemački Savez. Međutim, Bundestag, koji ju je sazvao, nije odredio i njenu kompetenciju. Niko nije znao da li će njene odluke imati snagu zakona, ili će trebati da ih odobri Bundestag ili pojedine vlade. Da je Nacionalna skupština u toj nejasnoj situaciji imala ma i najmanje energije, ona bi odmah raspustila i otjerala kući Bundestag — od kojeg nije bilo nepopularnijeg tijela u Njemačkoj — i zamijenila ga saveznom vladom sastavljenom od svojih članova. Ona bi proglasila sebe jedinim legalnim izrazom suverene volje njemačkog naroda, i tako svim svojim odlukama dala zakonsku snagu. A prije svega ona bi osigurala sebi organizirane i oružane snage u zemlji, dovoljno jake da unište svaki otpor vladâ. Sve je to bilo lako, vrlo lako u tom prvom periodu revolucije. Ali to bi značilo očekivati suviše mnogo od Skupštine koja se u svojoj većini sastojala od liberalnih advokata i doktrinarnih profesora, od Skupštine koja je, pretendirajući na to da predstavlja cvijet njemačkog duha i njemačke nauke, bila u stvari samo pozornica na kojoj su stare i preživjele političke figure izlagale pogledima cijele Njemačke svoju nehotičnu smiješnost i svoju nemoć misli i akcije. Još od prvog dana svog postojanja ta Skupština starih baba više se plašila i najmanjeg narodnog pokreta nego svih reakcionarnih komplota svih njemačkih vlada zajedno. Zasjedala je pod nadzorom Bundestaga, štaviše, gotovo ga je molila da sankcionira njene odluke, jer je prve njene rezolucije trebalo da proglasi ovo omraženo tijelo. Umjesto da utvrdi svoju vlastitu suverenost, brižljivo je izbjegavala raspravljanje tako opasnih pitanja. Umjesto da se okruži narodnom armijom, ona je prelazila na dnevni red preko svih akata nasilja od strane vladâ: u Majncu, njoj tako reći pod nosom, bilo je proglašeno opsadno stanje i stanovništvo razoružano, a ona nije ni prstom makla. Kasnije je izabrala nadvojvodu Johana Austrijskog za regenta Njemačke i objavila da sva njena rješenja imaju snagu zakona; ali nadvojvoda Johan bio je uveden u svoje novo dostojanstvo tek pošto je dobije

na saglasnost svih vlada, i to uveden od Bundestaga, a ne od Nacionalne skupštine; a što se tiče zakonske snage skupštinskih odluka, ovu tačku nisu nikad priznale vlade većih država niti je sama Nacionalna skupština na njoj insistirala; i zato je ostala neriješena. Tako smo imali neobičnu sliku Skupštine koja pretendira na to da bude jedini zakoniti predstavnik velike i suverene nacije, a koja nikad nema ni volje ni snage da priznanje svojih zahtjeva postigne silom. Debate ovog tijela, bez ikakvih praktičnih rezultata, nisu imale čak ni teoretsku vrijednost, jer su se u njima prežvakavale najotrcanije teme najzastarjelijih filozofskih i pravnih škola; svaka rečenica kazana, ili bolje rečeno promucana u toj Skupštini bila je davno prije toga hiljadu puta iznesena u štampi, i to hiljadu puta bolje.

Tako je tobožnja nova centralna vlast Njemačke ostavila sve kao što je i zatekla. Daleko od toga da ostvari dugo zahtijevano jedinstvo Njemačke, ona nije skinula s prijestolja čak ni najbeznačajnije vladare koji su njome vladali; nije produbila veze jedinstva između njenih razdvojenih oblasti; nije učinila ni korak ka rušenju carinskih barijera koje su odvajale Hanover od Pruske, a Prusku od Austrije; nije čak učinila ni najmanji pokušaj da ukine nesnosne takse koje su svuda u Pruskoj ometale riječnu plovidbu. Ali što je ova Skupština manje radila, to se više hvalila. Stvorila je njemačku flotu — na papiru; anektirala je Poljsku i Šlezvig; dozvolila je njemačkoj Austriji da vodi rat protiv Italije, ali je zabranila Talijanima da gone Austrijance u njihovom sigurnom skloništu u Njemačkoj; oduševljeno je klicala Francuskoj Republici i primala je mađarska izaslanstva, koja su se, nesumnjivo, vraćala kući s mnogo konfuznijim predstavama o Njemačkoj nego što su ih imala kad su došla.

U početku revolucije ova Skupština je bila bauk za sve njemačke vlade. One su računale s izrazito diktatorskom i revolucionarnom akcijom od njene strane — upravo zbog potpune neodređenosti u kojoj je, kako se smatralo, trebalo ostaviti njene kompetencije. Stoga su ove vlade pribjegle obimnom sistemu intriga da bi oslabile utjecaj tog strašnog tijela. Pokazalo se, međutim, da su imale više sreće nego pameti, jer je ova Skupština bolje svršila njihov posao nego što bi to one same mogle uraditi. Među te intrige dolazi

na prvo mjesto sazivanje lokalnih zakonodavnih skupština, usljed čega su ne samo manje države sazvale svoje zakonodavne skupštine nego su i Pruska i Austrija sazvale svoje ustavotvorne skupštine. I ovdje, kao i u frankfurtskom poslaničkom domu, liberalna buržoazija ili njeni saveznici, liberalni advokati i birokrati, imali su većinu, pa je tok stvari bio u svakoj od njih gotovo isti. Jedina je razlika bila u tome što je njemačka Nacionalna skupština bila parlament jedne imaginarne zemlje, jer je propustila da stvori ono što je ipak bio prvi uvjet njenog postojanja, tj. ujedinjenu Njemačku, i što je raspravljala o imaginarnim i potpuno neizvodljivim mjerama jedne imaginarne vlade, svoje vlastite tvorevine, i donosila neke imaginarne odluke za koje niko nije mario, dok su u Austriji i Pruskoj ustavotvorne skupštine bile bar realni parlamenti koji su obarali i stvarali realne vlade i nametali, bar za neko vrijeme, svoje odluke vladarima s kojima su vodili borbu. I one su bile kukavičke i bez širokih perspektiva revolucionarnog raspleta; i one su izdale narod i vratile vlast u ruke feudalnog, birokratskog i vojnog despotizma. Ali one su bar bile prinuđene da raspravljaju o praktičnim pitanjima od neposrednog interesa i da žive na ovoj zemlji s ostalim ljudima, dok su frankfurtski hvalisavci bili najsretniji onda kada su mogli da lutaju »u zračnom carstvu snova«, im Luftreich des Traums. Stoga zasjedanja berlinske i bečke ustavotvorne skupštine čine značajno poglavlje njemačke revolucionarne istorije, dok elukubracije[36] frankfurtskog lakrdijaškog kolegija imaju interesa jedino za skupljača književnih i antikvarskih rijetkosti.

Njemački narod, duboko prožet osjećanjem potrebe da ukloni nesnosnu teritorijalnu podjelu koja je iscjepkala i uništila kolektivnu snagu nacije, očekivao je bar neko vrijeme da će frankfurtska Nacionalna skupština biti početak nove ere. Ali djetinjasto ponašanje ovog skupa pametnjakovića učinilo je da je narodno oduševljenje ubrzo splasnulo. Sramni postupci kojima je dalo povoda primirje u Malmeu

[36] Naporan rad uz svjetlost lampe, ovdje u smislu govorničkih naprezanja. *Red.*

(septembra 1848)[37] izazvali su buru narodnog negodovanja protiv tijela koje je, prema očekivanju, trebalo da naciji stvori slobodno polje za akciju, a koje je, umjesto toga, obuzeto besprimjernim kukavičlukom, jedino vratilo raniju solidnost temeljima na kojima je podignut sadašnji kontrarevolucionarni sistem.

London, januar 1852.

VIII

POLJACI, ČESI I NIJEMCI

Iz onog što je rečeno u prethodnim člancima jasno je da bi se stvari u Njemačkoj, da za revolucijom od marta 1848. nije došla nova revolucija, neminovno morale vratiti u stanje kakvo je bilo prije tog događaja. Ali priroda istorijske teme u koju pokušavamo unijeti malo svjetlosti toliko je složena da se kasniji događaji ne mogu jasno razumjeti ako se ne uzme u obzir ono što se može nazvati vanjskim odnosima njemačke revolucije. A ti vanjski odnosi bili su isto tako zamršene prirode kao i njene unutrašnje stvari.

Cijela istočna polovina Njemačke, sve do Labe, Sale i Češke šume, bila je, kao što je dobro poznato, preoteta u toku posljednjih hiljadu godina od najeznika slavenskog porijekla. Veći dio ovih oblasti bio je tako temeljito germaniziran da su tamo još prije nekoliko stoljeća iščezli slavenska narodnost i jezik. I ako izuzmemo nekoliko sasvim osamljenih ostataka, koji svi skupa ne premašuju sto hiljada duša (Kašubi u Pomoranskoj, Vendi ili Srbi u Lužici), njihovi stanovnici su u svakom pogledu Nijemci. Ali drugi je slučaj

---

[37] 26. augusta 1848. u Malmeu je sklopljeno *primirje između Danske i Pruske,* koja je pod pritiskom narodnih masa morala sudjelovati u ratu na strani ustanika u Šlezvig-Holštajnu. Ustanici su se borili za ujedinjenje s Njemačkom, protiv danskog gospodstva. Vodeći prividni rat protiv Danske, Pruska je s njome sklopila sramno primirje na 7 mjeseci, koje je u septembru ratificirala frankfurtska Nacionalna skupština. Rat je obnovljen 1849. U julu 1850. Pruska je sklopila mirovni ugovor s Danskom, koji je ovoj omogućio da likvidira ustanike. *Red.*

duž cijele granice stare Poljske i u zemljama češkog jezika, u Češkoj i Moravskoj. Tu su dvije narodnosti izmiješane u svakom kotaru, pri čemu su gradovi uglavnom više ili manje njemački, dok slavenski element prevladava u selima, ali i u njima ga postepeno slabi i potiskuje stalno napredovanje njemačkog utjecaja.

Uzrok ovakvog stanja stvari je u ovome: još od vremena Karla Velikoga Nijemci su najvećom postojanošću i istrajnošću usmjeravali svoje napore na osvajanje, koloniziranje ili bar civiliziranje evropskog istoka. Osvajanja feudalnog plemstva između Labe i Odre i feudalne kolonije ratničkih viteških redova u Pruskoj i Livonskoj samo su položili temelj za širi i uspješniji sistem germanizacije preko trgovačke i industrijske buržoazije, čiji je društveni i politički značaj u Njemačkoj, kao i u ostaloj zapadnoj Evropi, sve više rastao počev od XV vijeka. Slaveni, a naročito Zapadni Slaveni (Poljaci i Česi), u suštini su zemljoradnički narod; za trgovinu i industriju nikad nisu mnogo marili. Uslijed toga je, s porastom stanovništva i osnivanjem gradova u tim oblastima, proizvodnja svih industrijskih artikala prešla u ruke njemačkih doseljenika, a razmjena ove robe za poljoprivredne proizvode postala isključivi monopol Jevreja, koji su, ako pripadaju nekoj narodnosti, u ovim zemljama svakako prije Nijemci nego Slaveni. To je bio slučaj, mada u manjem stupnju, na cijelom istoku Evrope. Sve do danas je Nijemac zanatlija, sitni trgovac, sitni tvorničar u Petrogradu, Pešti, Jašiju, pa čak i u Konstantinopolu; dok je lihvar, krčmar, torbar — vrlo značajna figura u ovim rijetko naseljenim zemljama — najčešće Jevrejin, čiji je materinski jezik strašno iskvaren njemački jezik. Značaj njemačkog elementa u slavenskim pograničnim krajevima, koji je rastao s razvitkom gradova, trgovine i industrije, još više je porastao kad se ukazala potreba da se gotovo svaki element duhovne kulture uveze iz Njemačke; poslije njemačkog trgovca i zanatlije došao je njemački svećenik, njemački učitelj, njemački učenjak i skrasio se na slavenskom tlu. I najzad, gvozdeni koraci osvajačkih armija i oprezni, dobro promišljeni potezi diplomatije ne samo da su pratili polagano ali sigurno napredovanje denacionalizacije putem društvenog razvoja nego su mu često i prethodili. Tako su veliki dijelovi zapadne

Pruske i Poznanja bili germanizirani poslije prve podjele Poljske prodajom i poklanjanjem državnih domena njemačkim kolonistima, pomaganjem njemačkih kapitalista pri podizanju fabrika itd. u ovim krajevima, a vrlo često i krajnje despotskim mjerama protiv poljskog stanovništva.

Na taj način se u toku posljednjih sedamdeset godina potpuno izmijenila demarkaciona linija između njemačke i poljske narodnosti. Budući da je revolucija od 1848. odmah izazvala zahtjev ugnjetenih nacija za nezavisnošću i pravom da same uređuju svoje stvari, bilo je sasvim prirodno što su i Poljaci odmah zatražili uspostavljanje svoje zemlje u granicama stare Poljske Republike prije 1772. Istina je da je čak u ono vrijeme ta linija, ako se uzme kao granica između njemačke i poljske narodnosti, bila zastarjela, a odonda je svake godine sve više zastarijevala uslijed napredovanja germanizacije. Ali Nijemci su se tada izjašnjavali s toliko oduševljenja za uspostavljanje Poljske da su morali očekivati da će se od njih, kao prvi dokaz realnosti njihovih simpatija, zahtijevati da se odreknu *svog* udjela u plijenu. S druge strane, zar je trebalo čitave oblasti naseljene uglavnom Nijemcima, zar je trebalo velike gradove, potpuno njemačke, predati narodu koji nikad dotada nije pružio nikakav dokaz svoje sposobnosti da izađe iz feudalnog stanja zasnovanog na ropstvu poljoprivrednog stanovništva? Pitanje je bilo prilično zamršeno. Jedino moguće rješenje bio je rat protiv Rusije. Pitanje razgraničenja između raznih revolucionarnih naroda postalo bi pitanje drugog reda u odnosu na pitanje uspostavljanja sigurne granice prema zajedničkom neprijatelju; Poljaci bi dobivanjem prostranih teritorija na istoku postali popustljiviji i razložniji na zapadu, i smatrali bi, poslije svega, da su Riga i Mitava[38] za njih isto toliko važne koliko Dancig i Elbing[39]. Stoga je radikalna partija u Njemačkoj, držeći da je rat protiv Rusije potreban za održavanje pokreta na kontinentu i smatrajući da bi uspostavljanje nezavisnosti makar jednog dijela Poljske neminovno dovelo do takvog rata, podržavala Poljake, dok je vladajuća buržoaska partija jasno nazirala svoju propast u svakom nacional-

[38] Letonski: Ylgava. *Red.*
[39] Poljski: Gdańsk i Elblag. *Red.*

nom ratu protiv Rusije, koji bi doveo na kormilo vlasti aktivnije i energičnije ljude, i stoga je, s licemjernim oduševljenjem za širenje njemačke narodnosti, proglasila prusku Poljsku, glavno sjedište poljskog revolucionarnog pokreta, za sastavni dio budućeg njemačkog Rajha. Obećanja dana Poljacima u prvim danima oduševljenja bila su sramno pogažena. Pruska artiljerija je raspršila i kartečom pomorila poljske oružane snage formirane u saglasnosti s vladom, pa je već u aprilu 1848, šest nedjelja poslije berlinske revolucije, poljski pokret bio ugušen, a staro neprijateljstvo između Poljaka i Nijemaca ponovo oživjelo. Ovu ogromnu i neocjenjivu uslugu ruskom samodršcu učinili su liberalni trgovci na ministarskim položajima, Kamphauzen i Hanzeman. Treba još dodati da je ova poljska kampanja bila prvo sredstvo da se reorganizira i ohrabri ona ista pruska armija koja je kasnije otjerala do đavola liberalnu partiju i ugušila pokret u čije su stvaranje gospoda Kamphauzen i Hanzeman uložili toliko truda. »Ko s đavolom tikve sadi, o glavu mu se lupaju.« Takva je bila sudbina svih skorojevića iz 1848. i 1849, od Ledri-Rolena do Šangarnjea i od Kamphauzena do Hajnana.

Nacionalno pitanje izazvalo je borbu i u Češkoj. Ova zemlja, u kojoj živi dva miliona Nijemaca i tri miliona Slavena koji govore češkim jezikom, imala je velike istorijske tradicije, koje su gotovo sve vezane za raniju vladavinu Čeha. Ali snaga ove grane slavenske porodice naroda bila je slomljena još u husitskim ratovima u XV vijeku[40]. Oblasti u kojima se govorilo češki bile su podijeljene, jedan dio je obrazovao češku kraljevinu, drugi — moravsku kneževinu, a treći — karpatska planinska oblast naseljena Slovacima postao je sastavni dio Ugarske. Moravci i Slovaci su odavno izgubili svaki trag nacionalnog osjećanja i nacionalne vitalnosti, mada su uglavnom sačuvali svoj jezik. Sa tri strane od četiri Češka je bila okružena čisto njemačkim oblastima. Njemački element je postigao veliki napredak na njenom

---

[40] *Husitski ratovi* — nacionalno-oslobodilački ratovi češkog naroda 1419—1437. protiv njemačkih feudalaca i katoličke crkve. Dobili su ime po vođi češke reformacije Janu Husu (1369—1415). *Red.*

teritoriju; čak i u glavnom gradu, u Pragu, obje narodnosti su bile gotovo podjednako jake po broju; i svuda su se kapital, trgovina, industrija i duhovna kultura nalazili u rukama Nijemaca. Glavni borac za češku narodnost, profesor Palacki, i sam nije drugo do šašavi njemački učenjak koji ni sad ne zna govoriti češki pravilno i bez stranog naglaska. Ali kao što se to često dešava, češka narodnost, koja prema svim poznatim istorijskim činjenicama za posljednje četiri stotine godina umire, učinila je 1848. godine posljednji napor da povrati svoju raniju vitalnost — napor čiji je neuspjeh, nezavisno od svih revolucionarnih obzira, morao dokazati da Češka može odsad da postoji jedino kao dio Njemačke, iako bi dio njenih stanovnika još nekoliko vijekova govorio i dalje jezikom koji nije njemački.

London, februar 1852.

IX

PANSLAVIZAM
RAT U ŠLEZVIG-HOLŠTAJNU

Češka i Hrvatska (drugi otrgnuti član slavenske porodice, na koji su Mađari vršili jednak utjecaj kao Nijemci na Češku) bile su domovina onog što se na evropskom kontinentu naziva »panslavizam«. Ni Češka ni Hrvatska nisu bile dovoljno jake da kao nacija postoje same. Njihove narodnosti, postepeno podrivane djelovanjem istorijskih uzroka koji ih neizbježno utapaju u energičnijem narodu, mogle su se nadati da će ponovo postići neku vrstu nezavisnosti jedino pomoću saveza s ostalim slavenskim nacijama. Tu je bilo 22 miliona Poljaka, 45 miliona Rusa, 8 miliona Srba i Bugara — zašto da oni ne stvore jednu moćnu konfederaciju svih 80 miliona Slavena i ne potisnu ili istrijebe uljeze sa svetog slavenskog tla, Turčina, Mađara, a prije svega omrznutog ali neophodnog Nijemca? Tako je u kabinetima nekih slavenskih diletanata u istorijskoj nauci ponikao ovaj smiješni, ovaj antiistorijski pokret, pokret koji nije htio ništa manje nego da civilizirani Zapad potčini barbarskom Istoku, grad selu, trgovinu, industriju, duhovnu kulturu primitivnoj poljoprivredi slavenskih kmetova. Ali iza te smiješne teorije

stajala je strahovita stvarnost *ruskog carstva;* onog carstva koje svakim pokretom pokazuje da cijelu Evropu smatra domenom slavenskog plemena, i specijalno jedinog energičnog dijela tog plemena, Rusa; onog carstva koje, sa svoje dvije prijestonice — Peterburgom i Moskvom — još nije našlo svoje težište, jer »carev grad« (Konstantinopol Rusi zovu Carjgrad, carev grad), koji svaki ruski seljak smatra za pravu metropolu svoje vjere i svoje nacije, nije stvarna rezidencija njegova cara; onog carstva koje, za posljednjih sto i pedeset godina, nije nikad gubilo već uvijek dobivalo poneki teritorij u svakom ratu koji bi započelo. U centralnoj Evropi su dobro poznate spletke kojima je ruska politika podržavala novomodan sistem panslavizma, sistem da se bolji nije mogao izmisliti za njene svrhe. Tako su češki i hrvatski panslavisti, jedni namjerno a drugi i ne znajući, radili u direktnom interesu Rusije; oni su izdali revolucionarnu stvar za ljubav sjenke narodnosti koja bi, u najboljem slučaju, dijelila sudbinu poljske narodnosti pod ruskom vlašću. Ipak treba u čast Poljaka reći da se oni nikad nisu ozbiljno zapleli u ovu panslavističku mrežu, a ako su neki od aristokrata postali žestoki panslavisti, to je zato što su znali da bi pod ruskim jarmom izgubili manje nego što bi izgubili od pobune svojih vlastitih kmetova.

Česi i Hrvati sazvali su u Pragu sveslavenski kongres[41] da pripreme opći slavenski savez. Čak i bez intervencije austrijskih trupa kongres bi bio pretrpio potpun neuspjeh. Pojedini slavenski jezici razlikuju se jedan od drugog koliko i engleski, njemački i švedski, pa kad su počele debate, nije bilo zajedničkog slavenskog jezika kojim bi se govornici mogli sporazumijevati. Pokušali su s francuskim jezikom, ali i njega većina nije razumjela, i tako su jadni slavenski

---

[41] *Slavenski kongres,* koji se sastao 2. juna 1848. u Pragu, pokazao je da postoje dvije struje u nacionalnom pokretu slavenskih naroda pod jarmom habsburške carevine i nije pomogao da dođe do jedinstvenog gledanja na rješenje nacionalnog pitanja. Dio delegata koji je pripadao radikalnom krilu i aktivno učestvovao u praškom ustanku bio je podvrgnut žestokim represijama. Predstavnici umjerenoliberalnog krila, koji su ostali u Pragu, objavili su 16. juna da su sjednice Kongresa odložene na neodređeno vrijeme. *Red.*

entuzijasti, čije je jedino zajedničko osjećanje bila zajednička mržnja na Nijemce, morali naposljetku da se sporazumijevaju omrznutim njemačkim jezikom kao jedinim jezikom koji su svi razumjeli! Ali baš tada se u Pragu sastao i jedan drugi slavenski kongres u vidu galicijskih ulana, hrvatskih i slovačkih grenadira i čeških artiljeraca i kirasira, i taj stvarni, naoružani slavenski kongres, pod komandom Vindišgreca, istjerao je iz grada, za manje od dvadeset i četiri sata, osnivače imaginarne slavenske supremacije i raspršio ih na sve četiri strane.

Češki, moravski, dalmatinski i dio poljskih poslanika (aristokratija) u austrijskom ustavotvornom Rajhstagu vodili su u toj Skupštini sistematski rat protiv njemačkog elementa. Njemci i jedan dio Poljaka (osiromašeno plemstvo) bili su u toj Skupštini glavni pobornici revolucionarnog progresa; masa slavenskih poslanika, koji su stajali u opoziciji prema njima, nije se zadovoljavala time što je jasno ispoljila reakcionarne težnje cijelog svog pokreta, već je pala toliko nisko da je spletkarila i konspirirala s onom istom austrijskom vladom koja je rasturila njihov skup u Pragu. I oni su za taj sramni postupak bili nagrađeni; poslije podrške dane vladi za vrijeme ustanka u oktobru 1848, događaj koji im je najzad osigurao većinu u Rajhstagu, ovaj tada gotovo isključivo slavenski Rajhstag rastjerali su austrijski vojnici, isto kao i Praški kongres, a panslavistima je zaprijećeno zatvorom ako bi još jedanput mrdnuli. Postigli su samo to da je austrijska centralizacija svuda potkopala slavensku narodnost, što mogu da zahvale svom vlastitom fanatizmu i sljepilu.

Da su granice između Ugarske i Njemačke dopuštale bilo kakvu sumnju, svakako da bi i tu izbio spor. Ali, srećom, izgovor nije ovdje postojao, a kako su interesi obje nacije bili tijesno povezani, one su se borile protiv istih neprijatelja, naime austrijske vlade i panslavističkog fanatizma. Sloga nije bila ni za trenutak narušena. No talijanska revolucija uplela je bar jedan dio Njemačke u jedan za obje strane ubistven rat; a ovdje, kao dokaz koliko je Meternihov sistem uspio da ukoči razvitak javnog mnjenja, moramo reći da su prvih šest mjeseci 1848. oni isti ljudi koji su u Beču dizali barikade stupali, puni oduševljenja, u

armiju koja se borila protiv talijanskih rodoljuba. Ipak, ova žalosna zbrka pojmova nije trajala dugo.

Najzad, tu je bio i rat s Danskom oko Šlezviga i Holštajna. Ove zemlje, nesumnjivo njemačke po narodnosti, jeziku i simpatijama, bile su potrebne Njemačkoj i iz vojnih, pomorskih i trgovinskih razloga. Njihovi stanovnici su se, u toku posljednje tri godine, ogorčeno borili protiv danske najezde. Osim toga, pravo iz državnih ugovora bilo je na njihovoj strani. Martovska revolucija ih je dovela u otvoren sukob s Dancima, a Njemačka ih je podržavala. Ali dok su u Poljskoj, Italiji, Češkoj i, kasnije, u Ugarskoj vojne operacije bile vođene s krajnjom energijom, dotle je u ovom jedinom narodnom, jedinom, bar djelomično, revolucionarnom ratu bio usvojen sistem besciljnih marševa i kontramarševa i bilo dopušteno miješanje strane diplomatije, što je dovelo, poslije mnogih herojskih bojeva, do vrlo bijednog završetka. Njemačka vlada je za vrijeme rata izdavala šlezvig-holštajnsku revolucionarnu armiju svakom prilikom i namjerno dozvoljavala da je Danci uništavaju kad je bila raspršena ili razdvojena. Na isti način se postupalo i s njemačkim dobrovoljačkim korpusom.

I dok je tako njemačko ime na svim stranama žnjelo samo mržnju, dotle su njemačke ustavne i liberalne vlade trljale ruke od radosti. One su uspjele da uguše poljski i češki pokret. One su svuda oživjele staru nacionalnu mržnju koja je toliko vremena onemogućavala svaki sporazum i svaku zajedničku akciju Nijemaca, Poljaka i Talijana. One su navikle narod na prizore građanskog rata i represiju trupama. Pruska armija je povratila samopouzdanje u Poljskoj, a austrijska u Pragu; i dok je prekomjerno snažni patriotizam (»die patriotische Überkraft«, kako je to zvao Hajne) revolucionarne ali kratkovide omladine bio upravljen u Šlezvig i Lombardiju, da bi ga tamo ništio neprijateljski karteč, dotle je regularna armija, stvarno oruđe akcije i Pruske i Austrije, došla u položaj da ponovo zadobije simpatije publike svojim pobjedama nad tuđinom. Ali mi opet kažemo: ove armije, ojačane od strane liberala kao sredstvo akcije protiv radikalnije partije, povratile su donekle svoje samopouzdanje i svoju disciplinu tek kad su se okrenule protiv liberala i vratile na vlast ljude staroga sistema. Kad

je Radecki, u svome logoru iza Adiđe, primio prve naredbe od »odgovornih ministara« u Beču, uzviknuo je: »Ko su ti ministri? Oni nisu austrijska vlada! Austrija je sad samo u mom logoru; ja i moja armija, mi smo Austrija; a kad potučemo Talijane, opet ćemo osvojiti carevinu za cara!« I stari Radecki je bio u pravu — ali glupavi »odgovorni« ministri u Beču nisu obratili pažnju na njegove riječi.

London, februar 1852.

X

PARISKI JUNSKI USTANAK. FRANKFURTSKA NACIONALNA SKUPŠTINA

Već početkom aprila 1848. revolucionarnu bujicu na cijelom evropskom kontinentu obuzdao je savez koji su s pobijeđenima odmah sklopile one klase društva koje su izvukle korist iz prve pobjede. U Francuskoj, sitna buržoazija i republikanski dio buržoazije udružili su se s monarhističkom buržoazijom protiv proletarijata; u Njemačkoj i Italiji, pobjedonosna buržoazija je revnosno tražila podršku feudalnog plemstva, birokratije i armije protiv mase naroda i sitne buržoazije. Ujedinjene konzervativne i kontrarevolucionarne partije su vrlo brzo ponovo postigle prevagu. U Engleskoj, u nevrijeme i rđavo pripremljena narodna demonstracija (10. aprila)[42] pretvorila se u potpun i odlučan poraz partije pokreta. U Francuskoj, dva slična pokreta (16. aprila i 15. maja)[43] bila su isto tako poražena. U Italiji, kralj Bomba[44] je

---

[42] Masovna demonstracija koju su čartisti zakazali za *10. aprila 1848.* u Londonu, radi predaje peticije parlamentu, završila se, zbog neodlučnosti i kolebanja njenih organizatora, neuspjehom. Neuspjeh demonstracije iskoristile su snage reakcije za ofanzivu na radnike i za represije protiv čartista. *Red.*

[43] *16. aprila 1848.* u Parizu je mirnu demonstraciju radnika, s peticijom privremenoj vladi o »organizaciji rada« i ukidanju eksploatacije čovjeka od strane čovjeka, zaustavila Nacionalna garda, specijalno mobilizirana za tu svrhu. *15. maja 1848,* za vrijeme mirne narodne demonstracije, pariski radnici i zanatlije prodrli su u dvoranu za sjednice Ustavotvorne skupštine, proglasili Skupštinu raspuštenom i formirali revolucionarnu vladu. Ali demonstrante su brzo rastjerali nacionalni gardisti i trupe. Vođe radnika (Blanki, Barbes, Alber, Raspaj, Sobrije i dr.) bili su uhapšeni. *Red.*

[44] Ferdinand II, kralj obiju Sicilija. *Red.*

povratio svoju vlast jednim udarcem 15. maja.[45] U Njemačkoj, razne nove buržoaske vlade i njihove ustavotvorne skupštine konsolidirale su se, a što je 15. maj, dan pun zbivanja, doveo u Beču do pobjede naroda, to je bio događaj od čisto sekundarnog značenja, i možemo ga smatrati posljednjim uspješnim buktajem narodne energije. U Ugarskoj je izgledalo da je pokret zaplovio u mirne vode potpune zakonitosti, a poljski pokret je, kao što smo vidjeli, bio u klici ugušen pruskim bajonetima. Ali konačni obrt stvari još je bio neizvjestan, i svaka stopa tla koju su revolucionarne partije izgubile u raznim zemljama samo ih je navodila na to da čvršće zbijaju svoje redove za odlučnu bitku.

Odlučna bitka se približavala. Ona je mogla da se bije jedino u Francuskoj; jer Francuska je, dok god Engleska nije učestvovala u revolucionarnoj borbi a Njemačka i dalje ostajala razjedinjena, bila, zahvaljujući svojoj nacionalnoj nezavisnosti, civilizaciji i centralizaciji, jedina zemlja koja je mogla da izazove snažan pokret u okolnim zemljama. Prema tome, kad je 23. juna 1848. otpočela krvava borba u Parizu, kad je svaka nova depeša ili svaka nova vijest sve jasnije predočavala Evropi činjenicu da se ta borba vodi između radničke mase, s jedne strane, i svih ostalih klasa pariskog stanovništva potpomognutih vojskom, s druge strane, kad se borba vodila više dana s ogorčenjem kome nema primjera u istoriji modernih građanskih ratova, ali bez ikakve vidljive nadmoćnosti bilo jedne bilo druge strane — tada je postalo jasno da je to velika odlučna bitka koja će, ako ustanak pobijedi, zapljusnuti cijeli kontinent novim revolucijama, ili, ako ustanak bude ugušen, donijeti makar i trenutnu restauraciju kontrarevolucionarnog režima.

Proleteri Pariza bili su poraženi, desetkovani, razbijeni do te mjere da se još ni dan-danas nisu oporavili od tog udarca. I odmah su, u cijeloj Evropi, i novi i stari konzervativci i kontrarevolucionari drsko digli glavu, tako da se moglo jasno vidjeti koliko su oni dobro shvatili značenje

[45] *15. maja 1848.* napuljski kralj Ferdinand II ugušio je narodni ustanak, raspustio nacionalnu gardu, rastjerao parlament i ukinuo reforme uvedene pod pritiskom narodnih masa u februaru 1848. *Red.*

ovog događaja. Štampa je svuda bila napadnuta, pravo zbora i udruživanja bilo je ograničeno, svaki beznačajni događaj u malom provincijskom gradiću bio je iskorišten za razoružanje naroda, za proglašenje opsadnog stanja, za obuku trupa u novim manevrima i varkama kojima ih je naučio Kavenjak. Osim toga, prvi put poslije februara pokazalo se da je nepobjedivost narodnog ustanka u jednom velikom gradu iluzija; čast armija bila je povraćena; trupe, dotada uvijek tučene u iole značajnim uličnim borbama, ponovo su se prožele vjerom da su dorasle čak i za tu vrstu borbe.

Od ovog poraza pariskih radnika datiraju prvi pozitivni koraci i određeni planovi stare feudalno-birokratske partije u Njemačkoj da se otrese čak i svog trenutnog saveznika buržoazije i da vrati Njemačku u stanje u kome se ova nalazila prije martovskih događaja. Armija je ponovo postala odlučujuća sila u državi, ali armija nije pripadala buržoaziji već sebi samoj. Čak u Pruskoj, gdje je prije 1848. bila zapažena znatna naklonost jednog dijela nižih oficira ustavnom režimu, nered koji je u vojsku unijela revolucija vratio je ove mlade rezonere njihovoj staroj vjernosti; čim je prost vojnik dopustio sebi malo više slobode prema oficirima, njima je potreba discipline i slijepe poslušnosti postala odmah potpuno očigledna. Pobijeđeni plemići i birokrati počeli su sad da naziru put kojim treba da prođu; a armiju, jedinstveniju nego ikad, zanesenu pobjedama u manjim ustancima i u vanjskom ratu, ljubomornu na veliki uspjeh koji su francuski vojnici upravo tada bili postigli — tu armiju je trebalo držati u neprestanim sitnim sukobima s narodom kako bi mogla, kad dođe odlučan trenutak, skršiti revolucionare jednim jakim udarcem i učiniti kraj uobraženjima buržoaskih parlamentaraca. Pogodan trenutak za takav odlučan udarac došao je uskoro.

Prelazimo preko neki put zanimljivih, ali u većini slučajeva dosadnih parlamentarnih sjednica i lokalnih sukoba kojima su razne partije u Njemačkoj bile zauzete za vrijeme ljeta. Dovoljno je reći da su branioci buržoaskih interesa, uprkos mnogobrojnim pobjedama u parlamentu od kojih nijedna nije dovela ni do kakvog praktičnog rezultata, općenito osjećali da njihov položaj između ekstremnih partija postaje svakog dana sve neodrživiji i da su stoga prinuđeni

da traže čas savez s reakcionarima, čas naklonost demokratskijih grupa. Ovo stalno kolebanje zadalo je konačan udarac njihovom ugledu u očima javnog mnjenja, pa je, s obzirom na obrt koji su događaji uzeli, prezir koji su navukli na sebe koristio uglavnom birokratima i feudalcima.

Početkom jeseni bili su odnosi među raznim partijama vrlo zaoštreni i dovoljno kritični da učine neizbježnom odlučnu bitku. Prvi okršaji u ovom ratu između demokratskih i revolucionarnih masa i armije odigrali su se u Frankfurtu. Mada je to bio samo okršaj od sporednog značenja, ipak je to bila prva značajnija pobjeda koju su trupe izvojevale nad ustankom i imala je veliki moralni efekt. Fiktivnoj vladi koju je obrazovala frankfurtska Nacionalna skupština Pruska je, iz sasvim očiglednih razloga, dozvolila da zaključi primirje s Danskom, kojim je ona ne samo predala šlezviške Nijemce osveti Danaca, nego se i potpuno odrekla više ili manje revolucionarnih principa koji su, po općem mišljenju, bili osnova danskog rata. Frankfurtska skupština odbacila je ovo primirje većinom od dva ili tri glasa. Poslije glasanja je došla prividna kriza vlade, ali tri dana kasnije Skupština je ponovo uzela u razmatranje to glasanje, u stvari ga poništila i priznala primirje. Ovaj sramni postupak izazvao je negodovanje naroda. Bile su podignute barikade, ali je u Frankfurt već bilo prebačeno dovoljno trupa, i poslije šestosatne borbe ustanak je bio ugušen. Slični ali manje značajni pokreti desili su se u vezi s ovim događajem i u ostalim dijelovima Njemačke (Badenu, Kelnu), ali su bili isto tako ugušeni.

Ovaj prvi okršaj donio je kontrarevolucionarnoj partiji veliku korist, jer se sad jedina vlada koja je — bar prividno — proizašla isključivo iz narodnih izbora, tj. frankfurtska vlada Rajha, a tako isto i Nacionalna skupština, diskreditirala u očima naroda. Ta vlada i ta Skupština morale su da pozovu u pomoć vojničke bajonete protiv ispoljavanja narodne volje. One su bile kompromitirane, i ma koliko neznatno bilo poštovanje na koje su dotada mogle pretendirati, ovo odricanje od svog porijekla i ova zavisnost od protivnarodnih vlada i njihovih trupa učinili su da su regent Rajha, njegovi ministri i njegovi poslanici otada postali potpune nule. Uskoro ćemo vidjeti kako su se prvo Austrija, zatim Pruska, a kasnije i manje države prezrivo odnosile

prema svakoj naredbi, svakom traženju i svakom izaslanstvu ove Skupštine nemoćnih sanjalica.

Sad dolazimo na onaj veliki pandan francuske junske bitke u Njemačkoj, na događaj koji je isto toliko bio odlučujući za Njemačku koliko i borba proletarijata u Parizu za Francusku; mislimo na bečku revoluciju i potonji juriš na Beč u oktobru 1848. Ali značenje ove bitke toliko je veliko, a objašnjenja raznih okolnosti koje su neposrednije utjecale na njen ishod zauzeće toliko prostora na stupcima »Tribune« da tome treba posvetiti poseban članak.

London, februar 1852.

XI

BEČKI OKTOBARSKI USTANAK

Sada prelazimo na odlučujuće događaje koji su u Njemačkoj predstavljali revolucionarni pandan pariskog junskog ustanka i koji su, jednim mahom, dali prevagu kontrarevolucionarnoj partiji: na oktobarski ustanak 1848. u Beču.

Vidjeli smo kakav je bio položaj raznih klasa u Beču poslije pobjede od 13. marta. Također smo vidjeli kako je pokret u njemačkoj Austriji bio sputavan događajima u njemačkim pokrajinama Austrije i od njih ometan. Sad nam ostaje da se samo ukratko osvrnemo na uzroke koji su doveli do tog posljednjeg i najvećeg ustanka u njemačkoj Austriji.

Visoko plemstvo i finansijska buržoazija, glavni neslužbeni oslonci Meternihove vlade, bili su u stanju da, čak i poslije martovskih događaja, sačuvaju presudan utjecaj na vladu ne samo zahvaljujući dvoru, armiji i birokratiji, nego još više strahu od »anarhije« koji se naglo širio među buržoazijom. Oni su se ubrzo usudili da pruže nekoliko pipaka u vidu zakona o štampi,[46] nevjerojatno aristokratskog

---

[46] *Privremeni propisi o štampi,* koje je austrijska vlada objavila 1. aprila 1848, zahtijevali su polaganje visoke kaucije za izdavanje novina. Cenzura i odredba da osobe optužene za štamparske krivice odgovaraju pred upravnim sudom (a ne pred porotnim) omogućavale su vladinim činovnicima da uguše svaku publikaciju. *Red.*

ustava[47] i izbornog zakona zasnovanog na staroj »staleškoj« podjeli.[48] Čak se takozvana ustavna vlada, koja se sastojala od poluliberalnih, plašljivih i nesposobnih birokrata, usudila da 14. maja izvrši direktan napad na revolucionarne organizacije masa time što je raspustila Centralni komitet delegata Nacionalne garde i Akademske legije,[49] tijelo koje je bilo stvoreno s jasnim ciljem da kontrolira vladu i da, u slučaju potrebe, mobilizira sve narodne snage protiv nje. Ali ovaj postupak je samo izazvao ustanak od 15. maja, koji je primorao vladu da prizna Komitet, da ukine spomenuti ustav i izborni zakon, te da ovlasti jedan ustavotvorni Rajhstag izabran na temelju općeg prava glasa da izradi nov osnovni zakon. Sve je to sutradan bilo potvrđeno carskom proklamacijom. Ali reakcionarna partija, koja je također imala svoje predstavnike u vladi, ubrzo je navela svoje »liberalne« kolege na poduzimanje novog napada na narodne tekovine. Akademska legija, uporište partije pokreta, centar stalne agitacije, postala je zbog toga omrznuta kod umjerenijih bečkih građana, pa je 26. maja bila ministarskom naredbom raspuštena. Možda bi ovaj udarac i uspio da je njegovo izvođenje bilo povjereno jednom dijelu Nacionalne garde, ali vlada, ne vjerujući ni njoj, izvela je armiju. Na to je Nacionalna garda odjednom izmijenila politiku, udružila se s Akademskom legijom i tako osujetila vladin plan.

Međutim su car[50] i njegov dvor 16. maja napustili Beč i pobjegli u Insbruk. Tu je kontrarevolucionarna partija — okružena bigotnim Tirolcima čija je lojalnost uslijed opasnosti najezde sardinsko-lombardijske armije na njihovu zem-

---

[47] *Ustav od 25. aprila 1848.* predviđao je, pored ostalog, da 150 od ukupno 200 članova Senata biraju »najznačajniji zemljoposjednici, za čitavo trajanje izbornog perioda, iz svoje sredine«. *Red.*

[48] *Carski patent od 8. maja 1848.* lišavao je izbornog prava veliki dio naroda određujući da: »Radnici koji rade za dnevnu ili nedjeljnu plaću, posluga i osobe koje uživaju potporu iz javnih dobrotvornih ustanova ne mogu nastupati kao birači.« *Red.*

[49] *Akademska legija,* koja se sastojala od studenata Bečkog univerziteta, bila je najradikalnija od građanskih vojnih organizacija. *Red.*

[50] Ferdinand I. *Red.*

lju bila probuđena i podržavana blizinom Radeckijevih trupa, jer se Insbruk nalazio na dometu njegovih topova — našla utočište iz kojega je, nekontrolirana, neposmatrana i sigurna, mogla da prikupi svoje raštrkane snage, da popravi i opet razapne po cijeloj zemlji mrežu svojih zavjera. Veze s Radeckim, Jelačićem i Vindišgrecom, kao i s pouzdanim ljudima u administrativnoj hijerarhiji raznih pokrajina, bile su obnovljene, spletke s vođama Slavena otpočete i tako stvorena stvarna snaga koja je stajala na raspolaganju kontrarevolucionarnoj kamarili, dok je nemoćnim ministrima u Beču bilo dopušteno da troše svoju kratkotrajnu i slabu popularnost u stalnim gloženjima s revolucionarnim masama i u debatama o ustavotvornoj Skupštini pred njen sastanak. Tako je taktika privremenog prepuštanja pokreta u prijestolnici samom sebi, taktika koja bi u centraliziranoj i homogenoj zemlji kao što je Francuska dovela do svemoći partiju pokreta, ovdje, u Austriji, u ovom heterogenom političkom konglomeratu, bila jedno od najpouzdanijih sredstava da se snaga reakcionara reorganizira.

U Beču je buržoazija, uvjerena da dvorska partija poslije tri uzastopna poraza i imajući nasprам sebe ustavotvornu Skupštinu zasnovanu na općem pravu glasa ne predstavlja više protivnika kog se treba plašiti, sve više padala u onu zamorenost i ravnodušnost, u onu vječitu težnju za redom i mirom koja je svugdje zahvatala tu klasu poslije žestokih potresa i s njima skopčanog poremećaja u poslovima. Industrija austrijske prijestolnice bila je gotovo isključivo ograničena na luksuzne artikle za kojima je tražnja, poslije revolucije i bijega dvora, nužno bila mala. Glasan zahtjev za vraćanjem na normalan sistem vladanja i za povratkom dvora — dvije stvari od kojih se očekivalo da će donijeti oživljenje poslova — taj zahtjev je sad kod buržoazije postao opći. Zasjedanje ustavotvorne Skupštine u julu radosno je pozdravljeno kao kraj revolucionarne ere, a isto tako i povratak dvora koji se, poslije pobjeda Radeckoga u Italiji i poslije dolaska na vlast reakcionarne Doblhofove vlade, smatrao dovoljno jakim da prkosi naletu naroda i koji je u isto vrijeme želio da bude u Beču radi dovršenja svojih intriga sa slavenskom većinom Skupštine. Dok je ustavotvorna Skupština pretresala zakone o oslobođenju seljaka od

feudalnog ropstva i tlake za plemstvo, dotle je dvor učinio jedan majstorski potez. Bilo je udešeno da car 19. augusta izvrši smotru Nacionalne garde; carska porodica, dvorani i generali utrkivali su se u laskanju naoružanim građanima, koji su već bili opijeni ponosom što vide da ih oni javno priznaju kao jednu od značajnih snaga države. Odmah zatim bila je objavljena naredba, koju je potpisao g. Švarcer, jedini popularni ministar u vladi, kojom se ukida vladina pomoć što su je dotad dobivali nezaposleni radnici. Trik je uspio. Radnička klasa je priredila demonstracije; buržoaska Nacionalna garda izjasnila se za naredbu svoga ministra. Bačena protiv »anarhista«, ona je kao tigar nasrnula na nenaoružane radnike koji nisu davali otpor, i 23. augusta mnoge od njih pobila. Tako su jedinstvo i moć revolucionarnih snaga bili slomljeni; klasna borba između buržoazije i proletarijata dovela je i u Beču do krvavog sukoba, a kontrarevolucionarna kamarila je vidjela kako se približava dan kad će moći da zada svoj veliki udarac.

Mađarske stvari pružile su joj ubrzo zgodnu priliku da otvoreno proglasi načela po kojima je namjeravala postupiti. 5. oktobra objavljen je u »Wiener Zeitung«-u carski ukaz — ukaz koji nije supotpisao nijedan od ministara nadležnih za Mađarsku — o raspuštanju mađarskog Sabora i naimenovanju hrvatskog bana Jelačića, vođe južnoslavenske reakcije, čovjeka koji je stvarno bio u ratu sa zakonitim vlastima Mađarske — za carskog namjesnika i vrhovnog komandanta trupa u Mađarskoj. U isto vrijeme naređeno je trupama u Beču da krenu iz grada i da se priključe armiji koja je imala da pojača Jelačićev autoritet. Ali, to je značilo suviše otvoreno pokazati papke; u Beču je svako osjećao da je rat protiv Mađarske rat protiv principa ustavne vladavine koji je u tom ukazu pogažen carevim pokušajem da naredbe sa zakonskom snagom donosi bez supotpisa odgovornog ministra. Narod, Akademska legija, bečka Nacionalna garda masovno su ustali 6. oktobra i usprotivili se odlasku trupa; nekoliko grenadira prešlo je na stranu naroda; došlo je do kratke borbe između narodnih snaga i trupa; ministra rata, Latura, ubila je narodna masa, i narod iste večeri ostaje pobjedilac. U međuvremenu ban Jelačić, potučen kod

Štulvajsenburga[51] od Percela, sklonio se blizu Beča na njemačkoaustrijski teritorij; bečke trupe koje su imale zadatak da mu pohitaju u pomoć zauzele su očigledno neprijateljski i odbrambeni stav prema njemu; i car i dvor ponovo su pobjegli, i to u Olomouc, na poluslavenski teritorij.

Ali u Olomoucu dvor se našao u sasvim drukčijim okolnostima od onih u kojima je bio u Insbruku. Tu je bio u stanju da odmah otpočne vojni pohod protiv revolucije. Bio je okružen slavenskim poslanicima Ustavotvorne Skupštine, koji su u gomilama nagrnuli u Olomouc, i slavenskim entuzijastima iz svih krajeva monarhije. Vojni pohod je, po njihovom mišljenju, trebalo da bude rat za obnovu slavenstva, rat do istrebljenja protiv dvaju uljeza u zemlji koju su oni smatrali slavenskom — Nijemaca i Mađara. Vindišgrec, pobjedilac Praga a sada komandant armije koncentrirane oko Beča, odjednom postaje junak slavenstva. Njegova armija brzo se popunjavala sa svih strana. Iz Češke, Moravske, Štajerske, Gornje Austrije i Italije marširao je puk za pukom putevima koji su vodili u Beč da se priključi Jelačićevim trupama i bivšem garnizonu prijestolnice. Tako se krajem oktobra skupilo preko 60.000 vojnika, i oni su ubrzo počeli da opkoljavaju carski grad sa svih strana, dok nisu, 30. oktobra, napredovali toliko da su mogli preći u odlučan napad.

U Beču je za to vrijeme vladala zbrka i bespomoćnost. Čim je pobjeda bila izvojevana, buržoaziju je ponovo obuzelo njeno staro nepovjerenje prema »anarhičnoj« radničkoj klasi; radnici, pak, sjećajući se postupka koji su, prije šest nedjelja, doživjeli od naoružanih kramara i nestalne, kolebljive politike buržoazije uopće, nisu htjeli da joj povjere odbranu grada i tražili su za sebe oružje i vojničku organizaciju. Akademska legija, željna da se bori protiv carskog despotizma, bila je potpuno nesposobna da shvati karakter otuđivanja ovih dviju klasa ili da uopće shvati potrebe situacije. Zbrka je vladala u javnom mnjenju, zbrka je vladala u vodećim krugovima. Ostatak Skupštine, njemački poslanici i mali broj Slavena koji su, osim nekolicine revolucionarnih poljskih poslanika, špijunirali za svoje prijatelje u Olomoucu, permanentno su zasjedali, ali umjesto da zauzmu odlučan

[51] Mađarski: Székesfehérvár. *Red.*

stav, oni su tratili vrijeme u jalovim raspravama o mogućnosti davanja otpora carskoj armiji a da se ne prekorače granice ustavno dopuštenog. Komitet sigurnosti, sastavljen od delegata gotovo svih demokratskih organizacija u Beču, mada riješen da pruži otpor, nalazio se još pod utjecajem purgerske i kramarske većine koja mu nikad nije dozvoljavala da se drži neke određene odlučne linije u akciji. Komitet Akademske legije usvajao je herojske rezolucije, ali nije bio u stanju da preuzme inicijativu. Radnička klasa, okružena nepovjerenjem, nenaoružana, neorganizirana, tek izašla iz duhovnog ropstva starog poretka i tek probuđena ne do svijesti već samo do instinktivnog naslućivanja svog društvenog položaja i pravilne političke linije, mogla se čuti samo preko bučnih demonstracija, i nije se moglo očekivati da će moći savladati teškoće momenta. Ali ona je bila spremna — kao što je u Njemačkoj uvijek za vrijeme revolucije bila spremna — da se bori do kraja čim dobije oružje.

Takvo je bilo stanje stvari u Beču. Izvan njega — reorganizirana austrijska armija, opijena pobjedama Radeckoga u Italiji, 60.000 do 70.000 vojnika dobro naoružanih, dobro organiziranih i, mada loše vođenih, ono ipak vođenih. U njemu — zbrka, klasna podvojenost, dezorganizacija; Nacionalna garda, čiji je jedan dio bio riješen da se uopće ne bori, dok je drugi bio neodlučan, a samo najmanji dio bio spreman da se bije; masa proletera, brojno jaka ali bez vođâ, bez ikakvog političkog odgoja, sklona panici kao i gotovo bezrazložnim nastupima divljeg bijesa, plijen svih lažnih glasina, potpuno spremna da se bori ali nenaoružana, bar u početku, a nepotpuno naoružana i slabo organizirana kad je najzad bila povedena u borbu; bespomoćna Skupština koja je raspravljala o teoretskim tričarijama dok joj je tako reći gorio krov nad glavom; najzad, rukovodeći Komitet bez poleta ili energije. Sve se izmijenilo od martovskih i majskih dana kad je u kontrarevolucionarnom taboru vladala potpuna zbrka i kad je jedina organizirana snaga bila ona koju je stvorila revolucija. Teško je moglo biti neke sumnje u ishod takve borbe, a ako je neke sumnje i moglo biti, raspršili su je događaji od 30. i 31. oktobra i od 1. novembra.

London, mart 1852.

XII

ZAUZEĆE BEČA. IZDAJA IZVRŠENA NAD BEČOM

Kad je naposljetku Vindišgrecova armija, koncentriravši se, počela napad na Beč, snage koje su mogle biti bačene u odbranu bile su potpuno nedovoljne. Samo dio Nacionalne garde mogao je biti poslat u šančeve. Doduše, proleterska garda je najzad formirana na brzu ruku, ali ona je, zbog zakašnjenja s pokušajem da se privuče najmnogobrojniji, najhrabriji i najenergičniji dio stanovništva, bila nedovoljno izvježbana u rukovanju oružjem i najosnovnijim elementima discipline da bi mogla pružati uspješan otpor. Tako je Akademska legija, u jačini od tri do četiri hiljade ljudi, dobro izvježbana i do izvjesne mjere disciplinirana, hrabra i puna oduševljenja, bila, s vojničkog gledišta, jedina snaga dorasla svom zadatku. Ali što je ona, zajedno s malim brojem pouzdanih nacionalnih gardista i s kaotičnom masom naoružanih proletera, predstavljala prema daleko brojnijim Vindišgrecovim regularnim trupama, čak i ne računajući Jelačićeve razbojničke horde, koje su, po svojim navikama, bile kao stvorene za borbu od kuće do kuće, od ulice do ulice? A što su ustanici mogli da suprotstave mnogobrojnoj i odlično opremljenoj artiljeriji, koju je Vindišgrec tako bezobzirno upotrijebio, osim nekoliko starih, izanđalih topova, s lošom zapregom i lošom poslugom?

Što se više približavala opasnost, to je panika u Beču bivala veća. Sve do posljednjeg trenutka Skupština se nije mogla odlučiti da pozove u pomoć Percelovu mađarsku armiju, ulogorenu svega nekoliko milja daleko od prijestolnice. Komitet sigurnosti donosio je protivrječne odluke, jer se i sam, kao i nenaoružane narodne mase, kolebao prema plimi i oseci oprečnih glasova. Samo u jednoj stvari slagali su se svi — respektiranju privatnog vlasništva, a slagali su se u tolikoj mjeri da je to za takva vremena gotovo smiješno. Što se tiče konačnog utvrđivanja plana odbrane, bilo je urađeno vrlo malo. Bem, jedini od prisutnih koji je mogao da spasi Beč, ako je to iko mogao, tada u Beču gotovo nepoznat stranac, Slaven po rođenju, odbio je, pod pritiskom

općeg nepovjerenja, da se primi zadatka. Da to nije učinio, možda bi ga linčovali kao izdajnika. Mesenhauzer, komandant ustaničkih snaga, više beletrist nego oficir, makar i niži, bio je potpuno nedorastao zadatku, pa, ipak, ni poslije osam mjeseci revolucionarnih borbi, narodna partija nije stvorila niti pridobila za sebe vojnika većih sposobnosti od njegovih. U takvim uslovima počela je borba. S obzirom na svoja krajnje oskudna sredstva za odbranu, s obzirom na potpuno pomanjkanje vojničke izvježbanosti i organizacije u svojim redovima, Bečlije su pružile više nego herojski otpor. Na mnogim mjestima zapovijest koju je dao Bem dok je još bio komandant: »da se položaj brani do posljednjeg čovjeka« — bila je izvršena doslovno. Ali sila je nadvladala. Carska artiljerija je rušila barikadu za barikadom u dugim i širokim prilazima koji predstavljaju glavne saobraćajne arterije predgrađa; uveče drugog dana borbe Hrvati su zauzeli red kuća prema glasiji Starog grada. Slab i u neredu izvršen napad mađarske armije doživio je potpun neuspjeh; i dok su za vrijeme primirja neki odredi u Starom gradu kapitulirali, dok su drugi oklijevali i širili pometnju, dok su ostaci Akademske legije pripremali nove šančeve, dotle su carevci prodrli u Stari grad, koji je zauzet u općoj zbrci.

Neposredne posljedice ove pobjede — zvjerstva i smrtne kazne izrečene od prijekih sudova, nečuveno okrutna i sramna djela slavenskih hordi bačenih protiv Beča — i suviše su dobro poznate da bi ih ovdje trebalo opisivati u pojedinostima. O daljim posljedicama, potpuno novom obrtu koji su dobile njemačke stvari uslijed propasti bečke revolucije, imaćemo prilike da govorimo kasnije. Ovdje ostaju da se razmotre još dvije tačke u vezi sa zauzećem Beča. Narod ove prijestolnice imao je dva saveznika: Mađare i njemački narod. Gdje su oni bili u času iskušenja?

Vidjeli smo da su se Bečlije, sa svom velikodušnošću novooslobođenog naroda, digli na oružje za stvar koja je, premda u krajnjoj liniji njihova vlastita, ipak bila prije svega i iznad svega stvar Mađara. Radije nego da austrijskim trupama dopuste da marširaju protiv Mađarske, oni su privukli na sebe njihov prvi i najstrašniji napad. I dok su Bečlije tako plemenito pritekli u pomoć svojim saveznicima, dotle su Mađari, održavši pobjedu nad Jelačićem, gonili ovo-

ga u pravcu Beča i svojom pobjedom ojačali snage koje su se spremale da ga napadnu. U takvoj situaciji očigledna dužnost Mađarske bila je da, bez oklijevanja i svim raspoloživim snagama, podrži ne bečku Skupštinu, ne Komitet sigurnosti ili neko drugo oficijelno tijelo u Beču, već *bečku revoluciju*. Čak i da je Mađarska zaboravila da je Beč izvojevao prvu bitku za Mađarsku, ona zbog svoje vlastite sigurnosti nije smjela zaboraviti da je Beč bio jedina predstraža mađarske nezavisnosti i da poslije pada Beča ništa neće moći da spriječi napredovanje carskih trupa protiv nje. Razumije se, mi svi vrlo dobro znamo šta su sve Mađari mogli da navedu i šta su naveli u odbranu svoje neaktivnosti za vrijeme blokade i osvajanja Beča: nedovoljnost vlastitih oružanih snaga, odbijanje Skupštine i svih ostalih oficijelnih tijela u Beču da ih pozovu, potrebu da ostanu na ustavnom tlu i da izbjegnu zaplete s njemačkom centralnom vlašću. Ali, što se tiče nedovoljnosti mađarske armije, činjenica je da prvih dana poslije izbijanja revolucije u Beču i dolaska Jelačića nisu bile potrebne regularne trupe, jer su austrijske regularne trupe bile daleko od toga da budu koncentrirane, i da bi smjelo, neprekidno gonjenje Jelačića odmah poslije prve pobjede, makar i pomoću landšturma koji se borio kod Štulvajsenburga, bilo dovoljno da se uspostavi veza s Bečlijama i da se svaka koncentracija austrijske vojske odloži za daljih šest mjeseci. U ratu, a naročito u revolucionarnom ratu, brzina akcije je prvi zakon dok god se ne postigne neki odlučujući uspjeh, i mi kažemo bez oklijevanja da se Percel, iz *čisto vojničkih razloga*, nije smio zaustaviti dok se ne spoji s Bečlijama. Tu se svakako treba izložiti izvjesnom riziku, ali ko je ikada dobio bitku a da nije ništa rizikovao! A zar narod Beča nije ništa rizikovao privlačeći na sebe — na četiri stotine hiljada stanovnika — oružane snage koje su krenule da pokore dvanaest miliona Mađara? Vojnička greška počinjena time što se čekalo dok se Austrijanci prikupe i što se izvela sasvim slaba demonstracija kod Švehata, koja se završila kao što je i zaslužila, neslavnim porazom, — ta vojnička greška je svakako donijela sa sobom više rizika nego što bi ga donio marš na Beč protiv razularenih Jelačićevih razbojnika.

Ali, moglo bi se reći da bi takvo napredovanje Mađara, dok ga ne bi odobrilo neko oficijelno tijelo, predstavljalo povredu njemačkog teritorija, dovelo do komplikacija s centralnom vlašću u Frankfurtu i, što je najvažnije, značilo napuštanje legalne i ustavne politike koja čini snagu mađarske stvari. Da, ali oficijelna tijela u Beču bila su nule! Da li je Skupština, da li su demokratski komiteti bili ti koji su ustali u odbranu Mađarske, ili je to bio narod Beča, i jedino on, koji je uzeo pušku da izdrži prvi nalet u bici za nezavisnost Mađarske? Nije bilo važno podržati ovo ili ono oficijelno tijelo — sva ta tijela su mogla biti, a i bila bi, vrlo brzo uklonjena u toku daljeg razvitka revolucije — već uspon revolucionarnog pokreta, stalni napredak same narodne akcije koji je jedini bio u pitanju i koji je jedini mogao da spasi Mađarsku od najezde. Koje će oblike taj revolucionarni pokret kasnije uzeti, bila je stvar Bečlija, a ne Mađara, dok god su Beč i uopće njemačka Austrija ostajali njihovi saveznici protiv zajedničkog neprijatelja. Ali pitanje je da li u tom insistiranju mađarske vlade na nekom kvazilegalnom ovlaštenju ne treba da gledamo prvi put jasan simptom onoga pretendiranja na prilično sumnjivu legalnost postupka koja je, mada nije spasila Mađarsku, ipak učinila dubok utisak, u jednom kasnijem periodu, na englesku buržoasku publiku.

Što se tiče izgovora o mogućim sukobima sa centralnom vlašću Njemačke u Frankfurtu, on je potpuno neodrživ. Frankfurtske vlasti bile su de facto srušene pobjedom kontrarevolucije u Beču; one bi isto tako bile srušene da je revolucija u Beču našla dovoljnu podršku da pobijedi svoje neprijatelje. I najzad, veliki argument da Mađarska nije mogla da napusti legalno i ustavno tlo može imponirati britanskim fritrederima[52] ali se nikad neće smatrati dovoljnim pred istorijom. Uzmimo da se narod Beča pridržavao »legalnih i ustavnih« sredstava 13. marta i 6. oktobra, — što bi bilo s »legalnim i ustavnim« pokretom i sa svim slavnim

[52] *Fritrederi* — pristalice slobodne trgovine i nemiješanja države u ekonomski život. Četrdesetih i pedesetih godina XIX stoljeća fritrederi su bili posebna politička grupacija, koja je kasnije ušla u liberalnu stranku. *Red.*

bitkama koje su, prvi put, skrenule pažnju civiliziranog svijeta na Mađarsku? Ono legalno i ustavno tlo na kome su se Mađari, kako se tvrdi, kretali 1848. i 1849. izvojevao je za njih krajnje nelegalni i neustavni ustanak naroda Beča 13. marta. Mi nemamo namjere da ovdje raspravljamo o revolucionarnoj istoriji Mađarske, ali neće biti naodmet ako napomenemo da je potpuno beskorisno upotrebljavati isključivo legalna sredstva otpora prema neprijatelju koji prezire takve obzire i ako dodamo da bez tog vječitog pretendiranja na legalnost, za koju se Gergej uhvatio i koju je iskoristio protiv vlade, ne bi bila moguća ni pokornost Gergejeve vojske svome generalu ni sramna katastrofa kod Vilagoša[53]. I kad su Mađari, da bi spasili svoju čast, najzad prešli Lajtu potkraj oktobra 1848, zar to nije bilo isto toliko nelegalno kao i ma koji direktan i odlučan napad?

Poznato je da mi ne gajimo nikakva neprijateljska osjećanja prema Mađarskoj. Bili smo uz nju za vrijeme borbe i slobodno možemo reći da je naš list, »Neue Rheinische Zeitung«[54], uradio više nego ijedan drugi da stvar Mađarske popularizira u Njemačkoj objašnjavanjem suštine borbe između Mađara i Slavena i praćenjem mađarskog rata u nizu članaka, kojima je učinjen kompliment time što su bili plagirani gotovo u svakoj kasnijoj knjizi o tom predmetu, ne izuzimajući ni djela rođenih Mađara i »očevidaca«. Mi čak i sad smatramo Mađarsku za nužnog i prirodnog saveznika Njemačke u svakom budućem potresu na kontinentu. Ali mi smo bili dovoljno strogi prema svojim zemljacima, pa zato imamo pravo da kažemo otvoreno što mislimo o svojim susjedima; osim toga, mi moramo ovdje registrirati činjenice s istorijskom nepristrasnošću, moramo reći da u ovom posebnom slučaju velikodušna hrabrost naroda Beča nije bila samo mnogo plemenitija nego i kudikamo dalekovidnija od

---

[53] Kod *Világosa* je 13. augusta 1849. kapitulirala mađarska armija pod komandom Gergeja, koji se predao ruskim carskim trupama poslanim u Mađarsku da uguše ustanak. *Red.*

[54] »*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (»Nove Rajnske novine. Organ demokratije«) izlazile su kao dnevnik u Kelnu od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. Glavni urednik lista bio je Karl Marks, a urednici Vilhelm Volf, Georg Vert, Fridrih Volf, Ernst Dronke, Ferdinand Frajligrat i Fridrih Engels. *Red.*

plašljive opreznosti mađarske vlade. A kao Nijemcu neka mi bude dopušteno reći da ni za sve sjajne pobjede i slavne bitke mađarske vojne ne bih dao onaj spontani, nepotpomognuti ustanak i junački otpor Beča, naših sunarodnjaka, koji je Mađarskoj dao vremena da organizira armiju koja je mogla da učini tako velike stvari.[55]

Drugi saveznik Beča bio je njemački narod. Ali on je svuda bio zauzet istom borbom kojom i Bečlije. Frankfurt, Baden, Keln tek što su bili poraženi i razoružani. U Berlinu i Breslavi[56] narod i armija bili su u krvnoj zavadi i svakog dana se očekivalo da će doći do borbe. Tako je bilo u svakom lokalnom centru akcije. Svuda su postojala neriješena pitanja koja su mogla biti riješena samo silom oružja. I tako su se sada prvi put oštro osjetile kobne posljedice produžavanja stare rascjepkanosti i decentralizacije Njemačke. Razna pitanja u svakoj državi, svakoj provinciji, svakom gradu bila su u osnovi ista, ali su se svuda isticala u raznim vidovima i pod raznim izgovorima, i svuda su bila dostigla razne stupnjeve zrelosti. I mada se u svakom mjestu osjećala presudna važnost događaja u Beču, ipak se desilo da nigdje nije mogao da bude zadan značajan udarac s nekom nadom da će Bečlijama pružiti pomoć ili da će predstavljati diverziju u njihovu korist. Pomoć su mogli da pruže jedino parlament i centralna vlast u Frankfurtu. Na njih se apeliralo sa svih strana. A što su oni učinili?

Frankfurtska skupština i bastard što ga je donijela na svijet kao plod rodoskrvnilačke veze sa starim Bundestagom, takozvana centralna vlast, iskoristili su bečki pokret da pokažu svoju potpunu ništavnost. Ova prezrena skupština, kao što smo vidjeli, odavno je izgubila svoju nevinost i, mada je bila mlada, već je postala matora i iskusna u svim vještinama praznog brbljanja i pseudodiplomatske prostitucije. Od snova i iluzija o moći, o njemačkom preporodu i ujedinjenju, kojima je u početku bila prožeta, nije ostalo ništa do gomila zvučnih teutonskih fraza, ponavljanih u

[55] Mađarska revolucionarna armija nanijela je austrijskoj armiji nekoliko poraza i primorala je da se povuče iz cijele Mađarske. *Red.*

[56] Poljski: Wroclaw. *Red.*

svakoj prilici, i čvrsto uvjerenje svakog njenog pojedinog člana u vlastitu važnost i u lakovjernost publike. Prvobitne naivnosti je nestalo; predstavnici njemačkog naroda postali su praktični ljudi, to jest shvatili su da će njihov položaj arbitara koji odlučuju o sudbini Njemačke biti utoliko sigurniji ukoliko manje rade, a više brbljaju. Ipak oni svoje debate nisu smatrali suvišnima. Naprotiv. Ali oni su otkrili da će, s obzirom na to da su sva zaista krupna pitanja za njih zabranjeno područje, biti bolje da ne diraju u njih, pa su stoga, kao neki skup bizantskih doktora Istočnorimskog Carstva, raspravljali, s važnošću i napetom pažnjom dostojnom sudbine koja ih je najzad snašla, teoretske dogme koje su već odavno bile riješene u cijelom civiliziranom svijetu, ili mikroskopski sitna praktična pitanja koja nikad nisu dovela ni do kakvog praktičnog rezultata. I tako, jer je Skupština bila neka vrsta lankasterske škole za uzajamno poučavanje svojih članova[57] i jer je, zbog toga, bila za njih veoma važna, oni su bili uvjereni da rade čak i više nego što bi njemački narod imao prava da od njih očekuje i vidjeli su izdajnika zemlje u svakome ko bi se drznuo zatražiti od njih da dođu do nekog rezultata.

Kad je izbio bečki ustanak, pojavilo se s njim u vezi sijaset interpretacija, debata, prijedloga i amandmana, koji, naravno, nisu doveli ni do čega. Centralna vlast je morala da intervenira. Ona je poslala u Beč dva izaslanika: Velkera, bivšeg liberala, i Mozlea. U poređenju s junačkim podvizima i neobičnim pustolovinama ovih dvaju lutajućih vitezova njemačkog jedinstva, putovanja Don Kihota i Sanča Panse prava su Odiseja. Ne usuđujući se da pođu u Beč, pošli su da se na njih obreca Vindišgrec, da im se čudi slaboumni car[58] i da ih drsko obmanjuje ministar Stadion. Njihove depeše i izvještaji možda su jedini dio frankfurtskih zapisnika koji će zadržati mjesto u njemačkoj književnosti; ti izvještaji su savršen, gotovo potpuno satirični roman i vje-

---

[57] *Lankasterska škola* — osnovna škola za djecu siromašnih roditelja, prozvana po engleskom pedagogu Dž. Lankasteru. U toj školi je primjenjivan sistem međusobnog obučavanja. Zbog nedostatka učitelja, stariji i napredniji učenici morali su se baviti mlađim. *Red.*

[58] Ferdinand I. *Red.*

čiti spomenik sramote frankfurtske Skupštine i njene vlade.

Ljevica Skupštine[59] također je poslala u Beč dva izaslanika da tamo podrže njen autoritet — gg. Frebela i Roberta Bluma. Kad se opasnost približila, Blum je tačno ocijenio da će se ovdje odigrati velika bitka njemačke revolucije i odlučio se bez kolebanja da stavi život na kocku. Frebel je, naprotiv, smatrao da je njegova dužnost da se sačuva za važne dužnosti svog položaja u Frankfurtu. Blum je važio za jednog od najboljih govornika u frankfurtskoj Skupštini; on je zacijelo bio najpopularniji. Njegova rječitost ne bi mogla da izdrži probu u nekom iskusnom parlamentarnom skupu; suviše je volio plitki patos njemačkog disidentskog propovjednika, a njegovim razlozima nedostajali su i filozofska dubina i poznavanje praktične stvarnosti. Politički je pripadao »umjerenoj demokratiji«, pravcu prilično neodređenom, ali popularnom upravo zbog te nedovoljne određenosti njegovih principa. Pri svemu tom, Robert Blum je bio po cijeloj svojoj prirodi skroz naskroz plebejac, mada nešto uglađen, i u odlučnim trenucima njegov plebejski instinkt i plebejska energija odnosili su pobjedu nad njegovim neodređenim i stoga neodlučnim političkim uvjerenjem i znanjem. U takvim trenucima on se uzdizao daleko iznad običnog nivoa svojih sposobnosti.

On je u Beču na prvi pogled vidio da će se tu, a ne u tobože elegantnim frankfurtskim debatama, morati da riješi sudbina njegove zemlje. On se odmah odlučio, odbacio je svaku pomisao na povlačenje, postao jedan od komandanata revolucionarnih snaga u revolucionarnoj armiji i predao se poslu s izvanrednom hladnokrvnošću i odlučnošću. On je bio taj koji je odložio, vremenski prilično dugo, zauzimanje grada i zaštitio jednu njegovu stranu od napada time što je

---

[59] *Ljevica Skupštine* — sitnoburžoasko krilo Nacionalne skupštine sazvane poslije martovske revolucije u Njemačkoj. Skupština je počela zasjedati u Frankfurtu na Majni 18. maja 1848. Njen glavni zadatak bio je likvidiranje političke rascjepkanosti Njemačke i izrada općenjemačkog ustava. Zbog kukavičluka i kolebanja liberalne većine, a neodlučnosti i nedosljednosti lijevog krila, Skupština se plašila da uzme u svoje ruke vrhovnu vlast i nije mogla zauzeti odlučan stav u osnovnim pitanjima njemačke revolucije 1848—49. 30. maja 1849. morala je prenijeti svoje sjedište u Štutgart, a 18. jula 1849. rastjerala ju je vojska. *Red.*

spalio Taborski most preko Dunava. Svima je poznato da je poslije zauzeća grada bio uhapšen, da mu je sudio vojni sud i da je bio strijeljan. Umro je kao heroj. A frankfurtska Skupština, iako užasnuta zbog toga, ipak je primila ovu tešku uvredu pokazujući mnogo takta. Bila je donijeta rezolucija koja je blagošću i diplomatskom uglađenošću svog jezika bila prije oskrvnuće groba ubijenog mučenika nego osuda Austrije. Ali, nije se ni moglo očekivati da će ova prezrena Skupština biti ogorčena zbog ubistva jednog od svojih članova, i pri tom vođe ljevice.

London, mart 1852.

XIII

PRUSKA USTAVOTVORNA SKUPŠTINA. FRANKFURTSKA NACIONALNA SKUPŠTINA

1. novembra pao je Beč, a 9. novembra je raspuštanje Ustavotvorne Skupštine u Berlinu pokazalo koliko je ovaj događaj odmah podigao duh i snagu kontrarevolucionarne partije u cijeloj Njemačkoj.

Događaji u ljeto 1848. u Pruskoj mogu se brzo ispričati. Ustavotvorna Skupština ili, tačnije: »Skupština izabrana da se o ustavu sporazumije s krunom«, i njena većina sastavljena od predstavnika buržoaskih interesa odavna je izgubila svako javno poštovanje, jer se, iz straha od energičnijih elemenata stanovništva, upuštala u sve intrige dvora. Ona je potvrdila, ili, tačnije, obnovila, omrznute feudalne privilegije i tako izdala slobodu i interese seljaštva. Ona nije bila sposobna da izradi nacrt ustava niti da na bilo koji način poboljša opće zakonodavstvo. Gotovo isključivo se bavila suptilnim teoretskim distinkcijama, čistim formalnostima i pitanjima ustavne etikete. U stvari, Skupština je više bila škola parlamentarnog savoir vivre[60] za svoje članove, nego tijelo koje bi moglo da iole interesira narod. Osim toga, većine su bile sasvim male, pa je gotovo uvijek odlučivao kolebljivi *»centar«*, čije su oscilacije s desna na

[60] Ponašanja. *Red.*

lijevo, i obrnuto, oborile prvo vladu Kamphauzena, a zatim vladu Auersvalda i Hanzemana. I dok su tako liberali, ovdje kao i svuda, dopustili da im povoljna prilika izmakne iz ruku, dotle je dvor reorganizirao elemente svoje snage među plemstvom i kod najzaostalijeg dijela seoskog stanovništva, a isto tako i u armiji i birokratiji. Poslije pada Hanzemana obrazovana je vlada birokrata i oficira, sve samih okorjelih reakcionara, koja je ipak prividno popuštala zahtjevima parlamenta, a Skupština, koja se upravlja po komotnom principu: »važne su mjere a ne ljudi«, bila je stvarno toliko obmanuta da je pljeskala ovoj vladi, ne videći koncentriranje i organiziranje kontrarevolucionarnih snaga što ga je ta ista vlada izvodila prilično otvoreno. Najzad, pošto je pad Beča dao signal, kralj je otpustio svoje ministre i zamijenio ih »ljudima djela«, pod vodstvom sadašnjeg predsjednika vlade Mantojfela. Odjednom je u sanjarije utonula Skupština shvatila svoju opasnost; izglasala je nepovjerenje kabinetu, koji je odmah odgovorio naredbom o premještanju sjedišta Skupštine iz Berlina, gdje je ona u slučaju sukoba mogla računati na podršku masa, u Brandenburg, provincijski gradić potpuno zavisan od vlade. Skupština je, ipak, izjavila da ona bez svog pristanka ne može biti ni odložena, ni premještena, ni raspuštena. U međuvremenu general Vrangel ušao je u Berlin na čelu nekih četrdeset hiljada vojnika. Na zajedničkom sastanku gradskih vlasti i oficira građanske garde bilo je riješeno da se ne pruži nikakav otpor. I sad, pošto su Skupština i liberalna buržoazija, iz koje je proizašla, dopustile ujedinjenim snagama reakcije da zauzmu sve važne položaje i da im istrgnu iz ruku gotovo sva sredstva odbrane, počela je ona velika komedija »pasivnog i legalnog otpora« koja je, po njihovoj zamisli, trebalo da bude slavno podražavanje Hampdenovog primjera[61] i prvih mjera Amerikanaca u ratu za nezavisnost.[62] U Berlinu je bilo proglašeno opsadno stanje

[61] Godine 1636. *Džon Hampden,* kasnije jedan od istaknutih vođa engleske buržoaske revolucije, odbio je da kraljevskim poreznicima plati brodarinu (shipmoney) — porez koji Donji dom nije potvrdio. Proces vođen protiv Hampdena doprinosio je jačanju buržoaske opozicije protiv apsolutizma. *Red.*

[62] Borba Amerikanaca protiv poreza i carina koje je engleska vlada uvela u kolonijama bila je predigra rata za nezavisnost sjevernoameričkih kolonija Engleske (1775—1783). *Red.*

— I Berlin je ostao miran; vlada je raspustila građansku gardu — i njeno oružje bilo je predano s najvećom tačnošću. Skupština je u toku dvije nedjelje selila svoja zasjedanja od jednog mjesta do drugog, svuda progonjena od vojske — i članovi Skupštine su preklinjali građane da ostanu mirni. Naposljetku, kad je vlada objavila da je Skupština raspuštena, ova je usvojila rezoluciju kojom je naplaćivanje poreza proglasila nezakonitim, i tada su se njeni članovi razišli po cijeloj zemlji da organiziraju uskraćivanje plaćanja poreza. No tada su konstatirali da su se grdno prevarili u izboru sredstava. Poslije nekoliko burnih nedjelja, praćenih strogim mjerama vlade protiv opozicije, svako je napustio ideju o uskraćivanju plaćanja poreza za ljubav pokojne Skupštine, koja čak nije smogla hrabrosti za samoodbranu.

Da li je početkom novembra 1848. već bilo prekasno da se pokuša s pružanjem oružanog otpora, ili da li bi jedan dio armije, ako bi naišao na ozbiljan otpor, prešao na stranu Skupštine i tako riješio stvar u njenu korist, to je pitanje koje neće nikad biti riješeno. Ali u revoluciji, kao i u ratu, uvijek je potrebno pokazati veliku odlučnost, a onaj ko napada uvijek je u povoljnijem položaju; u revoluciji, kao i u ratu, bezuvjetno je potrebno da se u odsudnom trenutku sve stavi na kocku, ma kakvi bili izgledi na uspjeh. Nema ni jedne jedine uspjele revolucije u istoriji koja ne potvrđuje istinitost ovih aksioma. Za prusku revoluciju je odsudni trenutak nastupio u novembru 1848; Skupština, iako je oficijelno bila na čelu cijelog revolucionarnog pokreta, niti je pokazala veliku odlučnost, jer je uzmicala pri svakom neprijateljskom napadu, niti je neprijatelja napala, jer čak nije htjela da se brani; a kad je nastupio odsudan trenutak, kad je Vrangel, na čelu četrdeset hiljada vojnika, zakucao na vrata Berlina, on je umjesto da nađe, kao što su on i svi njegovi oficiri pouzdano očekivali, sve ulice načičkane barikadama, sve prozore pretvorene u puškarnice, našao vrata otvorena i ulice zakrčene miroljubivim berlinskim građanima, koji su uživali u šali što su je napravili s njime predavši se začuđenim vojnicima vezanih ruku i nogu. Tačno je da su Skupština i narod, u slučaju da su pružili otpor, mogli biti poraženi; da je Berlin mogao biti bombardiran i mnoge stotine ljudi ubijene a da konačna pobjeda rojali-

stičke partije ne bude spriječena. Ali to nije bio razlog zbog kojeg je trebalo odmah položiti oružje. Poraz poslije ljutog boja je događaj od isto toliko revolucionarnog značenja i kao lako dobivena pobjeda. Pariski poraz u junu 1848. i bečki poraz u oktobru sigurno su mnogo više pridonijeli revolucioniranju duhova kod naroda ova dva grada nego februarska i martovska pobjeda. Vjerojatno je da bi Skupština i narod Berlina doživjeli sudbinu ova dva spomenuta grada, ali bi oni slavno pali i ostavili za sobom, u duši preživjelih, želju za osvetom, koja je u revolucionarnim vremenima jedna od najjačih pobuda za energičnu i strasnu akciju. U svakoj borbi je prirodno da onaj ko prihvati bačenu rukavicu rizikuje da bude tučen. No da li je to razlog da se prizna pobijeđenim i da se pokori a da ni ne potegne mač iz korica.

Onaj ko u revoluciji drži odlučujući položaj pa ga preda, umjesto da primora neprijatelja da izmjeri snage u jurišu, uvijek zaslužuje da se prema njemu odnosimo kao prema izdajniku.

Istina, ukazom pruskog kralja kojim je bila raspuštena Ustavotvorna Skupština bio je objavljen i novi ustav. On je imao kao bazu nacrt što ga je izradio odbor te Skupštine, ali je u nekim tačkama proširio prava krune, a u drugim prava parlamenta učinio problematičnim. Ustav je predviđao dva doma, koji su imali da se što prije sastanu da bi ga razmotrili i potvrdili.

Jedva je potrebno da se zapitamo gdje je bila njemačka Nacionalna skupština za vrijeme »legalne i miroljubive« borbe pruskih konstitucionalista. Kao i obično, ona je u Frankfurtu bila zauzeta donošenjem vrlo blagih rezolucija protiv postupaka pruske vlade i divljenjem »impozantnom prizoru pasivnog, zakonitog i jednodušnog otpora čitavog jednog naroda grubој sili«. Centralna vlada poslala je u Berlin komesare da posreduju između ministarstva i Skupštine, ali oni su doživjeli istu sudbinu kao i njihovi prethodnici u Olomoucu: bila su im učtivo pokazana vrata. Ljevica Nacionalne skupštine, to jest takozvana radikalna partija, poslala je također svoje komesare. Ali kada su se ovi potpuno uvjerili u potpunu bespomoćnost berlinske Skupštine, a i sami uvidjeli svoju isto takvu bespomoćnost, vratili su se u Frankfurt da podnesu izvještaj o svom putu i da posvjedoče o divnom

miroljubivom držanju berlinskog stanovništva. I ne samo to. Kad je g. Baserman, jedan od komesara centralne vlade, referirao da najnovije stroge mjere pruskih ministara nisu bez osnova, jer je u posljednje vrijeme primijećeno da ulicama Berlina tumaraju razni tipovi divljeg izgleda kakvi se uvijek viđaju uoči anarhističkih pokreta (i koji otada nose ime »basermanski tipovi«), ovi poštovani poslanici ljevice i energični predstavnici revolucionarnih interesa ustali su i pod zakletvom posvjedočili da to nije tačno! Tako je u toku dva mjeseca potpuna nemoć frankfurtske Skupštine bila jasno dokazana. Jasnijih dokaza da je ovo tijelo bilo potpuno nedoraslo svom zadatku, štaviše, da ono nije imalo čak ni najbljeđu predstavu o tome što je stvarno njegov zadatak, nije moglo biti. Činjenica da je u Beču i u Berlinu bila riješena sudbina revolucije i da su u obje ove prijestolnice bila odlučena najvažnija životna pitanja a da pri tome postojanje frankfurtske Skupštine nije ni najmanje uzeto u obzir, — sama ta činjenica dovoljno dokazuje da je ovo tijelo bilo običan debatni klub sastavljen od izvjesnog broja naivčina koji su dopustili vladama da ih one upotrebljavaju kao parlamentarne marionete i njima zabavljaju kramare i sitne zanatlije malih država i malih gradova dotle dok se smatralo za potrebno da pažnja te publike bude okrenuta na drugu stranu. Dokle se to smatralo za potrebno, vidjećemo uskoro. Svakako je vrijedna pažnje činjenica da se među svim »eminentnim« ljudima te Skupštine nije našao ni jedan jedini koji bi imao ma i najbljeđu predstavu o ulozi koju su im dali da igraju, i da bivši članovi frankfurtskog kluba sve do današnjeg dana imaju svoje sasvim specifične organe istorijske percepcije.

London, mart 1852.

XIV

USPOSTAVLJANJE REDA. RAJHSTAG I PRUSKE KOMORE

Austrijska i pruska vlada upotrijebile su prve mjesece 1849. godine da dalje razvijaju uspjehe postignute u oktobru i novembru 1848. Austrijski Rajhstag je poslije zauzeća Beča čisto nominalno postojao u malom provincijskom moravskom

gradu Kremziru[63]. Tu su slavenski poslanici, koji su, zajedno sa svojim biračima, uglavnom bili oruđe za podizanje austrijske vlade iz njene uniženosti, bili na jedinstven način kažnjeni za izdajstvo počinjeno na evropskoj revoluciji. Čim je vlada povratila svoju moć, odnosila se prema Rajhstagu i njegovoj slavenskoj većini s krajnjim prezirom, a kad su prvi uspjesi carskog oružja nagovijestili brzi kraj mađarskog rata, Rajhstag je 4. marta bio raspušten, a poslanici rastjerani vojnom silom. Tada su Slaveni naposljetku uvidjeli da su prevareni i tada su povikali: »Hajdemo u Frankfurt i produžimo tamo opoziciju koju ovdje ne možemo da vodimo!« Ali tada je bilo prekasno, i sama činjenica da nisu imali drugog izbora nego da ostanu mirni ili da se pridruže nemoćnoj frankfurtskoj Skupštini, — sama ta činjenica dovoljna je da pokaže njihovu potpunu bespomoćnost.

Tako su se svršili zasad, a najvjerojatnije i zauvijek, pokušaji Slavena u Njemačkoj da ponovo dođu do nezavisne nacionalne egzistencije. Razbacani ostaci mnogobrojnih naroda, čija je narodnost i politička vitalnost odavno bila ugašena i koji su uslijed toga bili prinuđeni da gotovo hiljadu godina idu stopama jačeg naroda, svog osvajača, isto kao i Velšani u Engleskoj, Baski u Španiji, Donji Bretonci u Francuskoj i u najnovije vrijeme španjolski i francuski Kreolci u onim dijelovima Sjeverne Amerike koje je nedavno zaposjela angloamerička rasa — ove umiruće narodnosti, Česi, Korušci, Dalmatinci itd. pokušavali su da iskoriste opću pometnju iz 1848. godine da bi uspostavili svoj politički status quo iz godine gospodnje 800. Hiljadugodišnja istorija morala im je pokazati da je takvo vraćanje nemoguće i da činjenica da je cijeli teritorij istočno od Labe i Sale bio nekad nastanjen međusobno srodnim slavenskim plemenima samo dokazuje istorijsku tendenciju, a u isto vrijeme i fizičku i intelektualnu snagu njemačke nacije da podvrgne, apsorbira i asimilira svoje današnje istočne susjede; da je ova tendencija apsorbiranja na strani Nijemaca uvijek bila i dosad ostala jedno od najmoćnijih sredstava kojima se civilizacija zapadne Evrope širila na istoku ovog kontinenta; da ona može prestati samo kad proces germanizacije dostigne granicu velikih, kompaktnih, nerascjepkanih nacija, sposob-

[63] Češki: Kroměříž. *Red.*

nih za nezavisan nacionalni život, kao što su Mađari i, u izvjesnom stupnju, Poljaci; i da je stoga prirodna i neizbježna sudbina ovih umirućih nacija bila da dopuste da se ovaj proces rastvaranja i apsorbiranja od strane njihovih jačih susjeda sam od sebe završi. Svakako da to nije nimalo laskava perspektiva za nacionalno častoljublje panslavističkih sanjara, koji su uspjeli da pokrenu jedan dio Čeha i Južnih Slavena; ali zar oni mogu očekivati da će istorija poći hiljadu godina nazad samo da bi ugodila željama nekoliko jektičavih grupa ljudi koje su na svakom dijelu teritorija koji naseljavaju izmiješane s Nijemcima i okružene Nijemcima, koje su za sve kulturne ciljeve gotovo od pamtivijeka upotrebljavale samo njemački jezik i koje nemaju najosnovnijih uslova nacionalne egzistencije, broj i kompaktnost teritorija? Tako se panslavistički pokret, iza kojega se svuda na slavenskom teritoriju Njemačke i Mađarske skrivala težnja za obnavljanjem nezavisnosti svih tih bezbrojnih sitnih nacija, svuda sukobio s evropskim revolucionarnim pokretima, i zato su Slaveni, mada su tvrdili da se bore za slobodu, uvijek bili (osim demokratskog dijela Poljaka) na strani despotizma i reakcije. Tako je bilo u Njemačkoj, tako u Ugarskoj, pa čak i ovdje-ondje u Turskoj. Kao izdajnici narodne stvari, pomagači i glavni stubovi vladine klike u Austriji, oni su sami sebe stavili u položaj anatemisanih u očima svih revolucionarnih nacija. I mada narodne mase nigdje nisu učestvovale u sitnim svađama oko narodnosti pokrenutim od panslavističkih vođa, i to iz prostog razloga što su bile i suviše neuke, ipak se neće nikad zaboraviti da su u Pragu, polunjemačkom gradu, gomile slavenskih fanatika klicale i ponavljale poklik: »Radije ruska knuta nego njemačka sloboda!« Poslije njihovog prvog neuspjelog pokušaja 1848. i poslije lekcije koju im je dala austrijska vlada nije vjerojatno da će u nekoj kasnijoj prilici biti učinjen nov pokušaj. Ali ako bi oni opet pokušali da se pod sličnim izgovorima priključe kontrarevolucionarnim snagama, dužnost Njemačke je jasna. Nijedna zemlja u stanju revolucije upletena u rat s vanjskim neprijateljem ne može u svom srcu trpjeti Vandeju.[64]

---

[64] *Vandeja* (Vandée) — francuska pokrajina u kojoj je 1793, za vrijeme revolucije, izbio kontrarevolucionarni ustanak plemstva; ustanak se oslanjao na seljaštvo ove ekonomski zaostale oblasti. *Red.*

Što se tiče ustava koji je car[65] proglasio u isti mah s raspuštanjem Rajhstaga, nema potrebe da se na nj vraćamo, jer on praktično nikad nije ni postojao, a nedavno je i sasvim ukinut. Apsolutizam je u Austriji faktično bio u svakom pogledu obnovljen još 4. marta 1849.

U Pruskoj su se komore sastale u februaru da razmotre i potvrde novi ustav koji je dao kralj. Zasjedale su oko šest nedjelja, dovoljno ponizne i krotke u svom odnosu prema vladi, ali ipak ne i potpuno voljne da idu dotle dokle su kralj i njegovi ministri željeli. Zato su, čim se ukazala zgodna prilika, bile raspuštene.

Tako su se i Austrija i Pruska trenutno oslobodile okova parlamentarne kontrole. Sad su vlade koncentrirale svu vlast u svojim rukama i mogle su tu vlast upotrijebiti gdje god je to bilo potrebno: Austrija u Mađarskoj i Italiji, Pruska u Njemačkoj. Jer i Pruska se spremala za rat, kojim je trebalo uspostaviti »red« u manjim državama.

Pošto je kontrarevolucija pobijedila u oba velika akciona centra Njemačke, u Beču i Berlinu, ostale su samo manje države u kojima borba još nije bila odlučena, mada se i tu vaga sve više i više spuštala na štetu revolucije. Kao što smo rekli, te manje države našle su zajednički centar u Nacionalnoj skupštini u Frankfurtu. Ova takozvana Nacionalna skupština, iako je njen reakcionarni duh već davno bio toliko očigledan da se čak i narod Frankfurta digao na oružje protiv nje, ipak je po svom porijeklu bila više ili manje revolucionarne prirode; ona je zauzela anormalan, revolucionaran stav u januaru; njene kompetencije nisu nikad bile jasno određene, i ona je najzad došla do zaključka — koji veće države nikad nisu priznale — da njena rješenja imaju snagu zakona. U takvim okolnostima, i kad je ustavnomonarhijska partija vidjela da su je iz njenih pozicija izbacile oporavljene pristalice apsolutizma, nije čudo što je liberalna monarhistička buržoazija gotovo u cijeloj Njemačkoj polagala svoje posljednje nade u većinu te Skupštine, jednako kao što se sitna buržoazija, jezgra demokratske partije, okupljala u svojoj sve većoj nevolji oko manjine tog istog tijela, koje je zaista predstavljalo posljednju kompaktnu parlamen-

---

[65] Franjo Josip I. *Red.*

tarnu falangu demokratije. S druge strane, vlade većih država, naročito Pruske, sve više su uviđale nespojivost takvog neregularnog izbornog tijela s restauriranim monarhijskim sistemom u Njemačkoj, a što nisu odmah forsirale njegovo raspuštanje, to je samo zato što još nije bilo došlo vrijeme i što se Pruska isprva nadala da će ga moći iskoristiti kao sredstvo za svoje častoljubive ciljeve.

U međuvremenu je ova jadna Skupština padala u sve veću i veću konfuziju. I u Beču i u Berlinu postupali su s njenim izaslanstvima i komesarima s krajnjim prezirom: jedan od njenih članova[66], uprkos svom parlamentarnom imunitetu, bio je pogubljen u Beču kao običan buntovnik. Njene odluke nisu bile nigdje poštovane; ako su veće sile uopće obraćale na njih pažnju, to je bilo samo u protestnim notama kojima su osporavale pravo Skupštine da donosi zakone i rezolucije obavezne za njihove vlade. Predstavnica Skupštine, centralna izvršna vlast bila je upletena u diplomatske svađe s gotovo svim vladama Njemačke i, uprkos svim svojim naporima, ni Skupština ni centralna vlada nisu mogle natjerati ni Austriju ni Prusku da konačno iznesu svoje poglede, namjere i zahtjeve. Skupština je naposljetku počela jasno uviđati bar to da je dopustila da joj sva vlast izmakne iz ruku, da je spala na milost i nemilost Austrije i Pruske i da ona, ako uopće hoće da izradi općesavezni ustav za Njemačku, mora da se lati tog posla odmah i sasvim ozbiljno. A i mnogi od njenih kolebljivih članova jasno su vidjeli da su ih vlade strašno nasamarile. Ali šta su mogli da urade sad, u svom bespomoćnom položaju? Jedino što bi moglo da ih spasi bilo je da odmah i odlučno pređu na stranu naroda. No uspjeh čak i ovog koraka bio je više nego sumnjiv. A i gdje su u toj bespomoćnoj gomili neodlučnih, kratkovidnih i uobraženih stvorenja, koja su, kad ih je potpuno zaglušila neprekidna buka protivrječnih glasova i diplomatskih nota, tražila jedinu utjehu i podršku u stalno ponavljanoj tvrdnji da su oni najbolji, najveći i najmudriji ljudi u zemlji i da samo oni mogu spasiti Njemačku, — gdje su, pitamo mi, među tim jadnim stvorenjima, koja je jedna jedina godina parlamentarnog života pretvorila u potpune idiote,

[66] Robert Blum. *Red.*

bili ljudi sposobni za brza i odlučna rješenja, a pogotovo za energičnu i dosljednu akciju?

Najzad je austrijska vlada zbacila masku. U svom ustavu od 4. marta proglasila je Austriju nedjeljivom monarhijom sa zajedničkim finansijama, zajedničkim carinskim sistemom i zajedničkom vojskom, brišući time svaku granicu i razliku između njemačkih i nenjemačkih pokrajina. Ovo proglašenje bilo je protivno odredbama i članovima projektiranog saveznog ustava koje je frankfurtska Skupština već bila usvojila. To je bila rukavica koju je bacila Austrija kao izazov, i ova sirota Skupština nije imala drugog izbora nego da je prihvati. Ona je to učinila s velikom galamom, ali Austrija, svjesna svoje snage i potpune ništavnosti Skupštine, mogla je dozvoliti sebi da šutke pređe preko toga. I ovo dragocjeno predstavništvo njemačkog naroda, kako je ono samo sebe nazivalo, da bi se osvetilo Austriji za ovu uvredu, nije našlo ništa bolje nego da se, vezanih ruku i nogu, baci pred noge pruske vlade. Ma koliko izgledalo nevjerojatno, ono je kleklo pred onim istim ministrima koje je žigosalo kao protivustavne i protivnarodne i čiju je ostavku uzalud tražilo. Pojedinosti ovih sramnih pregovora i dalji tragikomični događaji biće predmet našeg idućeg članka.

London, april 1852.

XV

TRIJUMF PRUSKE

Sad prelazimo na posljednje poglavlje istorije njemačke revolucije: na sukob Nacionalne skupštine s vladama raznih država, naročito s vladom Pruske, na ustanak južne i zapadne Njemačke i njegovo konačno ugušenje od strane Pruske.

Već smo vidjeli frankfurtsku Nacionalnu skupštinu na djelu. Vidjeli smo kako ju je Austrija udarala nogom, Pruska vrijeđala, kako je manje države nisu slušale, kako ju je varala njena vlastita nemoćna centralna »vlada«, koju je opet varao svaki neznatni vladar u zemlji. Najzad je položaj ovog slabog, kolebljivog i dosadnog zakonodavnog tijela postao kritičan. Ono je moralo priznati da je »ostvarenje uzvišene ideje njemačkog jedinstva ugroženo«, što je značilo ni više ni manje

nego da će i frankfurtska skupština i sve što je ona uradila i što je namjeravala uraditi vrlo vjerojatno otići ututanj. Stoga je vrlo ozbiljno prionula na posao da što prije ostvari svoje veliko djelo, »ustav Rajha«.

Ali tu je bila jedna teškoća. Kakva da bude izvršna vlast? Izvršno vijeće? Ne; to bi značilo, kako je ona mislila u svojoj mudrosti, načiniti Njemačku republikom. »Predsjednik«? To bi izlazilo na isto. Treba, dakle, oživiti staro carsko dostojanstvo. Ali — pošto već neki vladar treba da postane car — ko bi to bio? Svakako nijedan od tri minorum gentium[67] od Rojs-Šlajc-Grajc-Lobenštajn-Ebersdorfa pa do Bavarske; ni Austrija ni Pruska na to ne bi pristale. U obzir je dolazila samo Austrija i Pruska. Ali koja od njih dvije? Nema sumnje da bi ova visoka skupština, pod inače povoljnim okolnostima, još i sada zasjedala i dalje raspravljala ovu važnu dilemu bez ikakvog uspjeha da nije austrijska vlada presjekla Gordijev čvor i uštedjela joj tu brigu.

Austrija je vrlo dobro znala da će onog trenutka kad se bude opet mogla pojaviti pred Evropom sa svim svojim pokorenim pokrajinama kao jaka i velika evropska sila sam zakon političke gravitacije privući ostatak Njemačke u njenu putanju i bez pomoći onog autoriteta koji bi joj mogla dati carska kruna podarena od strane frankfurtske Skupštine. Austrija je bila mnogo jača, mnogo slobodnija u svojim pokretima otkad je odbacila nemoćnu krunu njemačkih careva — krunu koja je sputavala njenu vlastitu nezavisnu politiku, a nije ni za dlaku uvećavala njenu snagu ni u Njemačkoj ni izvan Njemačke. Da Austrija nije uspjela održati svoju vlast u Italiji i u Mađarskoj, ona bi ostala bez nje i u Njemačkoj, i nikad ne bi mogla polagati pravo na to da ponovo zadobije krunu koja joj se izmakla iz ruku dok je još bila u punoj snazi. Zato se Austrija odjednom izjasnila protiv svakog uskrsavanja carstva i otvoreno zatražila obnavljanje njemačkog Bundestaga, jedine njemačke centralne vlade poznate i priznate u ugovorima od 1815, a 4. maja 1849. objavila je ustav koji nije značio ništa drugo do proglašenje Austrije nedjeljivom, centraliziranom i nezavisnom monar-

67 Doslovno: mlađih bogova; u prenesenom smislu: drugorazrednih veličina. *Red.*

nijom, potpuno odvojenom čak od one Njemačke koju je imala da reorganizira frankfurtska skupština.

U stvari, ova otvorena objava rata nije frankfurtskim mudracima ostavila nikakav drugi izbor do taj da isključe Austriju iz Njemačke i da od ostatka te zemlje stvore neku vrstu lower empire[68], »malu Njemačku«, čiji je prilično otrcani carski plašt trebalo da padne na ramena njegovog veličanstva kralja Pruske. To je bilo, kako će se čitalac sjetiti, obnavljanje starog plana što ga je prije nekih šest ili osam godina istakla partija južnonjemačkih i srednjonjemačkih liberalnih doktrinara, koji su u okolnostima punim poniženja, zahvaljujući kojima je njihova stara bubica ponovo istaknuta kao najnoviji »potez« za spasavanje zemlje, vidjeli volju božju.

Skupština je u februaru i martu 1849. završila debatu o ustavu Rajha, zajedno s deklaracijom o osnovnim pravima i izbornim zakonom za Rajh, ne bez iznuđenih, u vrlo mnogim tačkama, najprotivrječnijih ustupaka — čas konzervativnoj ili, tačnije, reakcionarnoj partiji, čas radikalnijim frakcijama Skupštine. U stvari, bilo je očigledno da je vodstvo Skupštine, koje je ranije pripadalo desnici i desnom centru (konzervativcima i reakcionarima), postupno, iako polako, prelazilo ljevici ili demokratskoj strani toga tijela. Prilično neodređen položaj austrijskih poslanika u Skupštini koja je njihovu zemlju isključila iz Njemačke, a u kojoj su još bili pozivani da zasjedaju i glasaju, išao je u prilog ovom pomjeranju njene ravnoteže. I tako se dogodilo da su, potkraj februara, lijevi centar i ljevica bili, uz pomoć austrijskih glasova, vrlo često u većini, dok je drugih dana konzervativna frakcija Austrijanaca, sasvim iznenada i kao od šale, glasala s desnicom i tako davala prevagu drugoj strani. Ovim iznenadnim skokovima ona je htjela da izazove prezir prema Skupštini, što je bilo sasvim nepotrebno, jer su narodne mase već odavno bile uvjerene u krajnju jalovost i ništav-

[68] *Lower empire* — Rimsko carstvo (Rimski imperij) u doba dekadanse, naročito Istočno rimsko carstvo s novim glavnim gradom, Konstantinopolom, koje je obuhvaćalo azijske i afričke provincije podijeljenog (poslije smrti Teodosijeve, 395) Rimskog carstva. Ostale provincije sačinjavale su Zapadno rimsko carstvo, sa starim glavnim gradom, Rimom. *Red.*

nost svega što dolazi iz Frankfurta. A kakav je ustav izrađen uz ovakve skokove amo-tamo, može se lako zamisliti.

Ljevica Skupštine, koja je sebe smatrala elitom i ponosom revolucionarne Njemačke, bila je potpuno opijena sa ono malo jadnih uspjeha koje je postigla pomoću dobre volje ili, bolje rečeno, zle volje jedne šačice austrijskih političara koji su radili po nagovoru i u interesu austrijskog despotizma. Kad god bi ma i najmanje približavanje njihovim nejasno definiranim načelima zadobilo neku vrstu sankcije, u homeopatski razvodnjenoj formi, od strane frankfurtske skupštine, ovi demokrati bi objavljivali da su spasili zemlju i narod. Ovi jadni ljudi slabe glave bili su u toku svog života, većinom vrlo opskurnog, tako malo naviknuti na ma kakav uspjeh da su zaista vjerovali da će njihovi tričavi amandmani, izglasani sa dva ili tri glasa većine, izmijeniti lice Evrope. Od samog početka svoje zakonodavne karijere oni su više nego ijedna druga frakcija Skupštine bolovali od neizlječive bolesti *parlamentarnog kretenizma*, koja svoje nesretne žrtve prožima svečanim uvjerenjem da cijelim svijetom, njegovom prošlošću i budućnošću upravlja i odlučuje većina glasova upravo u onom naročitom predstavničkom tijelu koje ima čast da ih ubraja u svoje članove i, da sve što se događa izvan njihova doma — ratovi, revolucije, gradnja željeznica, naseljavanje čitavih novih kontinenata, otkriće kalifornijskih nalazišta zlata, prokopavanje centralnoameričkih kanala, ruske armije i sve drugo što bi moglo polagati neko pravo na to da utječe na sudbinu čovječanstva — ne znači ništa u poređenju s nemjerljivim događajima koji se okreću oko nekog važnog pitanja, svejedno koga, koje baš u tom trenutku zaokuplja pažnju njihova visokog doma. I tako je demokratska partija Skupštine, zahvaljujući tome što je u »ustav Rajha« prokrijumčarila nekoliko svojih patentiranih univerzalnih lijekova, prvo morala da ga podržava, iako je on u svakoj bitnoj tački oštro protivurječio njenim vlastitim načelima koja je često proklamirala, a zatim je, kad su glavni autori napustili tu polutansku tvorevinu i ostavili je njoj u nasljeđe, primila to nasljeđe i branila taj *monarhijski* ustav čak i protiv onih koji su se *sada* pozivali na njena vlastita *republikanska* načela.

Ipak se mora priznati da je ta protivrječnost bila samo prividna. Neodređena, protivrječna, nezrela priroda ustava Rajha bila je prava slika nezrelih, konfuznih i oprečnih političkih ideja ove gospode demokrata. I kad njihove vlastite riječi i spisi — ukoliko su bili sposobni da pišu — ne bi bili dovoljan dokaz za to, njega bi pružila njihova djela, jer kod pametnih ljudi sasvim je prirodna stvar da o čovjeku sude ne po njegovim izjavama nego po njegovim djelima, ne po onome šta on tvrdi da jeste nego po onome što radi i šta stvarno jeste. A djela ovih heroja njemačke demokratije govore o njima dovoljno rječito, kao što ćemo još vidjeti. Bilo kako bilo, ustav Rajha sa svim svojim dodacima i dopunama bio je konačno izglasan, a 28. marta je pruski kralj sa 290 glasova prema 248 uzdržanih i oko 200 odsutnih izabran za cara Njemačke bez Austrije. Ironija istorije bila je potpuna: carsku lakrdiju koju je na ulicama začuđenog Berlina, tri dana poslije revolucije od 18. marta 1848,[69] izveo Fridrih Vilhelm IV u stanju koje bi negdje drugdje potpalo pod zakon protiv pijanstva, — tu odvratnu lakrdiju je samo godinu dana kasnije sankcionirala i tobožnja predstavnička skupština cijele Njemačke. To je, dakle, bio rezultat njemačke revolucije!

London, juli 1852.

XVI

NACIONALNA SKUPŠTINA I VLADE

Pošto je Nacionalna skupština u Frankfurtu izabrala pruskog kralja za cara Njemačke (bez Austrije), poslala je jednu deputaciju u Berlin da mu ponudi krunu, a zatim je odložila svoja zasjedanja. 3. aprila Fridrih Vilhelm je primio njene deputate. Rekao im je da on, iako prihvaća pravo prvenstva pred svim ostalim vladarima u Njemačkoj

[69] 21. marta 1848. u Berlinu je, na inicijativu pruskih buržoaskih ministara, bio priređen svečani kraljev izlazak, praćen manifestacijama za ujedinjenje Njemačke. Fridrih Vilhelm IV projahao je ulicama Berlina sa crno-crveno-zlatnom trakom na rukavu — simbolom jedinstvene Njemačke — i održao pseudopatriotske govore. *Red.*

koje mu je dalo glasanje narodnih predstavnika, ipak ne može da primi carsku krunu dok ne bude siguran da će ostali vladari priznati njegovu vrhovnu vlast i ustav Rajha, koji je to pravo prenio na njega. Dodao je da bi njemačke vlade trebalo da ispitaju da li je taj ustav takav da ga one mogu potvrditi. U svakom slučaju, bio car ili ne, on će uvijek biti spreman — završio je — da potegne mač iz korica bilo protiv vanjskog bilo protiv unutrašnjeg neprijatelja. Ubrzo ćemo vidjeti da je svoje obećanje održao na način koji je prilično zaprepastio Nacionalnu skupštinu.

Frankfurtski mudraci su, poslije dubokog diplomatskog istraživanja, došli napošljetku do zaključka da taj odgovor znači odbijanje krune. Tada su (12. aprila) odlučili: ustav Rajha je zakon zemlje, i mora se poštovati; a kako nisu znali šta će raditi dalje, izabrali su odbor od trideset članova da podnese prijedlog o sredstvima za provođenje tog ustava u život.

Ova odluka bila je signal za sukob između frankfurtske Skupštine i njemačkih vlada koji je tada izbio. Buržoazija i naročito sitna buržoazija odmah su se izjasnile za novi frankfurtski ustav. One više nisu mogle čekati trenutak koji je imao »da završi revoluciju«. U Austriji i Pruskoj revolucija je privremeno bila ugušena intervencijom oružane sile; spomenute klase bile bi se radije odlučile za manje nasilan način izvršenja ove operacije, ali im se za to nije dala prilika; stvar je bila svršena, i morale su se s njom pomiriti kako su najbolje znale — odluka koju su odmah donijele i provele u djelo na najherojskiji način. U manjim državama, gdje su se stvari razvijale relativno glatko, buržoazija se odavna bacila na onu efektnu, ali zbog svoje bespomoćnosti potpuno jalovu parlamentarnu agitaciju koja je najbolje odgovarala njenoj prirodi. Izgledalo je da su razne njemačke države, posmatrane svaka za sebe, postigle onaj novi i konačni oblik, koji će im, kako se pretpostavljalo, omogućiti da odsad idu putem mirnog ustavnog razvitka. Ostalo je još samo jedno otvoreno pitanje, pitanje nove političke organizacije Njemačkog Saveza. Svi su smatrali da se to pitanje, jedino za koje se držalo da krije u sebi opasnosti, treba riješiti odmah. Otud pritisak koji je buržoazija vršila na frankfurtsku Skupštinu da bi je navela da što prije donese ustav; otud

odluka krupne i sitne buržoazije da primi i da podrži taj ustav, ma kakav on bio, samo da bi se što prije stvorilo neko sređeno stanje. I tako je od samog početka agitacija za ustav Rajha potjecala iz reakcionarnog osjećanja i širila se među onim klasama koje su već davno bile umorne od revolucije.

Ali ona je imala još jednu stranu. Prva, osnovna načela budućeg njemačkog ustava bila su usvojena u prvim mjesecima proljeća i ljeta 1848 — u vrijeme kad je narodni pokret još bio u punom jeku. Odluke donijete tada — mada *u ono vrijeme* potpuno reakcionarne — izgledale su sada, poslije samovoljnih čina austrijske i pruske vlade, izvanredno liberalne, pa čak i demokratske. Izmijenila se mjera kojom se mjerilo. Frankfurtska Skupština nije mogla a da ne izvrši moralno samoubistvo, izbrisati ove već izglasane odredbe i saobraziti ustav Rajha onim ustavima koje su austrijska i pruska vlada diktirale s mačem u ruci. Osim toga, kao što smo vidjeli, većina u toj Skupštini prešla je na drugu stranu, pa je utjecaj liberalne i demokratske partije porastao. I tako se ustav Rajha odlikovao ne samo svojim prividno sasvim narodnim porijeklom, nego je, iako pun protivrječnosti, bio u isto vrijeme i najliberalniji ustav u cijeloj Njemačkoj. Njegov najveći nedostatak bio je u tome što je bio samo parče hartije, bez snage da pribavi poštovanje svojim odredbama.

U takvim okolnostima bilo je prirodno što se takozvana demokratska partija, tj. masa sitne buržoazije, grčevito držala ustava Rajha. Ta klasa je uvijek bila radikalnija u svojim zahtjevima od liberalne, ustavnomonarhijske buržoazije; istupala je smjelije, vrlo često je prijetila oružanim otporom, bila je izdašna u obećanjima da će žrtvovati krv i život u borbi za slobodu; ali ona je već dala dovoljno dokaza da je na dan opasnosti nije nigdje bilo i da se nikad nije osjećala lagodnije nego sutradan poslije odlučnog poraza kad je, iako je sve izgubila, imala bar utjehu što zna da je stvar na ovaj ili onaj način *riješena*. I dok je privrženost krupnih bankara, tvorničara i trgovaca tom ustavu bila uzdržljivije prirode i više ličila na običnu demonstraciju u korist frankfurtskog ustava, dotle je klasa neposredno ispod njih, naša hrabra demokratska sitna buržoazija, istupila vrlo svečano i,

kao i obično, izjavila da će prije proliti i posljednju kap krvi nego dopustiti da ustav Rajha bude srušen.

Potpomognuta ovim dvjema partijama — buržoaskim pristalicama ustavne monarhije i više ili manje demokratski nastrojenom sitnom buržoazijom — agitacija za neposredno uvođenje ustava Rajha naglo je dobijala maha i došla je do najjačeg izraza u parlamentima nekih država. Predstavnički domovi Pruske, Hanovera, Saske, Badena i Virtemberga izjasnili su se u korist ustava. Borba između vlada i frankfurtske Skupštine poprimala je opasan karakter.

Ali vlade su radile brzo. Pruske komore bile su raspuštene, što je bilo protivno ustavu, jer su one imale zadatak da razmotre i potvrde ustav. U Berlinu su izbili nemiri koje je vlada namjerno isprovocirala, a idućeg dana, 28. aprila, prusko ministarstvo je izdalo okružnicu u kojoj se isticalo da je ustav Rajha krajnje anarhistički i revolucionarni dokument koji njemačke vlade moraju da preinače i pročiste. Tim je Pruska bez uvijanja odbila da prizna onu suverenu ustavotvornu vlast kojom su se mudraci u Frankfurtu uvijek hvalili, ali koju nikad nisu učvrstili. Kongres vladara[70], neka zamjena starog Bundestaga, sazvan je da donese presudu ustavu koji je već bio proglašen kao zakon. A u isto vrijeme Pruska je koncentrirala trupe u Krojcnahu, udaljenom tri dana marša od Frankfurta, i pozvala manje države da pođu njenim primjerom i da isto tako raspuste svoje komore čim se ove izjasne za frankfurtsku Skupštinu. Za ovim primjerom su brže-bolje pošli Hanover i Saska.

Bilo je očigledno da se rješenje sukoba oružanom silom nije moglo izbjeći. Neprijateljsko raspoloženje vlada i uzbuđenje u narodu ispoljavali su se svakog dana u sve većoj mjeri. Demokratski građani su svuda utjecali na trupe, a na jugu Njemačke i s velikim uspjehom. Svuda su se održa-

[70] Kao rezultat konferencije u Goti, na kojoj su sudjelovale Pruska, Saska, Hanover, Bavarska i Virtenberg, ugovorena je 26. maja 1849, između kraljeva Pruske, Saske i Hanovera, Unija. Do septembra 1849. njoj se priključila 21 njemačka država. U ugovoru je ustav Rajha bio prilagođen interesima monarhija. Na čelu Unije trebalo je da bude pruski kralj. Pod pritiskom Austrije i Rusije Pruska je morala ustuknuti, pa se u novembru 1849. odrekla Unije. *Red.*

vali veliki masovni zborovi na kojima su donošene rezolucije da se podrži ustav Rajha i Nacionalna skupština, ako bude potrebno i oružjem. U Kelnu je u istom cilju održan i sastanak članova svih gradskih vijeća Rajnske Pruske. U Falačkoj, u Bergu, Fuldi, Nirnbergu, u Odenvaldu zborovale su desetine hiljada seljaka obuzete velikim oduševljenjem. U isto vrijeme Ustavotvorna Skupština u Francuskoj bila je raspuštena, a novi izbori pripremani u atmosferi velikog uzbuđenja, dok su Mađari na istočnoj granici Njemačke, za mjesec dana, nizom sjajnih pobjeda odbacili talas austrijske najezde sa Tise na Lajtu, pa se svakog časa očekivalo da će jurišem zauzeti Beč. I tako, pošto je narodna mašta svim ovim bila raspaljena do vrhunca, a agresivna politika pojedinih vlada postajala svakog dana sve jasnija, otvorena borba nije se mogla izbjeći, i jedino je kukavička maloumnost mogla samu sebe da uvjeri da će se sukob svršiti mirno. Ova kukavička maloumnost bila je najviše zastupljena u frankfurtskoj Skupštini.

London, juli 1852.

XVII

USTANAK

Neizbježan sukob između Nacionalne skupštine u Frankfurtu i vlada njemačkih država prešao je najzad u otvoreno neprijateljstvo u prvim danima maja 1849. Austrijski poslanici, koje je njihova vlada opozvala, već su bili napustili Skupštinu i vratili se kući, osim nekoliko članova ljevice ili demokratske partije. Velika masa konzervativnih poslanika, videći kakav će obrt stvari da uzmu, povukla se još prije nego što su ih njihove vlade pozvale da to učine. Na taj način je, čak i nezavisno od uzroka koji su, kako smo u prethodnim člancima pokazali, ojačali utjecaj ljevice, sam bijeg članova desnice sa svojih mjesta bio dovoljan da staru skupštinsku manjinu pretvori u većinu. Nova većina, koja prije toga nije ni sanjala da će je ikad zadesiti takva sreća, koristila se svojim mjestima u opozicionim klupama da otud grmi protiv slabosti, neodlučnosti i mlitavosti stare većine i regenta. Sad je *ona* iznenada bila pozvana da zamijeni staru

većinu. Sad je *ona* morala da pokaže šta može da učini. Naravno, *njena* vladavina imala je da bude vladavina energičnosti, odlučnosti, aktivnosti. *Ona,* elita Njemačke, biće ubrzo u stanju da gura naprijed senilnog regenta i njegove kolebljive ministre, a u slučaju da to ne bude moguće, *ona* će — ko bi u to mogao sumnjati — snagom suverenog prava naroda smijeniti tu nemoćnu vladu i zamijeniti je energičnom, neumornom izvršnom vlašću koja će osigurati spas Njemačke. Jadnica! *Njena* vlada — ako se vladom može nazvati stanje kad niko ne sluša — bila je još smješnija stvar nego vlada njenih prethodnika.

Nova većina je izjavila da se ustav Rajha, uprkos svim preprekama, mora provesti, i to *odmah;* da u najskorije vrijeme, 15. jula, narod treba da izabere poslanike za novi predstavnički dom i da taj dom treba da se sastane u Frankfurtu 15. augusta. To je bila otvorena objava rata onim vladama koje nisu priznale ustav Rajha, među kojima su na prvom mjestu bile vlade Pruske, Austrije i Bavarske, država koje su obuhvatale više od tri četvrtine njemačkog stanovništva; objava rata koju su ove odmah prihvatile. I Pruska i Bavarska opozvale su poslanike koji su s njihovog teritorija poslani u Frankfurt i ubrzale svoje vojne pripreme protiv Nacionalne skupštine; s druge strane, demonstracije demokratske partije (izvan parlamenta) u korist ustava Rajha i Nacionalne skupštine dobijale su sve burniji i žešći karakter, a masa radnika, predvođena ljudima najekstremnije partije, bila je spremna da se lati oružja za stvar koja joj je, iako nije bila njena, bar davala priliku da se, čišćenjem Njemačke od njenog starog monarhijskog balasta, nešto približi svojim ciljevima. I tako su narod i vlada svuda bili u sukobu na krv i nož u tom pitanju; eksplozija je bila neizbježna; mina je bila napunjena, i samo se čekalo na iskru da se rasprsne. Takve iskre su bile raspuštanje komora u Saskoj, pozivanje landvera (rezervista) u Pruskoj, otvoren otpor vlada ustavu Rajha. One su pale, i cijela zemlja je začas bila u plamenu. U Drezdenu je narod 4. maja, odnijevši pobjedu, ovladao gradom i protjerao kralja[71], dok su okolne oblasti slale ustanicima pojačanja. U Rajnskoj Pruskoj i Vestfaliji landver

[71] Fridriha Augusta. *Red.*

je odbio da ide u borbu, zaposjeo arsenale i naoružao se da brani ustav Rajha. U Falačkoj je narod uhapsio činovnike bavarske vlade, konfiscirao javni novac i obrazovao Odbor za odbranu, koji je ovu pokrajinu stavio pod zaštitu Nacionalne skupštine. U Virtembergu narod je primorao kralja[72] da prizna ustav Rajha, a u Badenu je vojska, sjedinivši se s narodom, primorala velikog vojvodu[73] da pobjegne i obrazovala privremenu vladu. U drugim dijelovima Njemačke narod je samo čekao da Nacionalna skupština dade odlučan signal pa da se digne na oružje i da joj se stavi na raspolaganje.

Položaj Nacionalne skupštine bio je mnogo povoljniji nego što se moglo očekivati poslije njene neslavne karijere. Zapadna polovina Njemačke digla se za nju na oružje; trupe su se svuda kolebale; u manjim državama one su bile očevidno naklonjene pokretu. Austrija je bila paralizirana pobjedonosnim napredovanjem Mađara, a Rusija, ta rezerva njemačkih vlada, naprezala je sve svoje snage da pomogne Austriju u borbi protiv mađarskih vojski. Ostalo je još samo da se Pruska natjera na pokornost; a sa simpatijama koje su postojale za revoluciju u toj zemlji zacijelo je postojala mogućnost da se postigne taj cilj. Prema tome, sve je zavisilo od držanja Skupštine.

Ustanak je vještina, baš kao i rat ili bilo koja druga vještina, i za njega važe izvjesna pravila, zanemarivanje kojih vodi u propast partije koja ih zanemaruje. Ta pravila, logičke dedukcije iz prirode partija i okolnosti s kojima se ima posla u takvom slučaju, tako su jasna i prosta da je kratkotrajno iskustvo iz 1848. Nijemce prilično dobro s njima upoznalo. Prvo, nikad se ne igraj s ustankom dok nisi potpuno spreman da primiš na sebe posljedice svoje igre. Ustanak je račun s vrlo neodređenim veličinama, čija se vrijednost može mijenjati svakog dana; snage koje ti stoje nasuprot imaju sva preimućstva organizacije, discipline i tradicionalnog autoriteta; ako nisi u stanju da staviš protiv njih dovoljno jake snage, bićeš potučen i uništen. Drugo, kad si već udario putem ustanka, radi s najvećom odlučnošću i budi u ofanzivi. Defanziva je smrt svakog oružanog ustanka; on je

[72] Vilhelma I. *Red.*
[73] Leopolda. *Red.*

izgubljen još prije nego što je izmjerio svoje snage s neprijateljem. Iznenadi svoje protivnike dok su njihove snage rasturene, pripremaj nove uspjehe, ma koliko male, ali svakodnevne; održavaj moralnu nadmoćnost koju ti je dao prvi uspješni ustanak; privlači na taj način one kolebljive elemente koji uvijek idu za jačim impulsom i koji uvijek gledaju da budu na sigurnoj strani; primoravaj svoje neprijatelje da se povuku prije nego što prikupe svoje snage protiv tebe; drži se riječi Dantona, dosad najvećeg majstora revolucionarne taktike: *de l'audace, de l'audace, encore de l'audace!*[74]

Dakle, šta je trebalo da uradi frankfurtska Nacionalna skupština ako je htjela da izbjegne sigurnu propast koja joj je prijetila? Prije svega, da jasno shvati situaciju i da se uvjeri da joj sad nema drugog izbora nego ili da se bezuvjetno pokori vladama ili da stvar oružanog ustanka uzme u svoje ruke bez rezerve ili oklijevanja. Drugo, da javno prizna sve ustanke koji su već izbili i da pozove narod da se svuda digne na oružje u odbranu narodnog predstavništva i da stavi izvan zakona sve vladare, ministre i ostale koji bi se usudili da se suprotstave suverenom narodu u licu njegovih punomoćnih predstavnika. Treće, da odmah svrgne regenta Rajha, da stvori jaku, aktivnu, *beskrupuloznu* izvršnu vlast, da pozove ustaničke trupe u Frankfurt radi svoje neposredne zaštite, pružajući time u isti mah i zakonsku izliku za širenje ustanka, da organizira u kompaktnu cjelinu snage koje ima na raspolaganju i, ukratko rečeno, da se koristi brzo i bez oklijevanja svim raspoloživim sredstvima za jačanje svojih pozicija a slabljenje pozicija svojih protivnika.

Kreposni demokrati u frankfurtskoj Skupštini radili su upravo suprotno od svega toga. Pošto nisu bili voljni da ostave stvari da idu tokom koji su uzele, ovi junaci su otišli tako daleko da su svojim otporom ugušili sve ustaničke pokrete koji su se pripremali. To je, na primjer, uradio g. Karl Fogt u Nirnbergu. Dopustili su da ustanci u Saskoj, Rajnskoj Pruskoj i Vestfaliji budu ugušeni i nisu im pružili nikakvu drugu pomoć osim posmrtnog, sentimentalnog protesta protiv tupe brutalnosti pruske vlade. Održavali su tajne

---

[74] Smjelost, smjelost, i još jedanput smjelost! *Red.*

diplomatske veze s ustanicima u južnoj Njemačkoj, ali im nikad nisu dali podršku svojim javnim priznanjem. Znali su da je regent Rajha na strani vlada, a ipak su tražili od *njega*, koji nikad nije ni prstom maknuo, da ustane protiv spletaka tih vlada. Ministri Rajha, stari konzervativci, ismijavali su ovu nemoćnu Skupštinu na svakoj sjednici, a ona je to trpjela. I kad je Vilhelm Volf, šleski poslanik i jedan od urednika »Neue Rheinische Zeitung«, pozvao Skupštinu da regenta Rajha[75] — za koga je s pravom rekao da je prvi i najveći izdajnik Rajha — stavi van zakona, bio je ušutkan poklicima jednodušnog moralnog negodovanja ovih demokratskih revolucionara! Ukratko rečeno, oni su i dalje brbljali, protestirali, proklamirali i deklarirali, ali nikad nisu imali hrabrosti ni pameti da rade, dok su njihovi neprijatelji, trupe vladâ, prilazili sve bliže, a izvršna vlast koju su sami postavili, regent Rajha, revnosno konspirirala s njemačkim vladarima da ih što prije uništi. Tako je nestao čak i posljednji trag ugleda ove Skupštine dostojne prezira; ustanici koji su se digli da je brane prestali su da se uopće brinu o njoj, a kad je najzad sramno skončala, kao što ćemo vidjeti, umrla je a da niko nije obratio pažnju na njenu neslavnu smrt.

London, august 1852.

XVIII

SITNA BURŽOAZIJA

U našem posljednjem članku pokazali smo da je borba između njemačkih vlada, s jedne strane, i frankfurtskog parlamenta, s druge strane, dostigla naposljetku takav stepen žestine da je prvih dana mjeseca maja izbio otvoreni ustanak u velikom dijelu Njemačke, prvo u Drezdenu, onda u bavarskoj Falačkoj, u dijelovima Rajnske Pruske i, najzad, u Badenu.

U svim ovim slučajevima *stvarnu borbenu* jezgru ustanika, jezgru koja se prva digla na oružje i zapodjela bitku s trupama, sačinjavali su *gradski radnici*. Jedan dio siro-

75 Nadvojvodu Johana. *Red.*

mašnijeg seoskog stanovništva, poljoprivredni radnici i sitni seljaci, pridružio im se uglavnom poslije stvarnog izbijanja ustanka. Veći dio omladine svih klasa koji stoje niže od kapitalističke klase mogao se vidjeti bar izvjesno vrijeme, u redovima ustaničkih armija, ali taj prilično šareni skup mladih ljudi vrlo brzo se prorijedio čim su stvari uzele nešto ozbiljniji obrt. Naročito studenti, ti »predstavnici intelekta«, kako su voljeli da nazivaju sami sebe, prvi su pobjegli ispod zastave ukoliko ih nije zadržalo dobivanje oficirskog čina, za koji su, razumije se, vrlo rijetko imali neku kvalifikaciju.

Radnička klasa uzela je učešća u tom ustanku, kao što bi uzela učešća i u svakom drugom ustanku koji bi joj obećavao uklanjanje izvjesnih prepreka na njenom putu ka političkoj vlasti i socijalnoj revoluciji ili bar natjerao utjecajnije ali manje hrabre društvene klase na odlučniji i revolucionarniji put od onoga kojim su dotada išle. Radnička klasa se latila oružja potpuno svjesna toga da ta borba, po svojim neposrednim posljedicama, nije njena borba. Ali ona se držala svoje jedino pravilne taktike: ne dozvoliti nijednoj klasi koja se podigla na njenim leđima (kao buržoazija 1848) da učvrsti svoju klasnu vladavinu a da ne ostavi radničkoj klasi bar slobodno polje za borbu za vlastite interese i u svakom slučaju dovoditi stvari do krize koja bi naciju ili otvoreno i neodoljivo gurnula na put revolucije ili što potpunije uspostavila status quo od prije revolucije i time učinila neizbježnom novu revoluciju. U oba slučaja radnička klasa je zastupala stvarni i dobro shvaćeni interes čitave nacije, ubrzavajući koliko je više moguće tok revolucije, koja je postala istorijska nužnost za stara društva civilizirane Evrope prije nego što neko od njih opet bude moglo misliti na mirniji i regularniji razvoj snaga.

Što se tiče seoskog stanovništva koje se pridružilo ustanku, njega su u naručje revolucionarne partije bacili dijelom relativno ogromni porezi, a dijelom nepodnošljivi feudalni tereti. Nemajući vlastite inicijative, ono je predstavljalo privjesak drugih klasa koje su uzele učešća u ustanku i kolebalo se između radnika, s jedne, i sitne buržoazije, s druge strane. Od njegova posebnog socijalnog položaja zavisilo je gotovo u svakom slučaju kojim će putem udariti; poljoprivredni rad-

nici su po pravilu podržavali gradske radnike, sitni seljaci su bili skloni da idu ruku pod ruku sa sitnom buržoazijom.

Ova sitnoburžoaska klasa, na čije smo veliko značenje i utjecaj već nekoliko puta ukazali, može se smatrati vodećom klasom majskog ustanka 1849. godine. Kako u to vrijeme nijedan od velikih njemačkih gradova nije bio žarište pokreta, to je sitnoburžoaska klasa, koja uvijek prevladava u srednjim i manjim gradovima, našla načina da rukovođenje pokretom uzme u svoje ruke. Osim toga, vidjeli smo da su u toj borbi za ustav Rajha i za prava njemačkog parlamenta bili stavljeni na kocku interesi upravo te klase. U svakoj od privremenih vlada obrazovanih u svim ustaničkim oblastima većina je predstavljala taj dio naroda, pa se dužina puta koji su te vlade prevalile može s pravom uzeti za mjerilo toga za šta je njemačka sitna buržoazija sposobna — a ona je, kao što ćemo vidjeti, jedino sposobna da upropasti svaku vladu koja se predaje u njene ruke.

Sitna buržoazija, velika u hvalisanju, potpuno je nesposobna za akciju i vrlo plašljiva kad treba nešto rizikovati. Sitničarska priroda njenih trgovačkih poslova i njenih kreditnih operacija veoma je pogodna da u njenom karakteru izazove nedostatak energije i poduzimljivosti. Zato se mora očekivati da će i njeno političko istupanje pokazivati slične osobine. U skladu s tim, sitna buržoazija je podsticala na ustanak gromkim riječima, razmećući se onim što se spremala da učini; požurila se da se dočepa vlasti čim je ustanak izbio, iako uglavnom protiv njene volje, a dobivenu vlast je upotrijebila jedino na to da upropasti tekovine ustanka. Gdje god je oružani sukob doveo stvari do ozbiljne krize, tu je sitna buržoazija bila prestravljena zbog opasne situacije koja je za nju nastala; prestravljena zbog naroda koji je ozbiljno shvatio njene razmetljive pozive da se digne na oružje; prestravljena zbog vlasti koja joj je na taj način pala u ruke, a najviše prestravljena zbog posljedica nastalih uslijed politike za koju se angažirala protiv svoje volje, posljedica po sebe samu, po svoje društvene pozicije, po svoju imovinu. Zar se od nje nije očekivalo da će za stvar ustanka, kako je obično govorila, žrtvovati »život i imanje«? Zar ona nije bila prinuđena da uzme službene položaje u ustanku, uslijed čega se, u slučaju poraza, izlagala opasnosti

da izgubi svoj kapital? A zar ona nije bila sigurna da će u slučaju pobjede odmah biti otjerana s vlasti i da će vidjeti kako cijelu njenu politiku ruše pobjedonosni proleteri, koji su sačinjavali jezgru njenih borbenih snaga? Nalazeći se između dvije vatre koje su joj prijetile i s druge strane, sitna buržoazija nije znala da upotrijebi svoju vlast ni za šta drugo nego da pusti da sve ide svojim tokom — uslijed čega je, naravno, propalo i ono malo izgleda na uspjeh koji su još mogli postojati — i da tako potpuno upropasti ustanak. Njena taktika, ili, tačnije, pomanjkanje taktike, bila je svuda ista, i stoga su majski ustanci 1849. u svim dijelovima Njemačke bili vođeni po istom šablonu.

U Drezdenu se četiri dana vodila borba po ulicama grada. Sitna buržoazija u Drezdenu, »građanska garda«, ne samo što se nije borila, nego je u mnogo slučajeva pomagala akcije trupa protiv ustanika. I tu su se ustanici sastojali gotovo isključivo od radnika iz okolnih industrijskih okruga. Oni su našli *sposobnog i hladnokrvnog komandanta u ruskom emigrantu Mihailu Bakunjinu,* koji je kasnije bio zarobljen, a sad se nalazi zatvoren u kazamatima Munkača[76], u Ugarskoj. Intervencija mnogobrojnih pruskih trupa slomila je ustanak.

U Rajnskoj Pruskoj došlo je samo do beznačajnih borbi. Budući da su svi veliki gradovi tvrđave nad kojima dominira citadela, ustanici su mogli da se upuste samo u čarke. Čim je bio doveden dovoljan broj trupa, oružani otpor je prestao. U Falačkoj i u Badenu je, naprotiv, u ruke ustanika pala bogata, plodna pokrajina i cijela jedna država. Novac, oružje, vojnici, vojna slagališta — sve je bilo na raspolaganju. Vojnici regularne vojske pridružili su se ustanicima, a u Badenu su bili čak i u njihovim prvim redovima. U Saskoj i u Rajnskoj Pruskoj ustanici su se žrtvovali da bi se dobilo vremena za organiziranje pokreta u južnoj Njemačkoj. Nikad nije postojala tako povoljna situacija za jedan provincijski djelomičan ustanak kao ova. Pariz je stajao pred revolucijom, Mađari su bili pred kapijama Beča, u svim državama srednje Njemačke ne samo narod nego čak i trupe gajile su velike simpatije za ustanike i samo su čekale priliku pa da im se otvoreno pridruže. Pa ipak je pokret, dospjevši

[76] Ukrajinski: Mukačevo. *Red.*

u ruke sitne buržoazije, već unaprijed bio osuđen na propast. Sitnoburžoaski upravljači, naročito u Badenu — sa g. Brentanom na čelu — nisu ni za trenutak zaboravili da su počinili veleizdaju kad su uzurpirali položaj i prerogative »zakonitog« suverena, velikog vojvode. Sjeli su u svoje ministarske fotelje sa viješću o svojoj krivici. Šta možete očekivati od takvih kukavica? Ne samo što su prepustili ustanak njegovoj necentraliziranoj i zato neefikasnoj spontanosti, nego su učinili sve što je bilo u njihovoj moći da slome oštricu ustanka, da ga kastriraju, da ga unište. I u tome su uspjeli zahvaljujući revnosnoj podršci one vrste dubokih političara, »demokratskih« heroja sitne buržoazije, koji su zaista mislili »da spasavaju zemlju«, a u stvari su dopuštali da ih vuče za nos nekoliko prepredenih ljudi Brentanova kova.

Što se tiče vojne strane stvari, nikad vojne operacije nisu bile izvođene nemarnije i mlitavije nego pod badenskim vrhovnim komandantom Sigelom, bivšim poručnikom regularne vojske. Svuda je vladao nered, svaka povoljna prilika je propuštana, svaki dragocjeni minut traćen na izmišljanje kolosalnih ali neizvodljivih planova, tako da je vojska, kad je najzad talentirani Poljak Mjeroslavski preuzeo komandu, bila dezorganizirana, tučena, demoralizirana, rđavo snabdjevena i imala pred sobom četiri puta brojnijeg protivnika. Mjeroslavski nije mogao da uradi ništa drugo nego da kod Vaghojzela uđe u slavnu, mada bezuspješnu bitku, da se vješto povuče, da primi posljednju beznadnu bitku pod zidovima Raštata i da se odrekne komande. Kao u svakom ustaničkom ratu u kome su armije sastavljene od dobro izvježbanih vojnika i neukih dobrovoljaca, u revolucionarnoj armiji bilo je mnogo heroizma i mnogo nevojničke i često neshvatljive panike. Ali, iako nesavršena, što je morala biti, ta armija je bar imala to zadovoljstvo da vidi kako se četiri puta veća snaga smatrala nedovoljnom da je savlada, i da se sto hiljda regularnih trupa u borbi protiv dvadeset hiljada ustanika u vojničkom pogledu odnosilo prema njima s toliko respekta kao da se bore protiv Napoleonove stare garde.

Ustanak je izbio u maju; sredinom jula 1849. bio je potpuno ugušen. Prva njemačka revolucija bila je završena.

London (bez datuma)

XIX

KRAJ USTANKA

Za vrijeme dok su jug i zapad Njemačke bili u otvorenom ustanku, a vladama je — od prvog izbijanja neprijateljstva u Drezdenu pa do kapitulacije u Raštatu — trebalo nešto više od deset nedjelja da ugase i posljednji plamen prve njemačke revolucije, Nacionalna skupština je iščezla s političke pozornice a da niko nije ni opazio njen nestanak.

Ostavili smo ovo uzvišeno tijelo u Frankfurtu, sasvim zbunjeno zbog drskih napada raznih vlada na njegovo dostojanstvo, zbog nemoći i izdajničke ravnodušnosti centralne vlasti koju je ono samo stvorilo, zbog ustanka sitne buržoazije u njegovu odbranu i ustanka proletarijata za revolucionarniji krajnji cilj. Strašna utučenost i očajanje zavladali su među njegovim članovima; događaji su odjednom uzeli tako određen i odlučan obrt da su za nekoliko dana bile potpuno uništene iluzije ovih učenih zakonodavaca u pogledu njihove stvarne vlasti i utjecaja. Konzervativci su, na znak koji su im dale vlade, istupili iz tijela koje otada više nije moglo da postoji osim prkoseći postojećim vlastima. Liberali su napustili borbu u krajnjoj pometnji; i oni su se odrekli svojih mandata. Poštovana gospoda dezertirala je na stotine. Od osam ili devet stotina njihov broj se tako brzo smanjivao da je uskoro kvorum iznosio sto pedeset, a nekoliko dana kasnije — sto poslanika. Pa čak i njih je bilo teško skupiti, mada je cijela demokratska partija ostala na mjestu.

Put kojim je trebalo da udare ostaci parlamenta bio je dovoljno jasan. Trebalo je samo da stanu otvoreno i odlučno na stranu ustanka i da ga na taj način; ukoliko takva legalizacija može tome pridonijeti, ojačaju, dok bi oni samim tim odmah stekli armiju koja će ih braniti. Trebalo je da zatraže od centralne vlasti da postigne hitno obustavljanje svih neprijateljstava, a ako ona, kao što se moglo predvidjeti, ne bi mogla ili ne bi htjela to uraditi, da je odmah zbace i na njeno mjesto postave drugu, energičnu vladu. U slučaju da ustaničke trupe ne bi mogle biti dovedene u Frankfurt (što se u početku, kad su vlade pojedinih država

bile još slabo spremne i još uvijek oklijevale, moglo lako izvesti), Skupština se mogla premjestiti u središte ustaničke oblasti. Da je sve to bilo odmah učinjeno, i to odlučno, ne kasnije od sredine ili kraja maja, i ustanak i Nacionalna skupština imali bi otvorene mogućnosti.

Ali takav odlučan put nije se mogao očekivati od predstavnika njemačke tezgokratije. Ovi uzvišeni državnici nikako se nisu oslobodili svojih iluzija. Oni članovi koji su bili izgubili kobnu vjeru u snagu i nepovredivost parlamenta već su bili uhvatili maglu; demokrate koji su ostali nije bilo lako privoljeti da se ostave snova o moći i veličini kojima su se zanosili već dvanaest mjeseci. Vjerni putu kojim su dotada išli, oni su zazirali od odlučne akcije sve dok nije iščezao svaki izgled na uspjeh, pa čak i svaki izgled da makar časno podlegnu. A zatim, da bi razvili neku tobože stvarnu i važnu aktivnost, čija je očigledna jalovost, praćena njihovim velikim pretenzijama, mogla samo da izazove sažaljenje i smijeh, oni su i dalje upućivali svoje rezolucije, adrese i zahtjeve regentu Rajha, koji se na njih nije ni osvrtao, a isto tako i ministrima, koji su bili u otvorenom savezu s neprijateljem. I kad im je najzad *Vilhelm Volf*, poslanik za Štrigau[77] jedan od urednika »Neue Rheinische Zeitung«, jedini pravi revolucionar u cijeloj Skupštini, rekao da bi bilo bolje, ako stvarno misle ono što govore, da prestanu s brbljanjem i da odmah stave izvan zakona regenta Rajha, glavnog izdajnika zemlje, tada je sve dugo suzdržavano kreposno negodovanje ove gospode parlamentaraca izbilo takvom snagom kakvu nisu pokazivali ni onda kad su ih vlade zasipale uvredama. Sasvim prirodno — jer je Volfov prijedlog bio prva pametna riječ koja se čula u zidinama crkve sv. Pavla[78]; sasvim prirodno, jer je to bilo upravo ono što je trebalo uraditi — a tako otvoren govor, gdje je sve bilo nazvano svojim pravim imenom, mogao je samo da uvrijedi skup sentimentalnih ljudi koji su bili odlučni jedino u svojoj neodlučnosti i koji su se, pošto su bili suviše velike

---

77 Poljski: Stšeg. *Red.*

78 U katedrali sv. Pavla u Frankfurtu na Majni održavale su se, od 18. maja 1848. do 30. maja 1849, sjednice općenjemačke Nacionalne skupštine. *Red.*

kukavice za akciju, jednom zauvijek sporazumjeli da će, ako ništa ne rade, uraditi upravo ono što je trebalo da urade. Svaka riječ koja je kao munja osvijetlila tešku ali namjernu nebuloznost njihove svijesti, svaka aluzija koja je išla za tim da ih izvede iz labirinta u kome su oni tvrdoglavo težili da se zadrže što je moguće duže, svaka jasna predstava o tome kako stvari zaista stoje, bila je, naravno, zločin protiv veličanstva ove suverene Skupštine.

Čim je položaj ove poštovane gospode u Frankfurtu postao neodrživ, uprkos rezolucijama, apelima, interpelacijama i proklamacijama, oni su se brzo povukli, ali ne u ustaničke oblasti; to bi bio i suviše odlučan korak. Otišli su u Štutgart, gdje je virtemberška vlada sačuvala neke vrste iščekivajuću neutralnost. Tu su, najzad, proglasili da se regent Rajha lišava vlasti, a iz svoje sredine izabrali regenstvo od pet članova. Ovo regentstvo je odmah pristupilo donošenju zakona o miliciji[79], koji je faktično u odgovarajućoj formi bio poslan svim vladama Njemačke.

Njima, tim pravim neprijateljima Skupštine, bilo je naređeno da dižu vojsku za njenu odbranu! I tako je bila stvorena — naravno, na papiru — armija za odbranu Nacionalne skupštine. Divizije, brigade, pukovi, baterije, sve je bilo uređeno i utvrđeno. Nedostajala je samo stvarnost, jer ta vojska, naravno, nikad nije stvorena.

Još jedna šansa, i to posljednja, sama se nametala Nacionalnoj skupštini. Demokratsko stanovništvo iz svih krajeva zemlje slalo je deputacije da bi se stavilo na raspolaganje parlamentu i da bi ga podstaklo na odlučnu akciju. Narod, znajući namjere virtemberške vlade, preklinjao je Nacionalnu skupštinu da natjera tu vladu na otvorenu i aktivnu saradnju sa svojim ustaničkim susjedima. Uzalud. Već samim tim što je došla u Štutgart, Nacionalna skupština predala se na milost i nemilost virtemberškoj vladi. Članovi Skupštine su to znali, i ugušili su agitaciju u narodu. Time su izgubili i posljednji ostatak utjecaja koji su mogli da imaju. Požnjeli su zasluženi prezir, a virtemberška vlada,

---

[79] *Zakon od 16. juna 1849. o formiranju milicije*, takozvanog folksvera, usvojila je njemačka Ustavotvorna skupština na svojoj pretposljednjoj sjednici, 16. juna 1849, u Štutgartu. *Red.*

natjerana od Pruske i od regenta Rajha, učinila je kraj ovoj demokratskoj lakrdiji zatvorivši, 18. juna 1849, dvoranu u kojoj se parlament sastajao i naredivši članovima Namjesništva da napuste zemlju.

Ovi su potom otišli u Baden, u tabor ustanka, ali su sad ondje bili nepotrebni. Niko nije na njih obraćao pažnju. Ipak je Namjesništvo, u ime suverenog njemačkog naroda, produžilo da spasava zemlju svojim naporima. Učinilo je pokušaj da ga priznaju strane sile time što je davalo *pasoš* svakome ko je htio da ga od njega primi. Izdavalo je proklamacije i slalo komesare da dignu na ustanak upravo one krajeve Virtemberga čiju je aktivnu pomoć odbilo dok još nije bilo kasno; naravno, bez uspjeha. Preda mnom je originalni izvještaj koji je Namjesništvu poslao jedan od tih komesara, g. Resler (poslanik za Els[80]), sadržaj kojega je dosta karakterističan. Pisan je u Štutgartu, 30. juna 1849. Pošto je opisao doživljaje pola tuceta komesara u bezuspješnoj potjeri za novcem, on navodi čitav niz izvinjenja što još nije otišao na svoju dužnost, a zatim se upušta u teška rezoniranja o mogućim razmimoilaženjima između Pruske, Austrije, Bavarske i Virtemberga, s njihovim mogućim posljedicama. Pošto ih je iscrpno razmotrio, on ipak dolazi do zaključka da nema više nikakvih izgleda na uspjeh. Zatim predlaže da se organiziraju releji od povjerljivih ljudi za dostavljanje obavještenja i sistem špijunaže u pogledu namjera virtemberške vlade i pokreta trupa. Ovo pismo nije nikad stiglo na naznačenu adresu, jer u vrijeme kad je bilo pisano čitavo »regentstvo« je već bilo prešlo u »ministarstvo vanjskih poslova«, to jest u Švicarsku; i dok je siroti g. Resler lupao glavu zbog namjera strašne vlade jedne kraljevine šestoga reda, dotle su sto hiljada pruskih, bavarskih i hesenskih vojnika riješili cijelu stvar u posljednjoj bici pod zidovima Raštata.

Tako je iščezao njemački parlament, a s njime prva i posljednja tvorevina revolucije. Njegovo sazivanje bilo je prvi vidljivi znak da je u januaru stvarno *postojala* revolucija; i on je postojao sve dok se ona, ta prva moderna njemačka revolucija, nije završila. Izabran pod utjecajem

---

80 Poljski: Olesnica. *Red.*

kapitalističke klase od strane rascjepkanog, raštrkanog seoskog stanovništva, koje se najvećim dijelom tek budilo iz feudalne učmalosti, ovaj parlament je poslužio tome da dovede, u punom sastavu, na političku arenu sva velika popularna imena od 1820. do 1848. godine, a zatim da ih potpuno upropasti. Tu su bile skupljene sve slavne ličnosti buržoaskog liberalizma. Buržoazija je očekivala čuda, a požnjela je sramotu za sebe i za svoje predstavnike. Klasa industrijskih i trgovinskih kapitalista pretrpjela je u Njemačkoj teži poraz nego ma u kojoj drugoj zemlji; prvo je bila pobijeđena, slomljena, otjerana s vlasti u svakoj pojedinoj njemačkoj državi, a zatim do nogu potučena, osramoćena i izviždana u centralnom njemačkom parlamentu. Politički liberalizam, vladavina buržoazije bilo pod monarhijskim bilo pod republikanskim oblikom vladavine, onemogućen je u Njemačkoj jednom za svagda.

U posljednjem periodu svoga postojanja njemački parlament je služio tome da zauvijek osramoti onu grupu koja je još marta 1848. bila na čelu oficijelne opozicije, demokrate, predstavnike interesa sitne buržoazije, a dijelom i seljaštva. Ova klasa je imala u maju i junu 1849. mogućnost da pokaže svoja sredstva za formiranje stabilne vlade u Njemačkoj. Vidjeli smo kako je zatajila; ne toliko zbog nepovoljnih okolnosti koliko zbog stvarnog i vječitog kukavičluka u svim teškim trenucima poslije izbijanja revolucije; zbog ispoljavanja one iste kratkovidnosti, malodušnosti i kolebljivosti u politici koja je karakteristična za njene trgovačke poslove. Uslijed toga je u maju 1849. izgubila povjerenje stvarno borbene mase svih evropskih ustanaka, radničku klasu. A ipak je imala lijepe šanse. Njemački parlament je bio potpuno u njenim rukama kad su se reakcionari i liberali bili povukli. Seljačko stanovništvo bilo je na njenoj strani. Dvije trećine trupa manjih država, jedna trećina pruske armije i veći dio pruskog landvera (rezerve ili milicije) bili su spremni da joj se pridruže samo da je radila odlučno i s onom hrabrošću koja je izraz jasnog uvida u stanje stvari. Ali političari koji su vodili tu klasu nisu stvari vidjeli nimalo jasnije nego masa sitne buržoazije koja je išla za njima. Dokazali su čak da su i od samih liberala bili zaslijepljeniji, strasnije privrženi iluzijama koje su svjes-

no podržavali, lakovjerniji i nesposobniji da odlučno pogledaju stvarima u oči. A i njihovo političko značenje bilo je palo ispod tačke smrzavanja. Ali pošto stvarno nisu proveli u život svoja otrcana načela, oni su u *vrlo* povoljnim okolnostima mogli privremeno oživjeti da im i ta posljednja nada nije bila oduzeta, kao što je bila oduzeta i njihovim kolegama od »čiste demokratije« u Francuskoj državnim udarom Luja Bonaparta.

Poraz ustanka u jugozapadnoj Njemačkoj i raspuštanje njemačkog parlamenta završili su istoriju prve njemačke revolucije. Još imamo da bacimo posljednji pogled na pobjedonosne članove kontrarevolucionarne alijanse; to ćemo učiniti u našem idućem pismu.[81]

London, 24. septembar 1852.

XX

KOMUNISTIČKI PROCES U KELNU[82]

Vi ste preko evropskih listova zacijelo već primili mnogobrojne izvještaje o komunističkom monstr-procesu u Kelnu, u Pruskoj, i o ishodu tog suđenja. Ali kako ni u jednom od tih izvještaja nisu činjenice izložene ni približno tačno, i kako te činjenice bacaju jasnu svjetlost na politička sredstva kojima se evropski kontinent drži u ropstvu, smatram za potrebno da se osvrnem na to suđenje.

Komunistička ili proleterska partija, kao i sve druge partije, izgubila je, uslijed ukidanja prava zbora i udruživanja, svaku mogućnost da stvori legalnu organizaciju na kontinentu. Osim toga, njene vođe su bile protjerane iz svojih zemalja. Ali, nijedna politička partija ne može da po-

---

[81] Posljednji članak iz ove serije nije izašao u »New York Daily Tribune«. U engleskom izdanju iz 1896, koji je za štampu priredila Marksova kći Eleonor Marks-Aveling, u prvom njemačkom izdanju i u kasnijim izdanjima, na njegovo mjesto stavljen je Engelsov članak »Komunistički proces u Kelnu«. *Red.*

[82] Članak »Komunistički proces u Kelnu« napisao je Engels, na Marksovu molbu, za list »New York Daily Tribune«. U njemu je objavljen pod Marksovim imenom. *Red.*

stoji bez organizacije. Tu organizaciju, koju su liberalna buržoazija i demokratska sitna buržoazija mogle, više ili manje, da nadoknade preimućstvima svog društvenog položaja i davno uspostavljenim svakodnevnim općenjem svojih članova, proleterska klasa, bez takvog društvenog položaja i bez novčanih sredstava, nužno je morala tražiti u tajnom udruženju. Otuda su se i u Francuskoj i u Njemačkoj pojavila mnogobrojna tajna udruženja, koja je, još od 1849, jedno za drugim otkrivala policija i gonila kao zavjere. No iako su mnoga od njih stvarno bila zavjere, organizirane sa stvarnom namjerom da sruše postojeću vladu — a kukavica bi bio svako ko u izvjesnim okolnostima ne bi pravio zavjere, kao što bi bio luđak onaj ko bi to radio u drugim okolnostima — bilo je nekoliko drugih udruženja koja su stvorena radi šireg i uzvišenijeg cilja, koja su znala da je obaranje ove ili one vlade samo epizoda u predstojećoj velikoj borbi i koja su težila da se međusobno povežu i da pripreme partiju, čija su bila jezgra, za posljednju i odlučnu bitku što će jednoga dana zauvijek srušiti u Evropi ne samo vladavinu »tirana«, »despota« i »uzurpatora«, nego vladavinu mnogo moćnije i mnogo strašnije sile — kapitala nad radom.

Organizacija avangardne komunističke partije u Njemačkoj bila je takve vrste. U skladu s načelima svoga »Manifesta« (objavljenog 1848) i s načelima izloženim u nizu članaka o *»Revoluciji i kontrarevoluciji u Njemačkoj«*, objavljenih u »New York Daily Tribune«, ova partija nije nikad uobražavala da je u njenoj moći da izazove revoluciju, kada i kako joj se svidi, koja bi ostvarila njene ideje. Ona je proučavala uzroke koji su izazvali revolucionarne pokrete 1848. godine i uzroke koji su doveli do njihovih neuspjeha. Priznajući socijalni antagonizam klasa kao osnovu svih političkih borbi, ona se bavila izučavanjem uslova pod kojima neka društvena klasa može i mora biti pozvana da predstavlja cjelokupnost interesâ nacije, i prema tome politički njome upravlja. Istorija je pokazala komunističkoj partiji kako se, poslije zemljišne aristokratije srednjeg vijeka, pojavila novčana moć prvih kapitalista i dočepala državne vlasti; kako su društveni utjecaj i politička vladavina ovog *finansijskog dijela kapitalista* bili potisnuti od sve veće snage, poslije uvođenja pare, *industrijskih* kapitalista i kako u sadašnjem momentu dalje dvije

klase polažu pravo na političku vlast: sitnoburžoaska klasa i klasa industrijskih radnika. Praktično revolucionarno iskustvo od 1848—1849. potvrdilo je zaključke teorije po kojima na red treba prvo da dođe demokratija sitne buržoazije, prije nego što se komunistička radnička klasa može nadati da će trajno osvojiti vlast i uništiti sistem najamnog ropstva koji je drži pod jarmom buržoazije. Prema tome, tajna organizacija komunistâ nije mogla postaviti kao svoj neposredni cilj obaranje *sadašnjih* vlada u Njemačkoj. Budući da je bila stvorena ne da sruši sadašnje vlade već ustaničku vladu koja će njih prije ili poslije smijeniti, njeni članovi bi mogli pružiti, a sigurno bi individualno i pružili, aktivnu pomoć revolucionarnom pokretu protiv sadašnjeg statusa quo[83]; ipak, *pripremanje* takvog pokreta na drugi način osim tajnim širenjem komunističkih ideja u masama nije moglo da bude cilj ovog udruženja. Većina članova je tako dobro shvatila ovu osnovu udruženja da su neki ambiciozni karijeristi,[84] kad su pokušali da ga pretvore u zavjeru za pravljenje revolucije ex tempore[85], bili odmah iz njega isključeni.

Ni po kome zakonu na zemlji ne bi se takvo udruženje moglo nazvati komplotom, zavjerom koja ima veleizdajničke ciljeve. Ako je bila zavjera, nije bila zavjera protiv postojeće vlade već protiv njenih vjerojatnih nasljednika. Pruska vlada je to znala. To je i bio razlog zbog koga su jedanaestorica optuženih bili zatvoreni osamnaest mjeseci u ćelijama i izloženi, od strane vlasti, vrlo neobičnim sudskim postupcima. Pomislite samo da su poslije osam mjeseci pritvora optuženi bili zadržani u zatvoru još nekoliko mjeseci »jer im se nije mogla dokazati nikakva krivična radnja«! A kad su najzad bili izvedeni pred porotnike, nije im se mogao dokazati nijedan jedini namjerni čin koji bi imao veleizdajnički karakter. Pa ipak su bili osuđeni, i odmah ćete vidjeti kako.

Jedan od emisara udruženja[86] bio je uhapšen maja 1851, a na osnovu dokumenata koji su nađeni kod njega bila su

[83] Postojećeg stanja. *Red.*
[84] Riječ je o Vilih-Šaperovoj frakciji koja je u septembru 1850. bila isključena iz Saveza komunista. *Red.*
[85] Bez ikakve pripreme. *Red.*
[86] Notjung. *Red.*

izvršena druga hapšenja. Jedan pruski policijski činovnik, neki *Štiber*, odmah je dobio naređenje da uđe u trag ograncima tobožnje zavjere u Londonu. Uspio je da dođe do nekih papira što su se odnosili na gore spomenute otpadnike od udruženja, koji su, poslije svog isključenja stvorili stvarnu zavjeru u Parizu i Londonu. Do ovih papira došao je pomoću dvostrukog zločina. Neki čovjek, po imenu Rojter, bio je potplaćen da obije pisaći sto sekretara udruženja[87] i da iz njega ukrade papire. Ali to još nije sve. Ova krađa je dovela do otkrića takozvanog francusko-njemačkog komplota u Parizu, a potom i do suđenja njegovim učesnicima, ali nije dala nikakav ključ za veliko komunističko udruženje. Pariskim komplotom, neka bude ovdje spomenuto, rukovodilo je nekoliko ambicioznih budala i političkih chevaliers d'industrie[88] u Londonu i jedan ranije osuđeni falsifikator, koji je tada radio kao policijski špijun u Parizu; ljudi koje su oni obmanuli nadoknađivali su svoju potpunu političku beznačajnost raznim bjesomučnim deklamacijama i krvožednim govorancijama.

Tada je pruska policija morala da se osvrne za novim otkrićima. Stvoreno je pravo odjeljenje tajne policije u pruskoj ambasadi u Londonu. Policijski agent imenom Grajf vršio je svoje odvratno zvanje pod firmom atašea ambasade — korak koji bi bio dovoljan da sve pruske ambasade stavi izvan međunarodnog prava i koji se čak ni Austrijanci nisu usudili da učine. Po njegovim uputstvima radio je i neki Fleri, trgovac iz londonskog Sitija, čovjek dosta imućan i s prilično dobrim vezama, jedan od onih blijedih stvorova koji čine najpodlije stvari iz urođene sklonosti prema nitkovluku. Drugi agent je bio trgovački namještenik imenom Hirš, koji je još pri svom dolasku bio raskrinkan kao špijun. On se sam uveo u društvo nekih njemačkih komunističkih emigranata u Londonu, a ovi su ga, da bi prikupili dokaze o njemu, kratko vrijeme trpjeli. Dokazi o njegovim vezama s policijom dobijeni su vrlo brzo, poslije čega se g. Hirš sam povukao. Ali, iako je time izgubio sve mogućnosti da dobije informacije za čije je pribavljanje bio plaćen, ipak nije sjedio

---

87 Osvalda Dica. *Red.*

88 Hohštaplera. *Red.*

zaludan. Otkad se povukao u Kensington, gdje nikad nije sreo nijednog od spomenutih komunista, on je fabrikovao svake nedjelje tobožnje izvještaje o tobožnjim sjednicama tobožnjeg centralnog komiteta one zavjere kojoj pruska policija nije mogla da pohvata konce. Sadržaj tih izvještaja bio je potpuno apsurdan; nijedno ime nije bilo tačno, nijedno prezime nije bilo ispravno napisano, nijednom licu nisu stavljene u usta riječi koje bi ono s nekom vjerojatnoćom moglo da kaže. Njegov učitelj Fleri pomagao mu je u tom falsificiranju, a još nije dokazano da i »ataše« Grajf nije bio umiješan u taj sramni posao. Iako izgleda nevjerojatno, ipak je pruska vlada primila te glupe izmišljotine za pravu pravcatu istinu, pa nije teško zamisliti kakvu su zbrku stvorili takvi iskazi u dokaznom materijalu koji je trebalo iznijeti pred porotu. Kad je došlo do suđenja, pojavio se kao svjedok g. Štiber, već spomenuti policijski činovnik, zakleo se na sve te apsurde i, ne bez izvjesnog samodopadanja, tvrdio je da ima tajnog agenta koji je u vrlo bliskim vezama s onim ljudima u Londonu koji su smatrani za četnike ove strašne zavjere. Ovaj tajni agent je zaista bio vrlo tajan, jer se osam mjeseci krio u Kensingtonu iz straha da će zaista vidjeti nekog od ljudi o čijim je najskrivenijim mislima, riječima i djelima izvještavao iz nedjelje u nedjelju.

Međutim, gospoda Hirš i Fleri imali su u rezervi još jedan izum. Oni su prepravili sve ove izmišljene izvještaje u »originalnu knjigu zapisnika« sa sjednica vrhovnog tajnog komiteta, čije je postojanje potvrdila pruska policija; i g. Štiber, nalazeći da se ova knjiga neobično tačno slaže s izvještajima koji su već bili primljeni od istih ljudi, odmah ju je iznio pred porotu, izjavljujući pod zakletvom da se poslije ozbiljnog ispitivanja potpuno uvjerio da je knjiga — original. Tako je najveći dio besmislica koje je dostavio Hirš bio objavljen. Možete zamisliti iznenađenje tobožnjih članova tajnog komiteta kad su vidjeli da su o njima objavljene takve stvari o kojima prije toga nisu ni sanjali. Neki koji su se zvali Vilhelm dobili su ovdje ime Ludvig ili Karl; za druge je bilo iznijeto da su držali govore u Londonu, iako su u to vrijeme boravili na drugom kraju Engleske; za neke je bilo rečeno da su pročitali pisma koja nikad nisu ni primili; da su se redovno sastajali četvrtkom, mada

su obično imali drugarski sastanak jedanput nedjeljno, i to srijedom; jedan radnik koji je jedva umio da piše figurirao je kao zapisničar i kao takav potpisivao, a svi su govorili jezikom koji, iako može biti jezik pruskih policijskih stanica, zacijelo ne može biti jezik sastanaka na kojima su većinu sačinjavali ljudi od pera koji su u svojoj zemlji bili cijenjeni. I, kao kruna svega, bila je falsificirana i jedna priznanica na izvjesnu sumu novca koju su falsifikatori tobože platili za tu knjigu tobožnjem sekretaru fiktivnog Centralnog komiteta. Postojanje tog tobožnjeg sekretara zasnivalo se na vicu koji je neki pakosni komunist učinio s nesrećnim Hiršom.

Ovaj nespretni falsifikat bio je i suviše skandalozan a da ne izazove suprotno od onoga što se htjelo. Mada su londonski prijatelji optuženih bili lišeni svih sredstava da pred porotu iznesu činjenice u toj stvari, mada je pošta zadržala sva pisma koja su oni slali odbrani i mada dokumenti i afideviti[89] koji su mogli biti dotureni braniocima nisu bili priznati kao dokazni materijal, ipak je opće negodovanje bilo tako veliko da su čak i javni tužilac, pa i g. Štiber — čija je zakletva bila data kao garancija autentičnosti knjige zapisnika — bili primorani da je priznaju za falsifikat.

Taj falsifikat, međutim, nije bio jedini koji je policija imala na duši. Za vrijeme suđenja iskrsla su još dva ili tri slučaja takve vrste. Policija je u dokumente koje je ukrao Rojter dopisala riječi koje su iskrivile njihov smisao. Za jedan dokumenat, koji je sadržavao očajne besmislice i bio napisan rukopisom koji je predstavljao imitaciju rukopisa dra Marksa, tvrdilo se neko vrijeme da ga je napisao dr Marks, dok najzad javno tužilaštvo nije moralo priznati da je falsifikat. Ali poslije svake dokazane policijske infamije potrgnuto je pet ili šest novih koje nisu mogle biti odmah raskrinkane, jer se odbrana našla na čudu, jer je trebalo pribaviti dokaze iz Londona, a svaka prepiska odbrane s londonskim komunističkim emigrantima bila je na javnom suđenju tretirana kao saučesništvo u tobožnjoj zavjeri!

---

[89] Pismene izjave pod zakletvom. *Red.*

Da su Grajf i Fleri zaista bili takvi kako su ovdje predstavljeni, potvrdio je i sam g. Štiber u svom iskazu; što se tiče Hirša, on je pred londonskim policijskim sucem priznao da je falsificirao »knjigu zapisnika« po naređenju i uz saučesništvo Flerija, a zatim je utekao iz Engleske da bi izbjegao krivično gonjenje.

Vlada se pred poraznim otkrićima koja su izašla na vidjelo za vrijeme suđenja našla u velikom škripcu. Imala je porotu kakvu Rajnska provincija još nije vidjela. Šest plemića, čistih reakcionara, četiri finansijska magnata, dva vladina činovnika. To nisu bili ljudi od kojih se moglo očekivati da će pažljivo ispitati kaotičnu masu dokaza što se nagomilala u toku šest nedjelja, kad su im svakog dana punili uši da su ti optuženici vođe jedne strašne komunističke zavjere, skovane s namjerom da se sruši sve što je sveto — privatno vlasništvo, porodica, vjera, poredak, vlada i zakon! Pa, ipak, da nije vlada u isto vrijeme dala na znanje privilegiranim klasama da bi oslobađajuća presuda na ovom procesu bila znak za ukidanje porote i da bi bila shvaćena kao otvorena politička demonstracija, kao dokaz da je buržoaska liberalna opozicija spremna da se udruži čak i sa najekstremnijim revolucionarima — porota bi svakako donijela oslobađajuću presudu. Zahvaljujući retroaktivnoj primjeni novog pruskog krivičnog zakona, vlada je postigla da sedam zatvorenika budu osuđeni, dok su samo četvorica bila oslobođena. Osuđeni su na kaznu tvrđavskih zatočenja u trajanju od tri do šest godina, kao što ste, nema sumnje, objavili kad ste o tome primili vijesti.

London, 29. novembra 1852.

(Preveo MILORAD VANLIĆ,
redaktor dr ZVONKO TKALEC)

K. Marks

OTKRIĆA O KOMUNISTIČKOM PROCESU U KELNU

Da su Greif i Fleri zaista bili takvi kako su ovdje predstavljeni, potvrdio je i sam g. Štiber u svom iskazu; što se tiče Hirša, on je pred londonskim policijskim sucem priznao da je falsificirao »knjigu zapisnika« po naređenju i uz saučešništvo Flerija, a zatim je utekao iz Engleske da bi izbjegao krivično gonjenje.

Vlada se pred sramnim otkrićima koja su izašla na vidjelo za vrijeme suđenja našla u velikom škripcu. Imala je porotu kakvu Rajnska provincija još nije vidjela. Šest plemića, čistih reakcionara, četiri financijska magnata, dva vladina činovnika. To nisu bili ljudi od kojih se moglo očekivati da će pažljivo ispitati kaotičnu masu dokaza što se nagomilala u toku šest nedjelja, kad su im svakog dana punili uši da su ti optuženi vođe jedne strašne komunističke zavjere, skovane s namjerom da se sruši sve što je sveto — privatno vlasništvo, porodica, vjera, poredak, vlada i zakoni! Pa ipak, da nije vlada u isto vrijeme dala na znanje privilegiranim klasama da bi oslobađajuća presuda na ovom procesu bila znak za ukidanje porota i da bi bila shvaćena kao direktna politička demonstracija — kao dokaz da je buržoaska liberalna opozicija spremna da se udruži čak i sa najekstremnijim revolucionarima — porota bi svakako donijela oslobađajuću presudu. Zahvaljujući retroaktivnoj primjeni novog pruskog krivičnog zakona, vlada je postigla da sedam zatvorenika budu osuđeni, dok su samo četvorica bila oslobođena. Osuđeni su na kaznu tvrđavskih zatočenja u trajanju od tri do šest godina, kao što ste, zacijelo, objavili kad ste o tome primili vijesti.

London, 29. novembra 1852.

(Preveo MILORAD VAMLIĆ,
redaktor dr ZVONKO TKALEC)

I

PRETHODNE NAPOMENE[1]

Notjung je bio uhapšen 10. maja 1851. u Lajpcigu, a ubrzo poslije toga Birgers, Rezer, Daniels, Beker itd. 4. oktobra 1852. uhapšeni su se pojavili pred kelnskim porotnicima optuženi za djelo »veleizdajničke zavjere« protiv pruske države. Istražni zatvor — u ćelijama — trajao je, dakle, gotovo godinu i po dana.

Pri hapšenju Notjunga i Birgersa nađeni su »Manifest Komunističke partije«, »Statut Saveza komunista« (jednog komunističkog propagandnog društva), dva cirkularna pisma Centralnog komiteta tog Saveza i naposljetku nekoliko adresa

[1] *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* su pamflet u kome je Marks žigosao podle metode što ih je pruska policijska država primjenjivala protiv komunističkog pokreta. Pisanju toga pamfleta Marks je pristupio potkraj oktobra 1852, kad je u Kelnu još trajao sudski proces protiv optuženih članova Saveza komunista. I pored vrlo teških prilika, u kojima se nalazio, na ivici krajnje bijede, Marks je uspio da početkom decembra završi rukopis. 6. decembra poslao je jedan primjerak rukopisa radi štampanja u Švicarsku, izdavaču Šabelic junior, a drugi primjerak u Ameriku Adolfu Klucu. Pamflet je anonimno štampan u Bazelu januara 1853, ali je u martu 1853. badenska policija zaplijenila gotovo cijelu nakladu (2000 primjeraka). U Americi je Marksov spis objavio u dijelovima bostonski demokratski list »Neu-England Zeitung«, a krajem aprila izašao je u izdanju tog lista anonimno kao posebna brošura. U Njemačkoj je taj spis proširen tek sa izdanjem iz god. 1875, u kome je označeno i ime autora. Marks je za to izdanje napisao specijalan pogovor. Godine 1885. izašlo je treće izdanje »Otkrića« u redakciji F. Engelsa i s njegovim uvodnim člankom »Prilog istoriji Saveza komunista«. To izdanje Engels je dopunio adresama Centralnog komiteta Saveza komunista, napisanim u martu i junu 1852. *Prev.*

i štampanih spisa. Kućni pretresi i hapšenja u Kelnu izvršeni su pošto se već osam dana znalo za hapšenje Notjunga. Da je, dakle, i bilo nekog materijala, on bi sigurno bio nestao. Lov se stvarno sveo na nekoliko nevažnih pisama. Godinu i po kasnije, kad su se uhapšeni najzad pojavili pred porotnicima, materijal optužbe prikupljen bona fide[2] nije se povećao ni za jedan jedini dokument. A ipak su sva nadleštva pruske države, kako uvjerava javno tužilaštvo (koje zastupaju fon Zekendorf i Zet), bila razvila najintenzivniju i najsvestraniju djelatnost. Čime su, dakle, bila zaposlena? Nous verrons![3]

Neobično dugo trajanje istražnog zatvora opravdavalo se na više nego oštrouman način. Najprije se govorilo da saska vlada neće da Birgersa i Notjunga izruči Pruskoj. Kelnski sud je uzalud reklamirao kod ministarstva u Berlinu, ministarstvo u Berlinu uzalud kod vlasti u Saskoj. Ipak se saska država umilostivila. Birgers i Notjung bili su izručeni. Naposljetku, oktobra 1851, stvar je uznapredovala toliko da su spisi bili poslani optužnom senatu kelnskog Apelacionog suda. Optužni senat odlučio je »da za optužbu ne predloži objektivni činjenični materijal i — stoga istraga mora početi iznova«. Revnost sudova bila je u međuvremenu potaknuta baš u to vrijeme donesenim disciplinskim zakonom koji je pruskoj vladi omogućavao da ukloni svakog sudskog činovnika koji joj se ne sviđa. Ovog puta je, dakle, proces sistiran jer nije bilo činjeničnog materijala. U idućem kvartalu zasjedanja porotnog suda proces je morao biti odgođen, jer je bilo odviše činjeničnog materijala. Gomila spisa je, uvjeravali su, toliko ogromna da tužilac ne može da je svlada. Malo-pomalo on ju je svladao, optužnica je bila uručena uhapšenima, početak suđenja zakazan za 28. jula. No u međuvremenu razbolio se upravnik policije Šulc, glavni vladin pogonski točak procesa. Optuženi su imali da sjede dalja tri mjeseca u Šulcovo zdravlje. Na sreću umrije Šulc, publika postade nestrpljiva i vlada je morala dići zavjesu.

Za sve to vrijeme uprava policije u Kelnu, Predsjedništvo policije u Berlinu, Ministarstvo pravosuđa i Ministarstvo

---

[2] U dobroj vjeri. *Prev.*
[3] Vidjećemo! *Prev.*

unutrašnjih poslova neprestano su se miješali u tok istrage, isto onako kao što se kasnije njihov dostojni predstavnik Štiber kao svjedok miješao u javni sudski pretres u Kelnu. Vladi je pošlo za rukom da dobije takav porotni sud kakav nije zabilježen u analima Rajnske pokrajine. Pored članova krupne buržoazije (Herštat, Lejden, Jest) bio je zastupan gradski patricijat (fon Bjanca, fon Rat), provincijski plemići (Hebling fon Lancenauer, baron Firstenberg itd.), dva pruska vladina savjetnika, među kojima je kraljevski komornik (fon Minh-Belinghauzen), naposljetku jedan pruski profesor (Krojsler). U toj poroti bile su, dakle, zastupane sve vladajuće klase Njemačke, i samo one.

Pred tom porotom, čini se, mogla je pruska vlada udariti direktnim putem i napraviti prosto tendenciozan proces. Doduše, dokumenti koje su Birgers, Notjung itd. priznali kao autentične i koji su kod njih bili nađeni nisu dokazivali nikakvu zavjeru; oni nisu uopće dokazivali nikakvu radnju predviđenu u Code pénalu[4] — ali su nepobitno dokazivali neprijateljstvo optuženih prema postojećoj vladi i postojećem društvu. Ono što je propustio zakonodavčev um, mogla je dopuniti savjest porotnikâ. Zar to nije bilo lukavstvo optuženih da svoje neprijateljstvo prema postojećem društvu tako podese da se ono ne ogriješi ni o jedan paragraf zakonika? Zar neka bolest prestaje da bude zarazna ako je nema u nomenklaturi sanitarno-policijske uredbe? Da se pruska vlada ograničila na to da na osnovu faktično postojećeg materijala dokaže štetnost optuženih i da se porota zadovoljila time da ih svojim »krivi su« učini neškodljivim, ko bi mogao napasti vladu i porotu? Niko osim kratkovidi zanesenjak koji misli da su pruska vlada i vladajuće klase u Pruskoj dovoljno jake da i svojim neprijateljima, dok se kreću u oblasti diskusije i propagande, mogu ostaviti slobodno polje.

Međutim, pruska vlada je sama sebi zatvorila taj široki put političkih procesa. Neobičnim odugovlačenjem procesa

[4] *Code pénal* — krivični zakonik uveden 1811. u Francuskoj i u oblastima zapadne i jugozapadne Njemačke koje su bile pod francuskom vlašću. Kao i Građanski zakonik (Code civil), bio je na snazi u Rajnskoj provinciji i poslije njena prisajedinjenja Pruskoj 1815. *Prev.*

direktnim miješanjem ministarstva u tok istrage, tajanstvenim ukazivanjima na neslućene užase, hvalisanjem o zavjeri koja obuhvata Evropu, očigledno brutalnim postupanjem s uhapšenima, proces je bio pretvoren u monstr-proces, na njega je bila skrenuta pažnja evropske štampe i nepovjerljiva radoznalost publike raspaljena do najvišeg stupnja. Pruska vlada dovela je sebe u položaj u kome je optužba već pristojnosti radi morala pružiti dokaze, a porota pristojnosti radi tražiti dokaze. Porota je i sama stajala pred jednom drugom porotom, pred porotom javnog mnjenja.

Da bi ispravila prvu pogrešku, vlada je morala učiniti drugu. Policija, koja je za vrijeme istrage fungirala kao istražni sudac, morala je za vrijeme pretresa istupiti kao svjedok. Pored normalnog tužioca vlada je morala postaviti jednog anormalnog, pored javnog tužilaštva policiju, pored jednog Zeta i Zekendorfa jednog Štibera s njegovim Vermutom, njegovom pticom Grajfom i njegovim cvrčkom Goldhajmom.[5] Intervencija treće državne vlasti pred sudom postala je neizbježna, da bi se pomoću čudotvornih djelovanja policije jurističkoj optužbi neprestano pružale činjenice, za čijom sjenkom je ova uzalud jurila. Sud je tako dobro shvatio tu situaciju da su predsjednik, sudac i javni tužilac s hvale vrijednom rezignacijom svoju ulogu naizmjenično ustupali policijskom savjetniku i svjedoku Štiberu i stalno nestajali iza Štibera. Prije nego što pređemo na osvjetljavanje tih policijskih oktrića, na kojima je zasnovan »objektivni činjenični materijal« što ga optužni senat nije umio da nađe, još jedna prethodna napomena.

Iz papira koji su nađeni kod optuženih i iz njihovih vlastitih iskaza izlazilo je da je postojalo jedno njemačko komunističko društvo, čiji je Centralni komitet prvobitno imao sjedište u Londonu. 15. septembra 1850. taj centralni komitet se pocijepao. Većina — optužnica je naziva *»Marksova partija«* — prenijela je sjedište Centralnog komiteta u Keln. Manjina — koju su Kelnjani kasnije izbacili iz Saveza

[5] Neprevodljiva igra riječi: Wermuth, Greif i Goldheim (deminutiv Goldheimchen) — prezimena policijskih činovnika; »Wermuth« — čemer, pelin, pelinkovac, »Greif« — fantastična životinja s krilima i lavljim šapama«, »(Gold)hemischen« — cvrčak, kućni popac. *Prev.*

— etablirala se kao samostalni centralni komitet u Londonu i ovdje i na kontinentu osnovala Sonderbund. Optužnica naziva tu manjinu i njene pristalice »*Vilih-Šaperova partija*«.

Zet i Zekendorf tvrde da su cijepanje londonskog centralnog komiteta izazvale čisto lične nesuglasice. Davno prije Zeta i Zekendorfa »viteški Vilih« raširio je o uzrocima rascjepa najinfamnije glasove među londonskom emigracijom, a g. Arnold Ruge, taj peti točak u državnim kolima evropske centralne demokratije[6], i slični ljudi spremno su mu poslužili kao kanali u njemačku i američku štampu. Demokratija je shvatila kakvom će lakoćom pobijediti komuniste ako »viteškog Viliha« improvizira za predstavnika komunistâ. »Viteški Vilih« shvatio je sa svoje strane da »Marksova partija« ne može da otkrije razloge rascjepa a da ne izda jedno tajno društvo u Njemačkoj i specijalno da ne preda kelnski Centralni komitet očinskoj brizi pruske policije. Ove okolnosti danas više ne postoje, pa stoga citiramo nekoliko mjesta iz poslejdnjeg zapisnika londonskog Centralnog komiteta od 15. septembra 1850.

U obrazloženju svog prijedloga za odvajanje kaže Marks, između ostalog, doslovno: »Namjesto kritičkog shvaćanja, manjina stavlja dogmatsko, na mjesto materijalističkog — idealističko. Umjesto stvarnih odnosa, njoj postaje pokretačem revolucije *puka volja*. Dok mi govorimo radnicima: vi imate da prođete 15, 20, 50 godina građanskih ratova i međunarodnih bitaka da biste izmijenili ne samo odnose nego i same sebe i osposobili se za političku vlast, vi im govorite suprotno: 'Mi moramo odmah doći na vlast ili možemo leći da spavamo.' Dok mi ukazujemo specijalno nje-

---

[6] *Centralni komitet evropske demokratije* stvoren je juna 1850. u Londonu na inicijativu Đuzepa Macinija, koji je prve korake u tom pravcu poduzeo već potkraj 1849. u Švicarskoj. Pokušaj da se buržoaski i sitnoburžoaski emigranti ujedine u jednu međunarodnu organizaciju naišao je kod Struvea i Rugea na punu podršku. Po Struveovoj preporuci, kao predstavnik njemačke demokratske stranke u Komitet je ušao Ruge. Krajnje heterogena i po svom sastavu i po svojim idejnim pozicijama, organizacija nije bila dugog vijeka. Zbog sve zaoštrenijih odnosa između talijanskih i francuskih demokratskih emigranata Centralni komitet evropske demokratije faktično se raspao već u martu 1852. *Prev.*

mačkim radnicima na nerazvijeni lik njemačkog proletarijata, vi na najnezgrapniji način laskate nacionalnom osjećanju i staleškim predrasudama njemačkih zanatlija, što je svakako popularnije. Kao što demokrati čine od riječi *narod* svetinju, tako je vi činite od riječi *proletarijat*. Kao i demokrati, vi namjesto revolucionarnog razvitka poturate frazu o revoluciji«, itd., itd.

G. Šaper je u svom odgovoru kazao doslovno:

»Ja sam izrekao mišljenje koje je ovdje pobijano, jer ja sam uopće u toj stvari entuzijast. Radi se o tome da li ćemo u početku mi skidati glave, ili će ih skidati nama.« (Šaper je čak obećao da će za godinu dana, dakle 15. septembra 1851, ostati bez glave.) »U Francuskoj dolaze na red radnici, a time i mi u Njemačkoj. Kad toga ne bi bilo, ja bih svakako legao da spavam, i onda bih mogao da imam drugu materijalnu situaciju. Ako mi dolazimo na red, onda možemo poduzeti takve mjere koje će osigurati vlast proletarijata. Ja sam fanatički za ovo shvaćanje, ali Centralni komitet je htio suprotno«, itd., itd.

Kao što se vidi, nisu lični razlozi bili ti koji su pocijepali Centralni komitet. Ali bi isto tako bilo pogrešno govoriti o principijelnoj razlici. Šaper-Vilihova partija nije nikad polagala pravo na čast da ima svoje vlastite ideje. Ona ima samo svoje čudno nerazumijevanje tuđih ideja, koje fiksira kao simbol vjere i usvaja kao frazu. Isto tako bilo bi netačno Šaper-Vilihovu partiju okarakterizirati, slažući se s optužbom, »kao partiju djela«, osim ako se pod djelom razumije besposličenje prikriveno bučnim kavanskim politikantstvom, izmišljenim zavjerama i besadržajnim vezama.

II

DICOV ARHIV

Kod optuženih nađeni »Manifest Komunističke partije«, štampan prije februarske revolucije i već godinama prodavan u knjižarama, ni po svojoj formi ni po svojoj namjeni nije mogao da bude program »zavjere«. Zaplijenjena *cirkularna pisma* Centralnog komiteta bavila su se isključivo odnosom komunista prema budućoj vladi demokratije, dakle ne vla-

dom Fridriha Vilhelma IV. Napokon, statut je bio statut tajnog propagandnog društva, a Code pénal ne predviđa nikakvih kazni za tajna društva. Kao krajnji cilj te propagande ističe se uništenje postojećeg društva, no pruska država je već jedanput propala i može još deset puta ponovo propasti i definitivno propasti a da postojećem društvu ne padne ni dlaka s glave. Komunisti mogu raditi na ubrzanju procesa uništavanja buržoaskog društva, a ipak uništavanje pruske države prepustiti buržoaskom društvu. Onaj čiji bi direktni cilj bio da sruši prusku državu i ko bi u tu svrhu propovijedao uništenje društva kao sredstvo, taj bi bio sličan onom ludom inženjeru koji je, da bi uklonio gomilu đubreta, htio da digne u zrak zemlju.

No ako je krajnji cilj Saveza *rušenje društva*, onda njegovo sredstvo mora biti *politička revolucija*, a to rušenje sadrži u sebi rušenje pruske države, kao što potres sadrži u sebi rušenje kokošinjca. — Ali, optuženi su polazili od grešnog mišljenja da će tadašnja pruska vlada pasti i bez njih. Zato oni nisu osnovali Savez za obaranje sadašnje pruske vlade, nisu bili krivi za »veleizdajničku zavjeru«.

Da li su prve kršćane ikad optuživali da im je cilj da sruše nekog rimskog prefekta u zabačenoj provinciji? Pruski državni filozofi od Lajbnica do Hegela radili su na svrgavanju boga, a ako svrgavam boga, svrgavam i kralja po milosti božjoj, pa jesu li ih gonili zbog atentata na dom Hoencolerna?

Mogla se, dakle, stvar vrtjeti i okretati kako se htjela, nađeni corpus delicti iščezao je kao avet pred danjim svjetlom javnosti. Ostalo je pri jadikovci optuženog senata da ne predloži *»objektivni činjenični materijal«, a »Marksova partija«* bila je dovoljno pakosna da za godinu i po dana, koliko je trajala istraga, *ne doda ni jotu predležećem činjeničnom materijalu.*

Tome zlu se moralo doskočiti. Vilih-Šaperova partija, zajedno s policijom, doskočila mu je. Pogledajmo kako je nju g. Štiber, babica te partije, uveo u kelnski proces. (Vidi Štiberovo svjedočenje na zasjedanju od 18. oktobra 1852.)[7]

[7] Izvještaj o kelnskom komunističkom procesu objavljivan je u »Kölnische Zeitung« (»Kelnske novine«) u vremenu od 5. oktobra do 13. novembra 1852. *Prev.*

Dok je Štiber u proljeće 1851. boravio u Londonu, tobože da štiti posjetioce industrijske izložbe[8] od njuškala i lopova, Predsjedništvo berlinske policije poslalo mu je prepise papira nađenih kod *Notjunga*, i

«naročito mi je«, — zaklinjao se Štiber — »skrenuta pažnja na arhiv zavjere koji je, prema *papirima nađenim kod Notjunga, trebalo da bude pohranjen u Londonu kon nekog Osvolda Dica i da sadrži čitavu prepisku članova Saveza«*.

Arhiv zavjere? Čitavu prepisku članova Saveza? No Dic je bio sekretar Vilih-Šaperovog centralnog komiteta! Prema tome, ako se kod njega nalazio arhiv neke zavjere, onda je to bio arhiv Vilih-Šaperove zavjere. Ako se kod Dica nalazila prepiska Saveza, onda je to mogla biti samo prepiska separatnog Saveza, koji je s kelnskim optuženima u neprijateljstvu. Iz dokumenata nađenih kod Notjunga proizlazi, međutim, još i nešto više, naime — da ništa u njima nije ukazivalo na Osvalda Dica kao na čuvara arhiva. Pa i kako bi Notjung u Lajpcigu znao ono što je i samoj *»Marksovoj partiji«* bilo nepoznato u Londonu?

Štiber nije mogao reći direktno: Pazite, gospodo porotnici! Ja sam učinio nevjerojatna otkrića u Londonu. Na žalost, ona se odnose na jednu zavjeru s kojom kelnski optuženi nemaju ničeg zajedničkog i o kojoj kelnski porotnici nemaju da sude, a ipak su ona poslužila kao izgovor da se okrivljeni drže godinu i po dana u ćelijskom zatvoru. Ovako Štiber nije mogao da govori. Miješanje Notjunga bilo je neophodno da bi se otkrića izvršena u Londonu i ukradeni dokumenti doveli u prividnu vezu s kelnskim procesom.

Štiber se zaklinje da mu se neki čovjek ponudio da za gotove novce kupi arhiv od Osvalda Dica. Činjenica je naprosto ovo: neki Rojter, pruski mouchard[9], koji nikad nije pripadao nekom komunističkom društvu, stanovao je u istoj kući u kojoj i Dic i, dok je ovaj bio odsutan, obio mu pisaći sto i ukrao papire. Da mu je gospodin Štiber platio za ovu krađu, to je vjerojatno, no da se za taj manevar

---

[8] *Londonska industrijska izložba* — prva međunarodna trgovinska i industrijska izložba održana u Londonu od maja do oktobra 1851. *Prev.*

[9] Policijski špijun, špicl. Prev

saznalo dok je Štiber boravio u Londonu, teško da bi ga to spasilo od putovanja u Van-Dimenovu zemlju[10].

5. augusta 1851. primio je Štiber u Berlinu »u čvrstom paketu u voštanom platnu« Dicov arhiv iz Londona, naime hrpu dokumenata, »šezdeset komada«. Tako se zaklinje Štiber, a u isti se mah zaklinje da je taj paket, koji je primio *petog* augusta 1851, sadržavao, između ostalog, pisma berlinskog rukovodećeg okruga od *dvadesetog* augusta 1851. Ako bi sad neko htio tvrditi da Štiber vrši krivokletstvo kad uvjerava da je 5. augusta 1851. primio pismo od 20. augusta 1851, on bi s pravom odgovorio da kraljevski pruski savjetnik ima isto pravo koje i evanđelist Matija, naime, da čini kronološka čuda[11].

En passant[12]. Iz nabrajanja dokumenata ukradenih Vilih-Šaperovoj partiji i iz datuma tih dokumenata izlazi da je ta partija, mada opomenuta Rojterovom provalnom krađom, još i dalje nalazila načina da joj dokumenti budu ukradeni i da dospiju u ruke pruske policije.

Kad se Štiber domogao blaga uvijenog u čvrsto voštano platno, bilo mu je beskrajno milo. »Čitava mreža« — zaklinje se on, »ležala je pred mojim očima potpuno jasna.« A šta je to blago krilo u pogledu »Marksove partije« i kelnskih optuženih? Po vlastitoj Štiberovoj izjavi ništa, baš ništa, osim

»jedne originalne izjave većeg broja članova Centralnog komiteta, koji očigledno sačinjavaju jezgru Marksove partije, s datumom London 17. septembra 1850, o njihovom istupanju iz Komunističkog društva uslijed poznatog rascjepa od 15. septembra 1850«.

Tako kaže sam Štiber, ali ni u toj bezazlenoj izjavi on ne može da naprosto kaže fakat. On je prinuđen da ga digne na višu potenciju kako bi mu dao policijsku važnost. Naime, ta originalna izjava sadrži samo saopćenje članova većine bivšeg Centralnog komiteta i njihovih prijatelja, u svega tri reda, da oni istupaju iz *javnog radničkog udruženja u Great-Windmill-Streetu,* a ne iz *»Komunističkog društva«.*

---

[10] *Van Dimenova zemlja* — engleska kažnjenička kolonija, 1853. preimenovana u Tasmaniju. *Prev.*

[11] *Kronološka čuda* — „Tako će biti posljednji prvi i prvi posljednji«, Evanđelje po Matiji, 20, 16, *Prev.*

[12] Uzgred rečeno. *Prev.*

Štiber je mogao svojim korespondentima uštedjeti voštano platno, a svome nadleštvu poštanske troškove. Trebalo je samo da ovo njuškalo pronjuška[13] razne njemačke listove iz septembra 1850, pa bi našlo štampano, crno na bijelom, izjavu »jezgre Marksove partije« u kojoj ona, obavještavajući o svom istupanju iz emigrantskog komiteta, u isti čas obavještava o svom istupanju iz radničkog udruženja u Great-Windmill-Streetu.

Neposredni rezultat Štiberovih istraživanja bilo je dakle nečuveno otkriće da je »jezgra Marksove partije« istupila iz javnog udruženja u Great-Windmill-Streetu 17. septembra 1850. »Čitava mreža kelnske zavjere ležala je pred njegovim očima potpuno jasna.« Ali publika nije vjerovala njegovim očima.

III

ŠERVALOVA ZAVJERA

Štiber je umio da ukradenim blagom trguje. Papiri koji su mu stigli 5. augusta 1851. doveli su do otkrića takozvane »njemačko-francuske zavjere u Parizu«. Oni su sadržavali šest izvještaja Vilih-Šaperovog emisara *Adolfa Majera* iz Pariza i pet izvještaja pariskog rukovodećeg okruga Vilih-Šaperovom centralnom komitetu. (Svjedočenje Štibera na zasjedanju od 18. oktobra.) Štiber poduzima jedno diplomatsko putovanje u Pariz i tamo se lično upoznaje s velikim Karlijeom, koji je u famoznoj aferi lutrije sa zlatnim polugama[14] upravo bio dokazao da je doduše veliki neprijatelj komunista, ali je još veći prijatelj tuđeg privatnog vlasništva.

[13] Igra riječi: Štiber je i naziv jedne vrste pasa; durchstiebern — pronjuškati, iznjušiti. *Prev.*

[14] Pariski policijski prefekt Karlije bio je 1850. službeni pokrovitelj jedne lutrije za koju je dao inicijativu Luj Bonaparte. Prihod od lutrije, namijenjene tobože otvaranju nalazišta zlata u Kaliforniji radnom snagom francuskih kažnjenika, otišao je, zajedno s ogromnom sumom novca dobijenom od prodaje lažnih srećaka, u džep Luja Bonaparte i njegovih pajtaša. Zgodici lutrije bile su zlatne poluge. *Prev.*

»Zbog toga sam u septembru 1851. otputovao u Pariz. Kod tadašnjeg policijskog prefekta Karlijea naišao sam na najspremniju podršku... Pomoću francuskih policijskih agenata brzo i sigurno su pohvatani konci otkriveni u londonskim pismima; uspjelo je pronaći stanove pojedinih šefova zavjere i motriti sve njihove pokrete, naročito sve njihove sastanke i svu njihovu prepisku. Tamo su otkrivene grdne stvari... Morao sam popustiti navaljivanju prefekta Karlijea, pa su u noći između 4. i 5. septembra 1851. poduzeti koraci.« (Štiberov iskaz od 18. oktobra.)

U septembru je Štiber otputovao iz Berlina. Uzmimo da je otputovao 1. septembra. U Pariz je stigao, u najboljem slučaju, 2. septembra naveče. U noći od 4. septembra poduzimaju se koraci. Za razgovor s Karlijeom i za poduzimanje nužnih mjera preostaje, dakle, 36 sati. U tih 36 sati »pronalaze se« ne samo stanovi pojedinih šefova; motre se *svi* njihovi pokreti, *svi* njihovi sastanci, *sva* njihova prepiska, naravno, tek pošto su »pronađeni« njihovi »stanovi«. Štiberov dolazak izaziva ne samo čudotvornu »brzinu i sigurnost francuskih policijskih agenata«, nego i šefove zavjere čini »spremnim« da za 24 sata naprave toliko pokreta, sastanaka i prepiske da se već druge večeri mogu protiv njih poduzeti koraci.

Ali 3. septembra ne samo da su pronađeni stanovi pojedinih šefova i svi njihovi pokreti, sastanci i prepiska motreni, nego

»francuski policijski agenti«, zaklinje se Štiber, »nalaze načina da prisustvuju sjednicama zavjerenika i da čuju njihove zaključke c postupku pri narednoj revoluciji«.

Dakle, tek što su policijski agenti počeli da motre sastanke, a već pomoću motrenja nalaze načina da prisustvuju, i tek što prisustvuju jednoj sjednici, već je tu više sjednica, i tek što je tu nekoliko sjednica, već dolazi i do zaključaka o postupku pri narednoj revoluciji — i sve to istog dana. Istog dana kad Štiber upoznaje Karlijea, Karlijeov policijski personal upoznaje stanove pojedinih šefova, pojedini šefovi upoznaju Karlijeov policijski personal, pozivaju ga isti dan na svoje sjednice, drže njemu za ljubav istog dana čitav niz sjednica i ne mogu se od njega rastati a da brže-bolje ne donesu zaključke o postupku pri narednoj revoluciji.

Ma koliko da je Karlije bio spreman — a niko neće posumnjati u njegovu spremnost da tri mjeseca prije držav-

nog udara otkrije komunističku zavjeru — Štiber očekuje od njega više nego što je on mogao da učini. Štiber traži policijska čuda, i ne samo traži, on u njih vjeruje; on ne samo u njih vjeruje, on se na njih zaklinje.

»Na početku pothvata, naime poduzimanja koraka, najprije sam lično, sa jednim francuskim komesarom, uhapsio opasnog Šervala, glavnog šefa francuskih komunista. On se žestoko odupirao, i zametnula se uporna borba s njim.«

Tako glasi Štiberov iskaz od 18. oktobra.

»Šerval je u Parizu izvršio na mene atentat, i to u mome stanu, u koji se noću ušuljao, pri čemu je moja žena, koja mi je pritekla u pomoć, u tako izazvanoj borbi bila ranjena.«

Tako glasi Štiberov drugi iskaz, od 27. oktobra.

U noći između 4. i 5. septembra Štiber poduzima korake kod Šervala, i dolazi do borbe pesnicama, u kojoj se Šerval odupire. U noći između 3. i 4. septembra Šerval poduzima korake kod Štibera, i dolazi do borbe pesnicama u kojoj se odupire Štiber. Ali upravo 3. septembra vladao je entente cordiale[15] između zavjerenika i policijskih agenata, zahvaljujući kome je u jednom danu toliko učinjeno. A sad izlazi da nije samo Štiber 3. septembra ušao u trag zavjerenicima, nego da su i zavjerenici 3. septembra ušli u trag Štiberu. Dok su Karlijeovi policijski agenti otkrivali stanove zavjerenika, zavjerenici su otkrili Štiberov stan. Dok je on prema njima igrao »promatračku« ulogu, oni prema njemu igraju aktivnu ulogu. Dok on mašta o njihovoj zavjeri protiv vlade, oni spremaju atentat na njegovu osobu.

U svom iskazu od 18. oktobra Štiber izjavljuje dalje:

»Prilikom ove borbe« (u kojoj je Štiber u ofanzivi) »opazio sam da se Šerval upinje da stavi u usta neki papir i da ga proguta. Teškom mukom uspio sam da spasim polovinu papira, druga polovina bila je već progutana.«

Papir se, dakle, nalazio u ustima, među Šervalovim zubima, jer je spasena samo jedna polovina, dok je druga već bila progutana. Štiber i njegov pomagač, policijski komesar ili ko je već bio, mogli su spasiti drugu polovinu jedino gurajući ruke u ždrijelo »opasnog Šervala«. Najprirodniji način kojim se Šerval mogao braniti od takvog napada bilo je *ujedanje*, i doista su pariski listovi javili da je Šerval

---

[15] Srdačni sporazum. *Prev*

ujeo gospođu Štiber, ali u toj sceni Štiberu nije asistirala žena, nego policijski komesar. Štiber izjavljuje, naprotiv, da je pri atentatu koji Šerval vrši u njegovom stanu bila ranjena gospođa Štiber, koja mu je pritekla u pomoć. Ako se uporede iskazi Štibera i vijesti pariskih listova, onda izgleda da je Šerval u noći između 3. i 4. septembra ujeo gospođu Štiber da spasi papire koje mu je gospodin Štiber u noći između 4. i 5. septembra trgao iz usta. Štiber će nam odgovoriti da je Pariz grad čuda i da je još Larošfuko izjavio da je u Francuskoj sve moguće.

Ako za trenutak ostavimo vjerovanje u čuda, onda izgleda da su prva čuda nastala tako što je Štiber cio niz radnja koje su vremenski znatno udaljene strpao u *jedan* dan, 3. septembar, a posljednja tako što je razne činjenice koje su se dogodigle jedne večeri i na jednom mjestu podijelio na dvije razne noći i dva razna mjesta. Njegovoj priči iz »Hiljadu i jedne noći« suprotstavićemo stvarne činjenice. Ali prije toga, još jedan čudnovat fakat, mada ne čudo. Štiber je istrgao polovinu papira koji je Šerval progutao. Što je sadržavala spasena polovica? Sve ono što je Štiber tražio.

»Taj papir«, zaklinje se on, »sadržavao je ivzanredno važnu instrukciju za emisara Giperiha u Štrazburgu i njegovu *punu adresu.*«

A sad pređimo na činjenice.

5. augusta 1851. Štiber je primio, kako sam kaže, u čvrsto voštano platno upakovan Dicov arhiv. 8. i 9. augusta 1851. obreo se u Parizu neki Šmit. Šmit je, izgleda, neizbježno ime za pruske policijske agente kad putuju inkognito. Štiber putuje 1845—1846. kao Šmit u šleska brda, njegov londonski agent *Fleri* putuje 1851. kao Šmit u Pariz. Ovaj traži tamo pojedine šefove Vilih-Šaperove zavjere i najprije nalazi Šervala. Tvrdi da je pobjegao iz Kelna i da je spasio tamošnju kasu Saveza sa 500 talira. Legitimira se punomoćima iz Drezdena i raznih drugih mjesta, govori o reorganizaciji Saveza i ujedinjavanjima raznih partija, jer da se rascjepi zasnivaju na čisto ličnim razilaženjima — policija je već tada propovijedala jedinstvo i ujedinjenje — i obećava da će 500 talira upotrijebiti na to da Savez ponovo dovede do cvjetanja. Malo-pomalo Šmit upoznaje pojedine šefove

pariskih općina Šaper-Vilihova Saveza. On ne samo doznaje njihove adrese, on ih posjećuje, špijunira njihovu prepisku, motri njihovo kretanje, prodire na njihove sjednice, gura ih naprijed kao agent provokator. Specijalno se Šerval razmeće utoliko više ukoliko ga njegov obožavalac Šmit slavi kao još nepoznatu veličinu Saveza, kao »glavnog šefa« koji je dosad ignorirao svoju vlastitu važnost, što se već desilo mnogim velikim ljudima. Jedne večeri kada Šmit zajedno sa Šervalom odlazi na sjednicu Saveza, Šerval čita, prije odašiljanja, svoje znamenito pismo upućeno Giperihu. Tako je Šmit saznao da postoji Giperih. »Čim se Giperih vrati u Štrazburg«, primijetio je Šmit, »poslaćemo mu doznaku na 500 talira koji se nalaze u Štrazburgu. Evo vam adrese čovjeka kod koga je pohranjen novac, a vi mi dajte Giperihovu adresu, da bih je kao legitimaciju poslao čovjeku kome će se on javiti.« Tako je Šmit dobio Giperihovu adresu. Iste večeri kad je Šerval poslao pismo Giperihu, samo četvrt sata kasnije, uhapšen je posredstvom električnog telegrafa Giperih, kod njega je izvršen kućni pretres i znamenito pismo uhvaćeno. Giperih je *bio uhapšen prije Šervala.*

Uskoro poslije toga saopćio je Šmit Šervalu da je u Pariz došao jedan pruski policajac, po imenu Štiber, da je on ne samo otkrio Štiberov stan, nego je od konobara u kavani preko puta tog stana čuo da je Štiber razgovarao o tome da se on, Šmit, uhapsi. Šerval je, reče, čovjek koji je kadar da udesi tog bijednog pruskog policajca. »Biće bačen u Senu«, odgovara Šerval. Njih dvojica dogovoriše se da idućeg dana prodru u Štiberov stan i da pod bilo kakvom izlikom konstatiraju da li je Štiber tu ili nije i da upamte njegov lik. Iduće večeri naša dva junaka zaista poduzeše ekspediciju. Putem se Šmit sjetio da bi bilo bolje da Šerval pođe u kuću, a da on patrolira pred kućom kao stražar. »Upitaćeš«, rekao je zatim, »kod vratara za Štibera, a Štiberu ćeš, ako te pusti u stan, kazati da želiš govoriti sa g. Šperlingom i upitati ga da li je donio očekivanu mjenicu iz Kelna. Čekaj, još nešto. Tvoj bijeli šešir je upadljiv. Suviše je demokratski. Evo, uzmi moj crni.« Šeširi se mijenjaju, Šmit staje na svoje mjesto kao stražar, Šerval povlači za zvonce i nađe se u Štiberovom stanu. Vratar je rekao da ne vjeruje da je Štiber kod kuće i Šerval se već htjede

vratiti kad začu ženski glas sa stubišta: »Jeste, Štiber je kod kuće«. Šerval pođe za glasom koji ga dovede do nekog subjekta sa zelenim naočalima, a taj reče za sebe da je Štiber. Šerval izgovara ugovorenu formulu o mjenici i Šperlingu. »Ne može to tako«, žustro ga prekide Štiber, »dolazite ovamo u kuću, pitate za mene, a kad vas pošalju gore, izvlačite se, itd. To mi je vrlo sumnjivo.« Šerval odgovara grubo, Štiber zvoni, u tren oka pojavljuje se nekoliko momaka koji opkoljavaju Šervala, Štiber se maša za džep njegovog kaputa iz koga viri pismo. Doduše, to nije bila Šervalova instrukcija Giperihu, već Giperihovo pismo Šervalu. Šerval pokušava da pojede pismo, Štiber mu tura ruku u usta. Šerval ujeda, udara i tuče. Štiber hoće da spase polovinu, njegova bračna polovica drugu polovicu, i za svoju revnost u službi biva ranjena. Galama koju je ta scena prouzrokovala izmamila je razne stanare iz njihovih stanova. Za to vrijeme je jedan od Štiberovih momaka spustio zlatan sat preko ograde na stubama, i dok Šerval viče: mouchard!, Štiber i kompanija viču: au voleur[16]! Vratar donosi zlatan sat, i poklik: au voleur! postaje opći. Šerval je uhapšen, a na izlazu ga ne čeka njegov prijatelj Šmit nego 4 do 5 vojnika, koji ga preuzimaju.

Pred činjenicama iščezavaju sva čuda na koja se zakleo Štiber. Njegov agent Fleri operirao je preko tri nedjelje i otkrio ne samo konce zavjere nego i pomogao da se oni satkaju. Štiber gleda još samo da dođe iz Berlina, kako bi mogao uskliknuti: Veni, vidi vici![17] On ne može da pokloni Karlijeu gotovu zavjeru, Karlijeu je potrebna samo još »spremnost« da poduzme korake. Gospođa Štiber ne treba da bude ujedena od Šervala 3. septembra, jer g. Štiber tura ruku u usta Šervalu 4. septembra. Giperihova adresa i tačna instrukcija ne treba da izađu iz ždrijela »opasnog Šervala«, kao Jona iz trbuha kitovog, pošto su upola pojedene. Jedino što ostaje čudno jeste vjera u čuda kod porotnika, kojima Štiber smije ozbiljno da servira svoje lažne priče, Punokrvni nosioci »ograničene podaničke pameti«![18]

---

16 Držite lopova! *Prev.*
17 Dođoh, vidjeh, pobijedih! *Prev:*
18 Izraz pruskog ministra fon Rohova. *Prev.*

»Šerval mi je u zatvoru«, zaklinje se Štiber (zasjedanje od 18. oktobra), »sve otvoreno priznao ,pošto sam mu, na njegovo najveće zaprepašćenje, pokazao sve njegove originalne izvještaje koje je poslao u London i pošto je uvidio da sve znam.«

Ono što je Štiber najprije pokazao Šervalu nisu bili njegovi originalni izvještaji u London. Njih je Štiber, zajedno s drugim dokumentima Dicova arhiva, tek kasnije naručio iz Berlina. Ono što mu je najprije pokazao bilo je jedno cirkularno pismo potpisano od Osvalda Dica, koje je Šerval upravo bio primio, i nekoliko posljednjih pisama od Viliha. Kako je Štiber došao do njih? Dok se Šerval grizao i tukao sa Štiberom i njegovom boljom polovicom, vrijedni Šmit-Fleri odjurio je do madam Šerval, jedne Engleskinje — Fleri, njemačko-londonski trgovac, govori naravno, engleski — i saopćio joj da je njen muž uhapšen, da je opasnost velika i da ona treba da mu dade Šervalove papire kako ga oni ne bi još više kompromitirali, da ga je Šerval ovlastio da ih preda trećoj osobi. Kao dokaz da je pravi izaslanik on pokazuje bijeli šešir koji je uzeo od Šervala, jer je izgledao suviše demokratski. Fleri je dobio pisma od gospođe Šerval, a Štiber ih je dobio od Flerija.

U svakom slučaju, Štiber je sad imao povoljniju operacionu bazu nego ranije u Londonu. Dicove papire mogao je ukrasti, ali Šervalove izjave mogao je praviti. Štiber, dakle, ovako navodi (na zasjedanju od 18. oktobra) Šervalove riječi »o vezama s Njemačkom«:

»On je, veli, boravio duže vrijeme u Porajnju i bio je 1848. u Kelnu. Tamo se upoznao s Marksom i od njega je primljen u Savez, koji je zatim u Parizu, na osnovi već zatečenih elemenata, revnosno širio.«

Šerval je primljen u Savez u Londonu 1846, od Šapera i na prijedlog Šapera, u vrijeme kad se Marks nalazio u Briselu i kad još nije ni bio član Saveza. Šerval, dakle, nije mogao da 1848. bude primljen u taj isti savez od Marksa u Kelnu.

Poslije izbijanja martovske revolucije Šerval je otputovao na nekoliko nedjelja u Rajnsku Prusku, ali se odatle vratio u London, gdje je živio neprekidno od kraja proljeća 1848. do ljeta 1850. On, dakle, nije mogao u isti mah »revnosno širiti Savez u Pariz«, ili je Štiber koji čini kronološka

čuda, u stanju da čini i *prostorna* čuda i da čak trećim osobama daje svojstvo svudaprisutnosti.

Marks je tek poslije svog protjerivanja iz Pariza, septembra 1849, pošto je u Londonu stupio u Radničko udruženje u Great-Windmil-Streetu, među stotinom drugih radnika površno upoznao i Šervala. On, dakle, nije mogao da ga upozna 1848. u Kelnu.

Šerval je u početku po svim tačkama kazao Štiberu istinu. Štiber je pokušao da ga prinudi na lažne iskaze. Da li je postigao svoj cilj? Za to govori samo Štiberov iskaz, dakle jedan minus. Štiberu je, dabome, bilo mnogo stalo do toga da Šervala dovede u izmišljenu vezu s Marksom, da bi kelnske optužene doveo u iskonstruiranu vezu s pariskom zavjerom.

Čim se Štiber mora bliže upustiti u veze i prepisku Šervala i drugova s Njemačkom, on se čuva i da samo spomene Keln, ali zato se samodopadljivom opširnošću govori o Heku i Braunšvajgu, Laubeu u Berlinu, Rajnigeru u Majncu, Ticu u Hamburgu itd. itd., ukratko o Vilih-Šaperovoj partiji. Ta partija je, veli Štiber, imala »u rukama arhiv Saveza«. — Arhiv je izvjesnom zabunom dospio iz njenih ruku u njegove. U tom arhivu on *nije* našao *ni jedan* redak koji bi Šerval *prije rascjepa* londonskog Centralnog komiteta, prije 15. septembra 1850, uputio u London ili čak lično Marksu.

Pomoću Šmit-Flerija Štiber je prevario gospođu Šerval i dočepao se papira njenog muža. I opet nije našao ni retka koji bi Šerval primio od Marksa. Da bi doskočio toj nevolji, on stavlja u usta Šervalu:

> »da se zavadio s Marksom, jer je Marks, iako se Centralni komitet nalazi u Kelnu, zahtijevao da se s njime *još* vodi prepiska«.

Što Štiber ne nalazi nikakvu prepisku Marksa sa Šervalom prije 15. septembra 1850, to dolazi samo od tog što je Šerval *poslije* 15. steptembra 1850. prekinuo svoju prepisku s Marksom. Pends-toi, Figaro, tu n'aurais pas inventé cela![19]

---

[19] Objesi se, Figaro, ti bi tako nešto izmislio! (Bomarše, »Ludi dan ili Figarova ženidba«.) *Prev.*

Akti koje je pruska vlada napabirčila protiv optuženih za vrijeme istrage od godinu i po dana, jednim dijelom preko samog Štibera, opovrgli su svaku vezu optuženih s pariskom općinom i s njemačko-francuskom zavjerom. Adresa londonskog centralnog komiteta od juna 1850. pokazala je da je općina u Parizu bila raspuštena prije rascjepa Centralnog komiteta. Šest pisama iz Dicova arhiva dokazalo je da je, poslije premještanja Centralnog komiteta u Keln, pariske općine osnovao emisar Vilih-Šaperove partije A. Majer. Pisma pariskog rukovodećeg okruga koja se nalaze u tom istom arhivu dokazala su da je taj okrug stajao u neprijateljskoj suprotnosti prema kelnskom centralnom komitetu. Najzad, francuska optužnica je dokazala da se sve što je bilo inkriminirano Šervalu i drugovima dogodilo tek 1851. Zbog toga je Zet (zasjedanje od 8. novembra) upućen, uprkos Štiberovim otkrićima, na mršavu pretpostavku da je ipak moguće da je Marksova partija u neko vrijeme na neki način bila upletena u neku zavjeru u Parizu, ali da se o tom vremenu i o toj zavjeri ne zna ništa osim to da Zet, po nalogu više vlasti, drži da je ona moguća. Prosudite sad kolika je tupavost njemačke štampe koja trabunja o Zetovom oštroumlju!

Odavno je pruska policija pokušavala da Marksa i preko Marksa kelnske optužene prikaže publici kao ljude upletene u njemačko-francusku zavjeru. Za vrijeme pretresa u Šervalovu procesu policijski špijun Bekman poslao je listu »Kölnische Zeitung«[20] slijedeću vijest sa datumom Pariz, 25. februara 1852:

> »Više optuženih nalazi se u bijegu, među njima i neki A. Majer, za koga se tvrdi da je agent *Marksa i kompanije*.«

»Kölnische Zeitung« donio je na to Marksovu izjavu da je »A. Majer jedan od najintimnijih prijatelja g. Šapera i bivšeg pruskog poručnika Viliha, a da on nema s njim nikakve veze«. A sad i sam Štiber u svom iskazu od 18. oktobra 1852. izjavljuje: »Oni članovi Centralnog komiteta koje je Marksova partija isključila 15. septembra 1850. u Londonu

---

[20] *Kölnische Zeitung* — dnevnik koji je pod tim naslovom izlazio u Kelnu od 1802. Godine 1848—1849. i u godinama reakcije odražavao je politiku pruske liberalne buržoazije. *Prev.*

poslali su A. Majera u Frankfurt itd.«, i čak govori o prepisci A. Majera sa Šaperom i Vilihom.

Prilikom progona stranaca u Parizu, jedan član Marksove partije, *Konrad Šram* bio je mjeseca septembra 1851. uhapšen u jednoj kavani, zajedno sa 50—60 drugih prisutnih gostiju, i zadržan gotovo dva mjeseca u zatvoru pod optužbom da je učesnik zavjere kojom je rukovodio Irac Šerval. 16. oktobra posjetio ga je u pritvoru policijske prefekture jedan Nijemac, koji mu se obratio ovim riječima:

»Ja sam pruski državni činovnik. Vama je poznato da su u svim dijelovima Njemačke, a naročito u Kelnu, izvršena mnogobrojna hapšenja u vezi s otkrivanjem jednog komunističkog društva. Spominjanje imena u pismu dovoljan je razlog da dotično lice bude uhapšeno. Vlada je u neku ruku u neprilici zbog velikog broja uhapšenih, o kojima ne zna da li s tom stvari imaju neke veze ili nemaju. *Mi znamo da vi niste učestvovali u francusko-njemačkoj zavjeri, ali zato vi dobro poznajete Marksa i Engelsa i bez sumnje ste upućeni u sve pojedinosti njemačke komunističke organizacije.* Vi biste nas mnogo zadužili ako biste nam mogli dati potrebno obavještenje o tome i ako biste htjeli pobliže označiti lica koja su kriva ili nevina. Vi možete time pridonijeti oslobođenju velikog broja ljudi. Ako pristajete, mogli bismo o toj izjavi sastaviti zapisnik. Vi nemate čega da se plašite zbog takve izjave«, itd., itd.

Šram je, razumije se, ovom ljubaznom pruskom državnom činovniku pokazao vrata, protestirao kod francuskog ministarstva protiv takvih posjeta i bio krajem oktobra protjeran iz Francuske.

Da je Šram pripadao »Marksovoj partiji«, znala je pruska policija iz izjave o istupanju koja je nađena kod Dica. Da »Marksova partija« nema veze sa Šervalovom zavjerom, sama je priznala Šramu. Da se neka veza »Marksove partije« sa Šervalovom zavjerom i mogla dokazati, ona se ne bi mogla dokazati u Kelnu nego samo u Parizu, gdje je u isto vrijeme kad i Šerval sjedio u zatvoru jedan član te partije. Ali se pruska vlada više od svega bojala suočenja Šervala sa Šramom, koje bi unaprijed osujetilo sav uspjeh što ga je protiv kelnskih optuženih očekivala od pariskog procesa. Puštanjem Šrama na slobodu francuski istražni sudac izrekao je presudu da kelnski proces **ne stoji ni u kakvoj vezi s** pariskom zavjerom.

Štiber čini posljednji pokušaj:

»Što se tiče gore spomenutog šefa francuskih komunista Šervala, dugo se uzalud nastojalo da se dozna ko je zapravo taj Šerval. Napokon se iz povjerljive izjave koju je sam Marks dao jednom policijskom agentu doznalo da je Šerval čovjek koji je 1845. pobjegao iz zatvora u Ahenu, gdje je sjedio zbog krivotvorenja mjenice, i koga je Marks 1848. za vrijeme tadašnjih nemira primio u Savez, odakle je otišao kao emisar u Pariz.«

Marks nije mogao saopćiti Štiberovom spiritusu familiarisu[21], policijskom agentu, da je Šervala primio u Savez 1848. u Kelnu, u koji ga je Šaper primio još 1846. u Londonu, niti da je ovoga natjerao da stanuje u Londonu i u isti mah da torbari propagandom u Parizu. Isto tako Marks nije mogao da Štiberovom »drugom ja«, policijskom agentu kao takvom, saopći još prije Štiberovog iskaza podatak da je Šerval 1845. sjedio u Ahenu i krivotvorio mjenicu, za koji je doznao tek iz Štiberovog iskaza. Takvi hysteron proteroni[22] dopušteni su samo Štiberu. Antički svijet ostavio nam je svog *umirućeg gladijatora*[23], pruska država ostavlja svog *prisežućeg Štibera*.

Dakle, dugo, dugo se uzalud nastojalo da se dozna ko je zapravo Šerval. Uveče 2. septembra Štiber je stigao u Pariz. Uveče 4. septembra Šerval je uhapšen, uveče 5. septembra on je iz svoje ćelije doveden u jednu slabo osvijetljenu salu. Tu je bio Štiber, ali kraj Štibera bio je i francuski policijski činovnik, neki Elzašanin, koji je slabo govorio njemački ali ga je dobro razumio, imao policajsku memoriju i koji pretencioznog i servilnog berlinskog policijskog savjetnika nije baš smatrao prijatnim društvom. U prisustvu toga francuskog činovnika vodio se slijedeći razgovor:

Štiber na njemačkom jeziku: »Čujte, gospodine Šervale, mi vrlo dobro znamo kako stoji stvar s francuskim imenom i irskim pasošem. Mi vas poznajemo. Vi ste rajnski Prus,

---

[21] Kućni genij, čuvar kućnog ognjišta. *Prev.*

[22] Hysteron proteron — greška koja je u tome da se ono što slijedi i što je i. kasnije (hysteron) uzima kao prvo i prethodno (proteron); izvrtanje stvarnog redoslijeda. *Prev.*

[23] *Umirući gladijator* — statua grčkog porijekla iz druge polovine III stoljeća prije n. e. Predstavlja borca, u samrtnoj borbi na svome štitu, nakon što se probo mačem da ne padne živ u ruke neprijatelju. *Prev.*

vi se zovete K., i samo do Vas stoji da izbjegnete posljedice, i to tako što ćete da nam sasvim otvoreno priznate« itd., itd.

Šerval je poricao.

Štiber: »Te i te osobe koje su krivotvorile mjenice i pobjegle iz pruskog zatvora bile su od francuskih vlasti izručene Pruskoj, i stoga vam još jedanput kažem, promislite dobro, radi se o 12 godina ćelijskog zatvora.«

Francuski policijski činovnik: »Daćemo čovjeku vremena da razmisli u svojoj ćeliji.«

Šerval je bio vraćen u svoju ćeliju.

Štiber nije, razumije se, mogao da kaže sve otvoreno, on nije mogao priznati publici da je htio da Šervalu, zastrašujući ga baukom izručenja i ćelijskog zatvora od 12 godina, iznudi lažne iskaze.

Uprkos tome, Štiber još uvijek nije pronašao ko je zapravo Šerval. Pred porotnicima ga još uvijek naziva Šerval, a ne K. Još više. On ne zna ni to gdje zapravo boravi Šerval. Na zasjedanju od 23. oktobra izjavljuje da još sjedi u Parizu. Na zasjedanju 27. oktobra, pritiješnjen pitanjem advokata Šnajdera II: »Ne boravi li više puta spominjani Šerval trenutno u Londonu?«, Štiber odgovara da »ne može o tome dati nikakvo obavještenje, nego samo može reći da se pronose glasovi da je Šerval u Parizu pobjegao«.

Pruska vlada doživjela je sudbinu koju je obično doživljavala: da bude nasamarena. Francuska vlada dopustila joj je da vadi kestenje njemačko-francuske zavjere iz vatre, ali joj nije dopustila da ih jede. Šerval je znao da stekne blagonaklonost francuske vlade, i ona ga je nekoliko dana poslije završetka zasjedanja pariskog porotnog suda pustila da zajedno s Giperihom umakne u London. Pruska vlada mislila je da je u Šervalu stekla oružje za kelnski proces, a međutim je samo uvrbovala francuskoj vladi jednog agenta više.

Dan prije tobožnjeg Šervalovog bijega pojavio se kod njega jedan pruski faquin[24] u crnom fraku, manšetama, sa crnim čupavim brcima, kratko podšišanom rijetkom i prosijedom kosom, jednom riječju, sasvim zgodan momak, za koga mu je kasnije rečeno da je policijski poručnik Grajf i koji se kasnije predstavio kao Grajf. Grajf je dozvolu da ga posjeti dobio direktno od ministra policije, zaobišavši

---

[24] Ugursuz. *Prev.*

policijskog prefekta. Ministra policije je golicalo da podmetne dragim Prusima.

Grajf: »Ja sam pruski činovnik poslan ovamo da s Vama stupim u pregovore. Vi nećete odavde nikad izići, osim preko nas. Evo mog prijedloga. Zatražite molbom upućenom francuskoj vladi, koja je već obećala da će dati pristanak, Vaše izručenje Pruskoj, jer ste nam tamo potrebni kao svjedok u Kelnu. Pošto izvršite svoju dužnost i pošto stvar bude gotova, pustićemo vas uz časnu riječ na slobodu.«

Šerval: »Izaći ću ja i bez vas.«

Grajf: Uvjereno: »To je nemoguće!«

Grajf je dao pozvati Giperiha i predložio mu da na pet dana pođe kao komunistički emisar u Hanover. I opet bez uspjeha. Idućeg dana su Šerval i Giperih pobjegli. Francuske vlasti su se smekšale, depeša o nesreći otišla je u Berlin, a Štiber se još 23. oktobra zaklinje da Šerval sjedi u Parizu i još 27. oktobra ne može dati nikakvo obavještenje te zna samo da se pronose glasovi da je Šerval »u Parizu« pobjegao. Međutim, za vrijeme kelnskog suđenja policijski poručnik Grajf posjetio je Šervala u Londonu tri puta, između ostalog zato da sazna parisku adresu Netea, pošto se mislilo da će se od njega moći kupiti svjedočenje protiv kelnskih optuženih. Potez nije uspio.

Štiber je imao razloga da svoj odnos sa Šervalom ostavi nerasvijetljen. Zato je K. ostao uvijek Šerval, Prus je ostao Irac, a Štiber još ni danas ne zna gdje boravi Šerval i »ko je zapravo Šerval«[25].

---

[25] Ni u »crnoj knjizi« Štiber još uvijek ne zna ko je zapravo Šerval. U njenom drugom dijelu, strana 38, pod br. 111 stoji — Šerval: vidi Kremer; a pod br. 116 Kremer: »u skladu s brojem 111 pod imenom Šerval razvio je vrlo veliku aktivnost za Savez komunista. U Savezu ima ime Frank. Pod imenom Šerval bio je od porotnog suda u Parizu februara 1853.« (treba da stoji (1852) »osuđen na 8 godina zatvora, ali je uskoro pobjegao i otišao u London«. Toliko je malo znao Štiber u drugom dijelu knjige koji registrira lične podatke alfabetskim redom i po brojevima poređanih sumnjivih lica. On je već zaboravio da mu se u prvom dijelu, str. 81, omaklo priznanje: Šerval je, naime, sin nekog rajnskog činovnika po imenu Josef Kremer, koji je« (dabome koji? otac ili sin?) »kao litograf zloupotrijebio svoj zanat za krivotvorenje mjenica i zbog toga bio uhapšen, ali je 1844. pobjegao iz zatvora u Kelnu« (pogrešno, u Ahenu!) »i umakao

U prepisci Šervala sa Giperihom trolist Zekendorf-Zet-Štiber je najzad imao ono što je želio:

Šinderhanes, Karlo Mor[26]
Nahm ich mir als Muster vor[27].

Šervalovo pismo Giperihu, da bi se duboko usjeklo u inertnu moždanu materiju tri stotine najjačih poreskih obveznika koje predstavlja porotni sud, imalo je čast da bude tri puta pročitano. Svaki znalac je iza ovog bezazlenog ciganskog patosa odmah poznao budalu koja pokušava da sebi i drugima izgleda strašno.

Dalje, Šerval i drugovi dijelili su opce nade demokratije u čudotvornu snagu 2. nedjelje mjeseca maja 1852.[28] i odlučili su da i oni 2. maja prave revoluciju. Šmit-Fleri je pridonio da ta fiksna ideja dobije formu plana. Tako su Šerval i kompanija dospjeli pod pravu kategoriju zavjere. Tako su poslužili kao dokaz da je zavjeru koju kelnski optuženi nisu kovali protiv pruske vlade ipak kovala Šervalova partija protiv Francuske.

Preko Šmit-Flerija pruska vlada je pokušala isfabricirati tobožnju vezu između pariske zavjere i kelnskih optuženih, i na nju se preko Štibera zaklela. Štiber-Grajf-Flerijevo trojedinstvo igra glavnu ulogu u Šervalovoj zavjeri. Mi ćemo ga kasnije ponovo naći na djelu.

Da rezimiramo:

A je republikanac, *B* se također naziva republikancem. *A* i *B* su zavađeni. *B* pravi po naređenju policije paklenu

---

u Englesku, a kasnije u Pariz.« — Uporedi s ovim gore navedene iskaze Štibera pred porotnicima. Policija apsolutno ne može da govori istinu. *(Engelsova napomena u izdanju od 1885.)*

[26] Šinderhanes i Karlo Mor bili su mi uzori. Šinderhanes — poznati razbojnik; Karlo Mor — lice iz Šilerove drame: »Razbojnici«). *Prev.*

[27] Hajnrih Hajne, »Buch der Lieder«, »Traumbilder« (»Knjiga pjesama«, »Snoviđenja«). *Prev.*

[28] Druge nedjelje mjeseca maja 1852. trebalo je da se, u skladu s ustavom, održe izbori za predsjednika republike. U krugovima sitnoburžoaske demokratije, posebno u emigrantskim, za taj datum vezivale su se nade u dolazak demokratske stranke na vlast. *Prev.*

mašinu. *A* je poslije toga izveden pred sud. Ako je *B* pravio paklenu mašinu, a ne *A*, krivica drugog je u tome što je zavađen sa *B*-om. Da bi se *A*-u dokazala krivica, poziva se *B* da svjedoči protiv njega. To je bio humor Šervalove zavjere.

Razumljivo je da je ta logika propala pred publikom. Štiberova »činjenična« otkrića rasplinula su se u smradnim isparenjima; ostalo je pri žalbi okružnog senata da »ne predleže objektivne činjenice«. Bila su potrebna nova policijska čuda.

IV

ORIGINALNA KNJIGA ZAPISNIKA

Na zasjedanju od 23. oktobra primjećuje predsjednik[29]: »Policijski savjetnik Štiber obavijestio me je da ima da dade nove važne iskaze«, i u tu svrhu ponovo poziva spomenutog svjedoka. Štiber izlazi naprijed i počinje da inscenira.

Dosad je Štiber govorio o djelatnosti Vilih-Šaperove partije ili, kraće, Šervalove partije, o njenoj djelatnosti *prije* i *poslije* hapšenja kelnskih optuženih. Što se tiče samih optuženih, on nije govorio ništa, ni *prije* njihovog hapšenja ni *poslije* njega. Šervalova zavjera dogodila se *poslije* hapšenja prisutnih optuženih, pa Štiber sad izjavljuje:

> »Ja sam u svom dosadašnjem saslušanju govorio o situaciji u Savezu komunista i djelatnosti njegovih članova samo *do hapšenja* ovih optuženih.«

On priznaje, dakle, da Šervalova zavjera nema nikakve veze »sa situacijom u Savezu komunista i djelatnošću njegovih članova«. On priznaje *bezvrijednost* svog dosadašnjeg iskaza. Štaviše, on je tako blaziran svojim iskazom od 18. oktobra da smatra izlišnim da i dalje poistovećuje Šervala s »Marksovom partijom«.

> »Prije svega«, veli, postoji još i Vilihova frakcija, od koje su zasad uhvaćeni samo Šerval u Parizu, itd.«.

Aha! Glavni šef Šerval je, dakle, jedan od vođa Vilihove frakcije.

---

[29] Gebel. *Prev.*

Ali Štiber ima sad da dade *najvažnija saopćenja*, ne samo *najnovija* nego i *najvažnija!* Najnovija i najvažnija! Ova najvažnija saopćenja izgubila bi od važnosti kad ne bi bila naglašena nevažnost dosadašnjih saopćenja. Dosad nisam zapravo ništa saopćio, kaže Štiber, ali sad počinjem. Pazite! Dosad sam govorio o Šervalovoj partiji koja je neprijateljski raspoložena prema optuženima, ono što zapravo ovamo ne spada. Sad ću da govorim o »Marksovoj partiji«, o kojoj se u ovom procesu jedino i radi. Ipak ovako jednostavno Štiber nije smio da govori. Zato on veli: »Dosad sam govorio o Savezu komunista *prije* hapšenja optuženih, a sad ću da govorim o Savezu komunista *poslije* hapšenja optuženih.« Sa svojstvenom mu virtuoznošću on umije da čak od čiste retorske fraze učini krivokletstvo.

Poslije hapšenja kelnskih optuženih Marks je formirao novi Centralni komitet.

»To proizlazi iz iskaza jednog policijskog agenta koga je još pokojni upravnik policije Šulc umio da ubaci u londonski savez i u neposrednu Marksovu blizinu.«

Ovaj novi Centralni komitet vodio je knjigu zapisnika, i Štiber je sad u posjedu ove *»originalne knjige zapisnika«*. Strašna rovarenja u Rajnskoj provinciji, u Kelnu, pa čak usred sudnice, sve to dokazuje originalna knjiga zapisnika. Ona sadrži dokaz da su se optuženi iza zatvorenih zidova stalno dopisivali s Marksom. Jednom riječju: Dicov arhiv bio je Stari zavjet, a originalna knjiga zapisnika je Novi zavjet. Stari zavjet je bio upakovan u čvrsto voštano platno, a Novi zavjet je povezan u strašni crveni safijan. Crveni safijan je, svakako, demonstratio ad oculos[30], ali svijet je danas nepovjerljiviji nego u Tomino vrijeme; on ne vjeruje ni ono što vidi. Ko još vjeruje u Zavjet, stari i novi, otkako je pronađena mormonska religija?[31] Štiber, koji nije baš nesklon mormonskoj religiji, predvidio je čak i to.

»Moglo bi mi se, dakako,« — primjećuje mormonac Štiber — »moglo bi mi se, dakako, prigovoriti da su sve to samo priče prezrenih policijskih agenata, ali« — zaklinje se Štiber

30 Očigledan dokaz. *Prev.*

31 *Mormoni* — vjerska sekta koju je 1830. osnovao u Sjedinjenim Američkim državama Josef Šmit (1805—1844). Osnova vjeroispovijedanja i organizacije te sekte je »Book of Mormon« (1830), koju je Šmit pisao po tobožnjoj božanskoj objavi. *Prev.*

— »ali ja imam potpune dokaze istinitosti i pouzdanosti njihovih saopćenja.«

Razumijte dobro! Dokaze istinitosti i dokaze pouzdanosti!, i to potpune dokaze. *Potpune* dokaze! A koji su to dokazi?

»Odavno sam znao« — veli Štiber — »da postoji tajna prepiska između Marksa i optuženih koji se nalaze u zatvoru, ali ja nisam mogao da uđem u trag toj prepisci. *No prošle nedjelje* došao mi je *izvanredni kurir iz Londona* i donio vijest da je napokon uspjelo da se otkrije tajna adresa preko koje se ta prepiska vodila; to je adresa trgovca D. Kotesa na Starom trgu u Kelnu. Isti kurir donio mi je originalnu knjigu zapisnika koju je vodio londonski centralni komitet, a koja je nabavljena od jednog člana Saveza, za novac.«

Štiber se stavlja u vezu s upravnikom policije Gajgerom i s direkcijom pošte.

»Poduzimaju se potrebne mjere opreza, i već *poslije dva dana* večernjom poštom dolazi mi iz Londona pismo adresirano na Kotesa. To pismo je *na traženje višeg javnog tužilaštva* zaplijenjeno, otvoreno i u njemu je nađena instrukcija za advokata Šnajdera II na sedam stranica, pisana Marksovom rukom. Pismo sadrži uputu kako treba voditi odbranu... Na poleđini pisma nalazi se veliko latinično slovo B. Od pisma je, pored kopije, zadržan komad originala koji se mogao lako odvojiti i *originalna koverta*. Zatim je pismo stavljeno u novu kovertu i zapečaćeno, i u takvom stanju predano jednom policijskom činovniku, sa službom izvan Kelna, s nalogom da ode Kotesu i da mu se predstavi kao Marksov emisar« itd.

Štiber zatim nastavlja da priča odvratnu policijsku i slugansku komediju kako je taj policijski činovnik igrao ulogu Marksovog emisara itd. Kotes je uhapšen 18. oktobra i poslije 24 sata izjavio je da B na unutrašnjoj adresi pisma znači Bermbah. 19. oktobra uhapšen je Bermbah i kod njega izvršen kućni pretres. 21. oktobra Kotes i Bermbah pušteni su na slobodu.

Štiber je ovaj iskaz dao u subotu, 23. oktobra. »*Prošle nedjelje*«, dakle u nedjelju 17. oktobra, došao je, kako on kaže, izvanredni kurir s adresom Kotesa i originalnom knjigom zapisnika, dva dana poslije kurira stiglo je pismo za Kotesa, dakle 19. oktobra, ali Kotes je bio uhapšen još 18. oktobra zbog pisma koje mu je policijski činovnik predao 17. oktobra. Pismo upućeno Kotesu stiglo je dakle dva dana ranije nego kurir s adresom Kotesa, ili je Kotes bio uhapšen

18. oktobra za pismo koje je primio tek 19. oktobra. Kronološko čudo?

Natjeran u škripac pitanjima advokata, Štiber naknadno izjavljuje da je kurir s adresom Kotesa i s originalnom knjigom zapisnika došao 10. oktobra. Zašto 10. oktobra? Zato što je 10. oktobra takođe pao u nedjelju, pa je 23. oktobra također bila jedna »prošla« nedjelja, — zato što su u pogledu prošle nedjelje prvobitni iskaz održava, a krivokletstvo s te strane prikriva. Ali onda je pismo stiglo ne dva dana, nego čitavu nedjelju kasnije nego kurir. Krivokletstvo pada sad na pismo umjesto na kurira. Štiberovim zakletvama dešava se što i Luterovom seljaku. Pomognu li mu s ove strane da se popne na konja, on pada s njega s one strane.[32]

Najzad, na zasjedanju od 3. novembra policijski poručnik Goldhajm iz Berlina izjavljuje da je policijski poručnik Grajf iz Londona predao Štiberu knjigu zapisnika pred njim i pred upravnikom policije Vermutom 11. oktobra, dakle u jedan ponedjeljak. Goldhajm, dakle, izjavljuje da je Štiber kriv za dvostruko krivokletstvo.

Marks je pismo upućeno Kotesu, kao što pokazuje originalna koverta s londonskim poštanskim žigom, predao na poštu u četvrtak, 14. oktobra. Pismo je, dakle, moralo stići u petak naveče, 15. oktobra. Kurir koji je dva dana prije nego što je ovo pismo stiglo predao adresu Kotesa i originalnu knjigu zapisnika morao je, dakle, stići u srijedu, 13. oktobra. Ali on nije mogao stići ni 17. oktobra, ni 10. ni 11. oktobra.

Grajf je kao kurir donio Štiberu, razumije se, svoju originalnu knjigu zapisnika iz Londona. Kako je stvar stajala s tom knjigom, Štiber je znao isto tako dobro kao i njegov pajtaš Grajf. Zbog toga je oklijevao da je podnese sudu, jer se ovog puta nije radilo o iskazima iza zatvorskih reše-

---

[32] U jednom od svojih »Govora za stolom« Luter je upoređivao svijet s pijanim seljakom koji nije kadar da se drži u sedlu. (»D. Martin Luthers Werke, kritische Gesamtausgabe, Tischreden«, Weimar 1912, Bd. I, S. 298). *Prev.*

taka u Mazasu[33]. Onda je došlo Marksovo pismo. Štiberu je laknulo. Kotes je samo adresa, jer pismo nije upućeno Kotesu, nego latiničnom B, koje se nalazi na poleđini priloženog zatvorenog pisma. Kotes je, dakle, faktično samo adresa. Uzmimo da je on *tajna* adresa. Uzmimo, da je on tajna adresa pomoću koje se Marks dopisuje s kelnskim optuženicima. Uzmimo, napokon, da su naši londonski agenti s istim kurirom u isti čas poslali originalnu knjigu zapisnika i tu tajnu adresu, a da je pismo stiglo dva dana kasnije nego što su stigli kuriri, adresa i knjiga zapisnika. Na taj način ubijamo jednim udarcem dvije muhe. Najprije dokazujemo tajnu prepisku s Marksom, zatim dokazujemo autentičnost originalne knjige zapisnika. Autentičnost originalne knjige zapisnika dokazana je tačnošću adrese, a tačnost adrese dokazana je pismom. Pouzdanost i istinoljubivost naših agenata dokazana je adresom i pismom, autentičnost originalne knjige zapisnika dokazana je pouzdanošću i istinoljubivošću naših agenata. Quod erat demonstrandum.[34] Zatim vedra komedija s policijskim činovnikom sa službom izvan Kelna; zatim misteriozna hapšenja; publika, porotnici i čak optuženi biće kao gromom ošinuti.

A zašto nije Štiber izveo, što je bilo sasvim lako, da njegov *izvanredni kurir* dođe 13. oktobra? Zato što inače ne bi bio izvanredan, zato što je kronologija, kao što smo vidjeli, njegova slaba strana, a obični kalendar nije nešto što je ispod dostojanstva jednog pruskog policijskog sav-

---

33 *Mazas* — bivši ćelijski i istražni zatvor u Parizu u kojem su držali uhapšene zbog učešća u takozvanoj njemačko-francuskoj zavjeri. Naime, u septembru 1851. u Francuskoj su među članovinama lokalnih općina Vilih-Šaperove frakcije izvršena hapšenja. Zavjerenička taktika te frakcije, taktika koja je ignorirala realnu situaciju i bila orijentirana na neodložnu organizaciju ustanka, omogućila je francuskoj i pruskoj policiji da pomoću provokatora Šervala montira sudski proces. Uhapšeni su bili februara 1852. osuđeni na temelju optužbe da su pripremali državni udar. Provokatoru Šervalu bio je udešen bijeg iz zatvora. Pokušaj pariske policije da učešće u njemačko-francuskoj zavjeri pripiše Savezu komunista kojim su rukovodili Marks i Engels nije uspio. Član Saveza komunista Konrad Šram, uhapšen 1851. u Parizu, bio je ubrzo pušten na slobodu zbog nedostatka dokaza. *Prev.*

34 Što je trebalo dokazati. *Prev.*

jetnika. Osim toga, on je zadržao originalnu kovertu pisma; ko bi, dakle, mogao toj stvari ući u trag?

U svom iskazu Štiber se ipak a priori kompromitirao prećutkivanjem jedne činjenice. Ako su njegovi agenti znali za adresu Kotesa, znali su i čovjeka koga je krilo misteriozno B na poleđini unutrašnjeg pisma. Štiber je bio tako malo upućen u misterije latiničnog B da je 17. oktobra dao pretresti Bekera u zatvoru, ne bi li kod njega našao Marksovo pismo. Tek iz Kotesovog iskaza saznao je da je slovo B označavalo Bermbaha.

Pa kako je Marksovo pismo dospjelo u ruke pruske vlade? Vrlo jednostavno. Pruska vlada redovno otvara pisma povjerena njenoj pošti, a za vrijeme kelnskog procesa činila je to s naročitom ustrajnošću. Ahen i Frankfurt na Majni mogu da pričaju o tome. Zavisi od pukog slučaja što će proći, a šta će da zaglavi.

S originalnim kurirom pala je i originalna knjiga zapisnika. Naravno, na zasjedanju od 23. oktobra, kad je trijumfalno otkrio sadržaj Novog zavjeta, crvene knjige, Štiber to još nije slutio. Prvi rezultat njegovih iskaza bilo je ponovno hapšenje Bermbaha, koji je sudskom pretresu prisustvovao kao svjedok.

Zašto je Bermbah bio ponovo uhapšen?

Zbog papira koji su kod njega nađeni? Ne, jer je poslije kućnog pretresa bio pušten na slobodu. On je ranije hapšen 24 sata poslije Kotesa. Da je, dakle, imao kod sebe kompromitirajuće dokumente, oni bi sigurno bili nestali. Otkud, dakle, hapšenje svjedoka Bermbaha, dok su svjedoci Hence, Hecel, Štajngens, koji su znali za Savez ili, kao što je bilo konstatirano, u njemu učestvovali, mirno sjedili na klupi za svjedoke?

Bermbah je od Marksa primio pismo koje je sadržavalo samo kritiku optužbe i ništa više. Štiber je priznao činjenicu — jer je pismo ležalo pred porotnicima — samo je u svom policijsko-hiperboličnom maniru tu činjenicu izrazio na ovaj način: »Sam Marks vrši iz Londona neprekidan utjecaj na ovaj proces.«. A porotnici su pitali, kao što je Gizo pitao svoje birače: Est-ce que vous vous sentez corrompus?[35] Čemu,

[35] Osjećate li se korumpirani? *Prev.*

dakle, Bermbahovo hapšenje? Pruska vlada nastojala je od samog početka istrage da optuženima *principijelno, sistematski* oduzme sredstva odbrane. Advokatima je bilo, kao što su na javnom zasjedanju izjavili, u direktnoj suprotnosti sa zakonom, uskraćeno općenje s optuženima, čak poslije dostavljanja optužnice. Od 5. augusta 1851. Štiber je, prema vlastitoj izjavi, posjedovao Dicov arhiv. Dicov arhiv nije bio priložen optužnici. Tek 18. oktobra 1852, uslijed javnog zasjedanja, on se predočava sudu, ali predočava samo ukoliko se to Štiberu čini shodnim. Trebalo je da porotnici, optuženi i publika budu iznenađeni, zatečeni, a advokati da budu pred policijskim iznenađenjem bez ikakvog oružja.

A tek poslije predočavanja originalne knjige zapisnika! Pruska vlada strepila je pred otkrićima. Bermbah je primio od Marksa materijal za odbranu; moglo se pretpostavljati da će primiti objašnjenja o knjizi zapisnika. Hapšenjem Bermbaha proklamiran je jedan nov zločin: prepiska s Marksom, i za taj zločin je predviđena kazna zatvora. To je trebalo da svakog pruskog građanina odvrati od toga da posluži kao adresa. A bon entendeur demi mot[36]. Bermbah je bio *stavljen pod ključ* da bi se *isključio* materijal za odbranu. I Bermbah sjedi pet nedjelja. Da je bio pušten odmah po završetku procesa, pruski sudovi bi otvoreno proklamirali svoje bezvoljno ropsko potčinjenje pruskoj policiji. Bermbah je sjedio ad majorem gloriam[37] pruskih sudaca.

Štiber se zaklinje

»Marks je poslije hapšenja kelnskih optuženih ponovo sastavio ruine svoje partije u Londonu i sa nekih 18 ljudi formirao novi centralni komitet« itd.

Ove ruine se nikad nisu raspale, nego su bile tako sastavljene da su od septembra 1850. neprestano sačinjavale private society[38]. Štiber ih jednim naređenjem smiče sa svijeta, da bi ih poslije hapšenja kelnskih optuženih drugim naređenjem vratio u život, i to kao novi Centralni komitet.

U ponedjeljak, 25. oktobra, stigao je u London »Kölnische Zeitung« s izvještajem o Štiberovom iskazu od 23. oktobra.

---

[36] Onome ko shvaća dovoljno je i pola riječi. *Prev.*

[37] Za veću slavu. *Prev.*

[38] Privatno društvo. *Prev.*

»Marksova partija« niti je stvorila novi centralni komitet niti je vodila zapisnike o njegovim sastancima. Ona se odmah sjetila ko je glavni fabrikant Novog zavjeta — *Vilhelm Hirš iz Hamburga.*

Hirš se početkom decembra 1851. javio »Marksovom društvu« kao komunistički emigrant. U isto vrijeme pisma iz Hamburga javljala su za njega da je špijun. Ipak je bilo odlučeno da se neko vrijeme trpi u društvu, da se nadzire i da se pribave dokazi o njegovoj krivici ili nevinosti. Na sastanku od 15. januara 1852. pročitano je jedno pismo iz Kelna u kome jedan Marksov prijatelj spominje ponovno odugovlačenje procesa i teškoće koje postoje, čak i za rođake, da se dobije dozvola za posjetu uhapšenih. Tom prilikom spomenuto je i ime gospođe dra Danielsa. Palo je u oči da Hirš poslije te sjednice nije bio viđen ni »u neposrednoj blizini« ni u perspektivi. 2. februara 1852. Marks je primio iz Kelna vijest da je kod gospođe dra Danielsa izvršen kućni pretres na osnovu jedne policijske denuncijacije, prema kojoj je u londonskom komunističkom društvu pročitano pismo gospođe Daniels Marksu, a Marksu stavljeno u dužnost da odgovori gospođi dra Danielsa; da Marks radi na reorganiziranju Saveza u Njemačkoj, itd. Ova denuncijacija sačinjava od riječi do riječi prvu stranicu originalne knjige zapisnika. — Marks je obratnom poštom odgovorio da gospođa Daniels nije njemu nikad pisala i da, prema tome, on nije mogao da čita njeno pismo; da je čitava denuncijacija izmišljotina nekog Hirša, pokvarenog mladog čovjeka, koji se ne ustručava da policiji za gotove pare napriča toliko laži koliko ona želi.

Poslije 15. januara Hirš je nestao sa sastanaka i bio definitivno isključen iz društva. U isto vrijeme bilo je odlučeno da se promijeni lokal društva i dan sastanaka. Dotad su se sastanci održavali u Farringdon-Street, City, kod J. W. Mastersa, Markethouse, i to *četvrtkom.* Sada je dan sastanaka bio prebačen na *srijedu,* a lokal društva u tavernu Rose and Crown, Crown-Street, Soho. Hirš, koga je »upravnik policije Šulc umio da inkognito ubaci u Marksovu blizinu«, nije znao, uprkos »blizini«, ni osam mjeseci kasnije ni lokal društva ni dan sastanaka. I prije i poslije februara on je svoju *»originalnu knjigu zapisnika«* ustrajno fabricirao čet-

vrtkom, sastavljajući datume koji su padali u četvrtak. Listajte »Kölnische Zeitung« i naći ćete: zapisnik od 15. januara (četvrtak), dalje 29. januara (četvrtak), i 4. marta (četvrtak), i 13. maja (četvrtak), i 20. maja (četvrtak), i 22. jula (četvrtak), i 29. jula (četvrtak), i 23. septembra (četvrtak), i 30. septembra (četvrtak).

Vlasnik Rose and Crown taverne dao je pred policijskim sucem u Marlborough-Streetu izjavu da se »društvo dra Marksa« od februara 1852. sastaje kod njega svake srijede. Libkneht i Rings, koje je Hirš izabrao za sekretare svoje originalne knjige zapisnika, dali su ovjeriti svoje potpise pred istim mirovnim sucem. Pribavljeni su naposljetku zapisnici koje je Hirš vodio u Štehanovom radničkom udruženju[39], da bi se njegov rukopis mogao uporediti s rukopisom originalne knjige zapisnika.

Tako je bila dokazana neautentičnost originalne knjige zapisnika a da nije bilo potrebno ulaziti u kritiku sadržaja, koji se poništava svojim vlastitim protivrječnostima.

Teškoća je bila u tome da se dokumenti dostave advokatima. Pruska pošta je bila samo predstraža[40], postavljena od granica pruske države do Kelna, da bi se braniteljima presjekla mogućnost dopreme oružja.

Moralo se pribjeći zaobilaznim putovima, i prvi dokumenti odaslani 24. oktobra, mogli su stići u Keln tek 30. oktobra.

Advokati su zbog toga najprije bili upućeni na oskudna sredstva odbrane koja su im bila pristupačna u samom Kelnu. Štiber je dobio prvi udarac s one strane s koje ga

---

[39] Riječ je o radničkom udruženju osnovanom u Londonu januara 1852, kome je bio predsjednik hanoverski emigrant Štehan. U to udruženje su ulazili radnici koji su napustili londonsko Prosvjetno udruženje njemačkih radnika kad je ovo palo pod utjecaj Vilih-Šaperove frakcije. U osnivanju Štehanova udruženja aktivno je sudjelovao i član Saveza komunista radnik Lohner, blizak Marksu i Engelsu. Kasnije se mnogi članovi tog udruženja, među njima i sam Štehan, nisu oteli utjecaju Vilih-Šaperove frakcije i vratili su se u Prosvjetno udruženje njemačkih radnika u Londonu. *Prev.*

[40] Neprevodljiva igra riječi: Post — pošta; Vorposten — predstraža. *Prev.*

nije očekivalo. Pravni savjetnik Miler, otac gospođe dra Danielsa, kao pravnik uvažen a po svojoj konzervativnoj orijentaciji poznat građanin, izjavio je u »Kölnische Zeitung« od 26. oktobra da njegova kći nije nikad bila u prepisci s Marksom i da je Štiberova originalna knjiga »mistifikacija«. Pismo koje je 3. februara 1852. bilo poslano u Keln, u kojem je Marks označio Hirša kao moucharda i fabrikanta lažnih policijskih dostava, bilo je slučajno pronađeno i dostavljeno odbrani. U izjavi o istupanju »Marksove partije« iz udruženja u Great-Windmillu, koja se nalazila u Dicovom arhivu, pronađen je pravi rukopis V. Libknehta. Napokon, advokat Šnajder II dobio je od sekretara kelnske uprave za pomoć sirotinji, Birnbauma, prava pisma Libknehtova, a od privatnog sekretara Šmita prava Ringsova pisma. Advokati su u sekretarijatu suda uporedili knjigu zapisnika djelimično s Libknehtovim rukopisom u izjavi o istupanju, djelimično s pismima Ringsa i Libknehta.

Štiber, uznemiren već izjavom pravnog savjetnika Milera, doznao je za ovo zloslutno ispitivanje rukopisa. Da bi preduhitrio udarac koji mu je prijetio, on na zasjedanju od 27. oktobra opet izlazi naprijed i izjavljuje:

»Meni je bilo vrlo sumnjivo što Libknehtov potpis koji se nalazi u knjizi izgleda mnogo različit od onog koji već postoji u aktima. Zato sam tražio dalja obavještenja i doznao da se potpisnik tih zapisnika zove H. Libkneht, dok ispred imena koje se javlja u aktima stoji V.«

Na pitanje advokata Šnajdera II ko mu je saopćio da postoji i H. Libkneht, Štiber uskraćuje odgovor. Šnajder II pita ga dalje za obavještenja o Ringsu i Ulmeru, koji u knjizi zapisnika, pored Libknehta, figuriraju kao sekretari. Štiber naslućuje novu klopku. Tri puta je prečuo pitanje i pokušao da sakrije svoju zbunjenost, pokušao da se pribere ponavljajući tri puta, bez ikakva povoda, na koji način je došao u posjed knjige zapisnika. Najzad je promucao: Rings i Ulmer nisu vjerojatno prava imena nego samo *»imena u Savezu komunista«*. To što se u knjizi zapisnika stalno navodi gđa Daniels kao Marksov dopisnik, Štiber objašnjava time što možda treba *čitati:* gospođa dra Danielsa, a *razumjeti:* javnobilježnički pripravnik Bermbah. Advokat Honthajm interpelira ga zbog Hirša.

»Ni tog Hirša, zaklinje se Štiber, *ne poznajem.* A da Hirš nije, kao što se pronose glasovi, pruski agent, proizlazi iz toga što se s pruske strane na njega motrilo.«

Na Štiberov mig Goldhajm je cvrknuo: »Ja sam u oktobru o. g. poslan u Hamburg da uhvatim Hirša.« Vidjećemo kako je taj isti Goldhajm idućeg dana poslan u London da uhvati tog istog Hirša. Dakle, taj isti Štiber koji tvrdi da je od emigranata kupio za gotov novac Dicov arhiv i originalnu knjigu zapisnika, taj isti Štiber tvrdi sad da Hirš ne može da bude pruski agent, jer je emigrant! Već prema tome kako mu ide u račun, dovoljno je da neko bude emigrant pa da mu Štiber garantira apsolutnu potkupljivost ili apsolutnu nepodmitljivost. A zar nije Fleri, koga sam Štiber na zasjedanju od 3. novembra prokazuje kao policijskog agenta — zar nije i taj Fleri politički emigrant?

Pošto su tako sa svih strana napravljene breše u njegovu originalnu knjigu zapisnika, Štiber 27. oktobra s klasičnom bezočnošću rezimira ovako:

»Moje je uvjerenje da je knjiga zapisnika autentična čvršće nego ikad.«

Na zasjedanju od 29. oktobra vještak upoređuje Libknehtova i Ringsova pisma, koja su podnijeli Birnbaum i Šmit, s knjigom zapisnika i izjavljuje da su potpisi u knjizi zapisnika *lažni.*

U svojoj optužnoj riječi viši javni tužilac Zekendorf izjavljuje:

»Podaci dobiveni iz knjige zapisnika slažu se s činjenicama dobijenim s druge strane. Ali, javno tužilaštvo apsolutno nije u stanju da dokaže autentičnost knjige.

Knjiga je autentična, ali dokaza za autentičnost nema. Novi zavjet! Zekendorf nastavlja:

»Pa i sama odbrana je dokazala da knjiga u najmanju ruku sadrži mnogo istinitog, jer nam je dala obavještenje o djelatnosti u njoj spominjanog Ringsa, o kojoj dosad niko nije znao.«

Ako dosad niko nije znao o djelatnosti Ringsa, onda ni knjiga zapisnika ne daje o njoj nikakvo obavještenje. Prema tome, podaci o Ringsovoj djelatnosti nisu mogli potvrditi *sadržaj* knjige zapisnika, a što se tiče njene forme, dokazali su da je potpis jednog člana »Marksove partije« *uistinu* lažan, krivotvoren. Dakle, oni su, po Zekendorfu,

dokazali »da knjiga u najmanju ruku sadrži mnogo istinitog — naime jedno *istinsko krivotvorenje.* Više javno tužilaštvo (Zet-Zekendorf) i Direkcija pošta su zajedno sa Štiberom nasilno otvorili pismo upućeno Kotesu. Oni su, dakle, znali datum kad je pismo stiglo. Oni su, dakle, znali da se Štiber krivo zakleo kad je iskazao da je kurir stigao 17, a kasnije 10. oktobra, a da je pismo stiglo najprije 19. a zatim 12. oktobra. Oni su bili njegovi saučesnici.

Na zasjedanju od 27. oktobra Štiber je uzalud pokušavao da sačuva prisutnost duha. Svakog dana strepio je da iz Londona ne dođu dokumenti koji će ga teretiti. Štiber se osjećao nelagodno, i u njemu otjelovljena pruska država osjećala se nelagodno Kompromitiranje pred publikom bilo je dostiglo opasan nivo. Zato je policijski poručnik Goldhajm 28. oktobra poslan u London da spasi otadžbinu. Šta je radio Goldhajm u Londonu? Pokušao je da uz pomoć Grajfa i Flerija nagovori Hirša da dođe u Keln i da se pod imenom *H. Libkneht* zakune da je knjiga zapisnika autentična. Hiršu je formalno ponuđena državna penzija, ali je Hirš imao policijskog instinkta koliko i Goldhajm. Hirš je znao da nije ni javni tužilac, ni policijski poručnik, ni policijski savjetnik, dakle da nema privilegij na krivokletstvo. Hirš je predosjećao da će biti ostavljen na cjedilu čim stvar pođe loše. Hirš nije htio da bude jarac, a najmanje grešni jarac. Hirš je glatko odbio. A kršćansko-germanskoj vladi Prusije ostaje slava da je pokušala kupiti lažnog svjedoka u krivičnom procesu u kome se radilo o glavama njenih optuženih građana.

Na zasjedanju od 3. novembra, pošto je optužba dala riječ, a prije nego što je uzela riječ odbrana, u posljednjem momentu Štiber izlazi naprijed još jedanput.

»Ja sam — zaklinje se Štiber — naredio dalju istragu o knjizi zapisnika. Poslao sam policijskog poručnika Goldhajma iz Kelna u London i dao mu nalog da poduzme tu istragu. Goldhajm je otputovao 28. oktobra, a vratio se 2. novembra. Goldhajm je ovdje.«

Na gospodarev mig Goldhajm iskazuje i zaklinje se da:

»Došavši u London, on se najprije obratio policijskom poručniku Grajfu, a ovaj ga je odveo policijskom agentu Fleriju u gradsku četvrt Kensington, to jest onom agentu koji je knjigu dao Grajfu. Fleri je to njemu, svjedoku Goldhajmu

priznao, tvrdeći da je knjigu zaista dobio od člana Marksove partije po imenu H. Libkneht. Fleri je izrično priznao priznanicu H. Libknehta na novac koji je ovaj primio za knjigu. Svjedok nije mogao da u Londonu uhvati samog Libknehta, jer je ovaj, po Flerijevom tvrđenju, zazirao od toga da istupi javno. On, svjedok, uvjerio se u Londonu da je sadržaj knjige, ako se izuzmu neke greške, *posve autentičan.* Njemu su to izričito potvrdili pouzdani agenti koji su prisustvovali Marksovim sjednicama, ali knjiga nije originalna knjiga zapisnika, nego samo *knjiga zabilježaka* o tome kako su tekle Marksove sjednice. Za objašnjenje ipak još ne sasvim objašnjenog postanka knjige postoje samo dva načina. Ili ona potječe, kao što agent uporno uvjerava, stvarno od Libknehta, koji je, da ne bi otkrio svoje izdajstvo, izbjegao da dade svoj rukopis, ili je agent Fleri dobio zabilješke za knjigu od druga dva Marksova prijatelja, emigranata Dronkea i Imanta, pa je tim zabilješkama, da bi svojoj robi dao što veću vrijednost, dao formu originalne knjige zapisnika. Naime, policijski poručnik Grajf je zvanično utvrdio da su Dronke i Imant često općili s Flerijem... Svjedok Goldhajm tvrdi da se u Londonu uvjerio da sve ono što je ranije rečeno o tajnim sjednicama kod Marksa, o vezama između Londona i Kelna, tajnoj prepisci itd., potpuno odgovara istini. Za dokaz koliko su pruski agenti u Londonu još i danas dobro informirani, svjedok Goldhajm navodi da je 27. oktobra kod Marksa održana posve tajna sjednica na kojoj se vijećalo o koracima koje treba poduzeti protiv knjige zapisnika i naročito protiv policijskog savjetnika Štibera, koji je londonskoj partiji vrlo neugodan. Zaključci i dokumenti koji se na to odnose poslani su posve tajno advokatu Šnajderu II. Među papirima poslanim Šnajderu II nalazi se i jedno privatno pismo koje je Štiber 1848. godine pisao Marksu u Keln i koje je Marks čuvao u najstrožoj tajnosti, jer se nadao da će njime kompromitirati svjedoka Štibera«.

Svjedok Štiber izlazi naprijed i izjavljuje da je tada pisao Marksu zbog jedne podle klevete, da mu je zaprijetio procesom, itd.

»Niko živ osim Marksa i mene ne može to da zna, a to je svakako najbolji dokaz za tačnost saopćenja koja su došla iz Londona.«

Dakle, po Goldhajmu je originalna knjiga zapisnika, izuzevši lažne dijelove, *»posve autentična«*. U autentičnost ga je naročito uvjerila okolnost da originalna knjiga zapisnika nije originalna knjiga zapisnika, nego samo *»knjiga zabilježaka«*. A Štiber? Štiber ne pada s Marsa, naprotiv, Štiberu pada kamen sa srca. U posljednji čas, dok posljednja riječ optužbe još nije zamukla, a prva riječ odbrane odjeknula, Štiber,

preko svog Goldhajma, brže-bolje pretvara originalnu knjigu zapisnika u knjigu zabilježaka. Ako se dva policajca uzajamno optužuju za laž, ne dokazuje li to da oba predano služe istini? Štiber je preko Goldhajma osigurao sebi odstupnicu.

Goldhajm se zaklinje »da se, došavši u London, najprije obratio policijskom poručniku Grajfu, a ovaj ga je odveo policijskom agentu Fleriju u gradskoj četvrti Kensington«. Pa ko se onda neće zakleti da se jadni Goldhajm zajedno s policijskim poručnikom Grajfom namrtvo natrčao i navozio prije nego što je stigao Fleriju u udaljenoj gradskoj četvrti Kensington. Međutim, policijski poručnik Grajf stanuje u kući policijskog agenta Flerija, i to na gornjem katu Flerijeve kuće, tako da zapravo nije Grajf odveo Goldhajma Fleriju, nego je Fleri odveo Goldhajma Grajfu.

»Policijski agent Fleri u gradskoj četvrti Kensington!« Kakva određenost! Možete li i dalje sumnjati u istinoljubivost pruske vlade koja prokazuje vlastite moucharde, s imenom i sa stanom, s kožom i dlakom? Ako je knjiga zapisnika lažna, činite odgovornim samo »policijskog agenta Flerija u Kesingtonu«. Dabome. Privatnog sekretara Pjera u XIII arondismanu. Ako hoćemo da specificiramo nekog individuuma, onda kažemo ne samo njegovo prezime nego i ime. Ne *Fleri*, nego *Šarl Fleri*. Individuuma obilježujemo poslom kojim se bavi javno, a ne rabotom koju vrši potajno. Dakle, *trgovac Šarl Fleri*, a ne policijski agent Fleri. A ako hoćemo da navedemo njegov stan, onda ne kažemo samo neku londonsku gradsku četvrt, koja je opet sama za sebe čitav grad, nego kažemo gradsku četvrt, ulicu i kućni broj. Dakle, ne policijski agent Fleri u Kensingtonu, nego *trgovac Šarl Fleri, 17 Victoria Road, Kensington.*

Ali, *»policijski poručnik Grajf«*, to je bar rečeno otvorena srca. No ako se policijski poručnik Grajf atašira poslanstvu u Londonu i od poručnika postane ataše, onda je to attachement[41] koji se suda ne tiče. Glas srca je glas sudbine![42]

Dakle, policijski poručnik Goldhajm uvjerava da policijski agent Fleri uvjerava da je primio knjigu od čovjeka koji

[41] Vezanost, odanost. *Prev.*

[42] Šiler, Pikolomini, III, 8. *Prev.*

stvarno uvjerava da je on H. Libkneht i da je Fleriju čak dao priznanicu. Samo Goldhajm nije mogao da »uhvati« H. Libknehta u Londonu. Goldhajm je, dakle, mirne duše mogao ostati u Kelnu, jer uvjeravanje policijskog savjetnika Štibera nije od toga postalo bolje što se pojavljuje kao uvjeravanje policijskog poručnika Goldhajma koje potvrđuje policijski poručnik Grajf, čije uvjeravanje izvolijeva potvrđivati policijski agent Fleri.

Ne zbunjujući se svojim ne baš mnogo ohrabrujućim londonskim iskustvima, Goldhajm se, sa njemu svojstvenom velikom moći uvjeravanja, koja kod njega treba da zamijeni moć rasuđivanja, *»potpuno«* uvjerio da je *»sve«* na što se Štiber o »Marksovoj partiji«, njenim vezama s Kelnom itd. zakleo, — da *»sve potpuno odgovara istini«*. I zar sad, pošto mu je njegov podređeni činovnik Goldhajm ispostavio testimonium paupertatis[43], policijski savjetnik Štiber još treba neko pokriće? Svojim načinom zaklinjanja Štiber je postigao jedan rezultat — on je prusku hijerarhiju okrenuo naglavce. Vi ne vjerujete policijskom savjetniku? Dobro. On se kompromitirao. Onda ćete valjda vjerovati policijskom poručniku. Vi ne vjerujete policijskom poručniku? Još bolje. Onda vam ne preostaje ništa drugo nego da vjerujete bar policijskom agentu, alias mouchardus vulgaris[44]. Evo kakvu heretičku zbrku pojmova čini *prisežući Štiber.*

Pošto je Goldhajm dosad pružio dokaz da je u Londonu konstatirao nepostojanje originalne knjige zapisnika, a o postojanju H. Libknehta konstatirao samo to da se on u Londonu ne može »uhvatiti«, pošto se upravo time uvjerio da *»sve«* Štiberove izjave o »Marksovoj partiji« *»potpuno odgovaraju istini«,* on mora naposljetku osim ovih negativnih argumenata, u kojima po Zekendorfu ima doduše »mnogo istinitog«, pružiti i pozitivan argument »koliko su pruski agenti u Londonu još i danas dobro informirani«. Kao dokaz on navodi da je 27. oktobra »kod Marksa održana posve tajna sjednica«. Na toj posve tajnoj sjednici vijećalo se o koracima protiv knjige zapisnika i protiv »vrlo neugodnog«

[43] Svjedodžba siromaštva. *Prev.*

[44] Drugim riječima, običnom špijunu. *Prev.*

policijskog savjetnika Štibera. Odnosni dekreti i zaključci »poslani su posve tajno advokatu Šnajderu II«.

Mada su pruski agenti prisustvovali tim sjednicama, put kojim su ta pisma išla ostao im je ipak »posve tajan«, tako da pošta, uprkos svim naporima, nije mogla da ih zadrži. Čujte kako u drevnim zidinama još melankolično cvrči cvrčak Goldhajm: »odnosna pisma i dokumenti poslani su posve tajno advokatu Šnajderu II«. Posve tajno za tajnog agenta Goldhajma.

Imaginarne odluke o knjizi zapisnika nisu mogle biti donijete 27. oktobra na posve tajnoj sjednici kod Marksa, jer je Marks još 25. oktobra glavna obavještenja o neautentičnosti knjige zapisnika poslao, ne doduše Šnajderu II već g. fon Honthajmu.

Da su dokumenti uopće poslani u Keln, to policiji nije govorila samo njena zla savjest. 29. oktobra Goldhajm je stigao u London. 30. oktobra Goldhajm je našao u »Morning Advertiseru«, u »Spectatoru«, u »Examineru«, u »Leaderu«, u »People's Paperu« izjavu potpisanu od Engelsa, Frajligrata, Marksa i Volfa, u kojoj ovi upućuju englesku publiku na otkrića koja će odbrana iznijeti protiv forgery, perjury, falsification of documents[45], ukratko o pruskim policijskim infamijama. Odašiljanje dokumenata bilo je do te mjere »posve tajno« da je »Marksova partija« o tome javno obavijestila englesku publiku, dakako, tek 30. oktobra, kad je već Goldhajm stigao u London, a dokumenti stigli u Keln.

Međutim, dokumenti su bili poslani u Keln i 27. oktobra. Otkud je to doznala sveznajuća pruska policija?

Pruska policija nije radila posve tajno kao »Marksova partija«. Štaviše, ona je još nekoliko nedjelja ranije posve javno postavila pred Marksovu kuću dva svoja moucharda, koji su ga du soir jusqu'au matin i du matin jusqu'au soir[46] posmatrali s ulice i slijedili u stopu. Marks je 27. oktobra posve tajne dokumente, koji su sadržavali autentičan rukopis Libknehta i Ringsa i izjavu vlasnika Crown-taverne o danu

---

[45] Krivotvorenja, krivokletstva, falsificiranja dokumenata. *Prev.*

[46] Od mraka do zore, i od zore do mraka. *Prev.*

nedjeljnih sastanaka, dao službeno ovjeriti u posve javnom policijskom sudu u Marlborough-Streetu u prisustvu reportera engleske dnevne štampe. Pruski anđeli čuvari pratili su ga od njegova stana do Marlborough-Streeta i od Marlborough-Streeta nazad do njegovog stana i opet od njegovog stana do pošte. Nestali su tek kad je Marks posve tajno pošao do policijskog suca gradske četvrti da izradi nalog za hapšenje svojih dvaju »sljedbenika«.

Uostalom, pruska vlada imala je još jedan put. Naime, Marks je dokumente ovjerene 27. oktobra i datirane sa 27. oktobra poslao poštom ravno u Keln, da bi *posve tajno* odaslani *duplikat* tih dokumenata osigurao od kandža pruskog orla. Pošta i policija u Kelnu znale su, dakle, da je dokumente s datumom 27. oktobar poslao Marks, i Goldhajm nije morao da putuje u London da bi otkrio tajnu.

Goldhajm osjeća da napokon mora »*poimence*« navesti nešto »naročito« što je na »posve tajnoj sjednici od 27. oktobra« bilo zaključeno da se pošalje Šnajderu II, i on *poimence navodi* pismo koje je Štiber uputio Marksu. Na žalost, Marks to pismo nije poslao 27. oktobra nego 25. oktobra, i nije ga poslao Šnajderu II, nego g. fon Honthajmu. Ali otkud je policija znala da je Marks uopće još imao Štiberovo pismo i da će ga poslati odbrani? Pustimo Štibera da opet izađe naprijed.

Štiber se nada da će Šnajdera II spriječiti da čita za njega vrlo »neugodno pismo« time što će ga preduhitriti. Ako Goldhajm izjavi da Šnajder II ima Štiberovo pismo i da je do njega došao »kriminalnom vezom s Marksom«, Štiber računa da će Šnajder II zatajiti pismo, da bi dokazao da su Goldhajmovi agenti pogrešno obaviješteni i da on ne stoji u kriminalnoj vezi s Marksom. Štiber, dakle, izlazi naprijed, pogrešno navodi sadržaj pisma i završava čudnim uzvikom: »Niko živ osim njega i Marksa ne može to da zna, i to je svakako *najbolji dokaz vjerodostojnosti* obavještenja dobijenih iz Londona.«

Štiber ima svoj posebni metod za skrivanje tajni koje su mu neugodne. Ako on ne priča, cio svijet mora da šuti. Stoga osim njega i neke postarije dame »niko živ ne može da zna« da je on nekad živio u blizini Vajmara kao l'homme

entretenu[47]. Ali ako je Štiber imao mnogo razloga da niko živ osim Marksa ne sazna za pismo, Marks je imao mnogo razloga da za njega sazna svako osim Štibera. Sad vidimo kako izgleda *najbolji dokaz* obavještenja dobijenih iz Londona. Kako li izgleda Štiberov najgori dokaz?

Štiber se, međutim, opet krivo zaklinje kad kaže: »niko živ osim mene i Marksa ne može to da zna«. On zna da na njegovo pismo nije odgovorio Marks, nego jedan drugi urednik »Rheinische Zeitung«[48]. To je u svakom slučaju bio »jedan čovjek osim njega i Marksa«. Da bi još više ljudi znalo o tome, evo teksta tog pisma:

„U broju 177 »Neue Rheinische Zeitung« objavljen je dopis iz Frankfurta na Majni od 21. decembra koji sadrži podlu laž da sam ja išao kao policijski špijun u Frankfurt da bih, prikrivajući se demokratskom nastrojenošću, pronašao ubice kneza Lihnovskog i generala Auersvalda. Ja sam, doduše 21. decembra bio u Frankfurtu, tamo sam se svega zadržao jedan dan i tamo sam, kako ćete razabrati iz priloženog dokumenta, imao da reguliram samo jednu privatnu stvar ovdašnje gospođe fon Švercler; odavno sam se vratio u Berlin, gdje sam odavno počeo da radim kao advokat. Ja vas, uostalom, upućujem na službena obavještenja koja su u toj stvari već izašla u broju 338 »Frankfurter Oberpostamtszeitung« od 21. decembra i u broju 248 ovdašnjeg »Nationalzeitung«. Vjerujem da od vaše istinoljubivosti mogu očekivati da ćete priloženi ispravak odmah uvrstiti u vaš list i, u skladu s obavezom koju nameće zakon, saopćiti ime autora te lažne vijesti, jer takvu klevetu ne mogu ostaviti nekažnjenu, pa ću u protivnom slučaju biti na žalost primoran da poduzmem korake protiv poštovane redakcije.

Vjerujem da demokratija u posljednje vrijeme nikome ne duguje više nego upravo *meni*. Ja sam bio taj koji je stotine optuženih demokrata izvukao iz mreža krivičnog pravosuđa. Ja sam bio taj koji se još za vrijeme opsadnog stanja, kad su plašljivi i kukavni ljudi (takozvani demokrati) odavno napustili bojno polje, neustrašivo i neumorno suprotstavljao vlastima, i to činim još i danas. Kad demokratski organi ovako postupaju sa mnom, onda je to slab podsticaj za dalje napore.

---

[47] Izdržavani muškarac. *Prev.*

[48] Među Marksovim rukopisima sačuvao se Marksovom rukom pisan, ali nepotpisan koncept odgovora Štiberu. Očigledno je odgovor prije odašiljanja potpisao neko od redaktora »Neue Rheinische Zeitung«, najvjerojatnije Vilhelm Volf, kome je mogla biti poznata Štiberova djelatnost u Šleskoj. *Prev.*

Ali najljepše od svega u ovom slučaju je neokretnost demokratskih organa. Glasove da ja idem u Frankfurt kao policijski agent najprije je lansirala »Neue Preussische Zeitung«, taj famozni organ reakcije, da bi potkopala moju djelatnost kao branitelja koji joj smeta. Drugi berlinski listovi su ovo davno ispravili. Demokratski organi su, međutim, toliko nespretni da takvu glupu laž ponavljaju. Da sam htio ići u Frankfurt kao špijun, onda to zacijelo ne bi prije toga stajalo u svim listovima, pa i zašto bi Pruska slala policijskog činovnika u Frankfurt, gdje ima dovoljno vještih i iskusnih činovnika. Glupost je uvijek bila greška demokratije, a njeni protivnici pobjeđivali su lukavošću.

Isto je tako podla laž da sam prije mnogo godina bio kao policijski špijun u Šleskoj. Ja sam tada bio javno postavljeni policijski činovnik i kao takav vršio sam svoju dužnost. O meni su širene podle laži. Neka se neko javi i neka dokaže da sam ja prevarom zadobio njegovo povjerenje. Lagati i tvrditi može svako. Očekujem, dakle, od Vas, koga držim za čestitog i pristojnog čovjeka, hitan zadovoljavajući odgovor. Demokratske novine su kod nas došle na zao glas svojim brojnim lažima, ne idite za istim ciljem.

Berlin, 26. decembra 1848.

Odani

Štiber, dr prava itd.
Berlin, Ritterstrasse 65"

Odakle je Štiber znao da je Marks 27. oktobra poslao njegovo pismo Šnajderu II? Ali pismo nije bilo poslano 27. oktobra, nego 25. oktobra, i nije bilo poslano Šnajderu II, nego fon Honthajmu. Štiber je, dakle, znao samo da pismo postoji, pa je slutio da će ga Marks poslati nekom od branilaca. Odakle ta slutnja? Kad je »Kölnische Zeitung«[20] donio Štiberov iskaz od 18. oktobra o Šervalu itd. u London, Marks je u »Kölnische Zeitung«, u »Berliner National-Zeitung« i u »Frankfurter Journal«[49] poslao izjavu, datiranu sa 21. oktobra, i na kraju te izjave zaprijetio Štiberu njegovim pismom koje još postoji. Da bi pismo zadržao »posve u tajnosti«, Marks ga samo nagovještava u novinama. On

[49] »*National Zeitung*« (»Nacionalne novine«) — buržoasko-liberalni list, izlazio od 1. aprila 1848. u Berlinu.

»*Frankfurter Journal*« — dnevnik, izlazio u Frankfurtu na Majni od XVII stoljeća do 1903. Četrdesetih i pedesetih godina XIX stoljeća zastupao je buržoaskoliberalni pravac. *Prev.*

ne uspijeva da ga objavi zbog kukavičluka njemačke dnevne štampe, ali je pruska pošta bila instruirana, a s pruskom poštom njen — Štiber.

Šta je, dakle, Goldhajm javio kući iz Londona?

Da se Hirš ne zaklinje krivo, da H. Libkneht nema »uhvatljivu« egzistenciju i da originalna knjiga zapisnika nije originalna knjiga zapisnika, da sveznajući londonski agenti znaju sve što je »Marksova partija« objavila u londonskoj štampi. Da bi spasio čast pruskih agenata, Goldhajm im stavlja u usta mršave, nasilnim otvaranjem i utajom pisama iznjuškane vijesti.

Na zasjedanju od 4. novembra, pošto je Šnajder II uništio Štibera i njegovu knjigu zapisnika, dokazao mu krivotvorenje i krivokletstvo, Štiber posljednji put izlazi naprijed i daje oduška svom moralnom negodovanju. Čak se, uzvikuje on iz svoje indignirane duše, čak se usuđuje da g. Vermuta, upravitelja policije Vermuta, okrive za krivokletstvo. Štiber se, dakle, opet vratio ortodoksnoj ljestvici, uzlaznoj liniji. Ranije se kretao u heterodoksnoj, silaznoj liniji. Ako se ne vjeruje njemu, policijskom savjetniku, neka se bar vjeruje njegovom policijskom poručniku, ako se ne vjeruje policijskom poručniku, neka se bar vjeruje njegovim policijskim agentima, ako se ne vjeruje agentu Fleriju, neka se bar vjeruje podagentu Hiršu. Sad je obrnuto. On, *policijski savjetnik* možda bi se mogao krivo zakleti, ali Vermut, *upravnik policije?* Nemoguće! U svom negodovanju on hvali Vermuta sve većom gorčinom, lije publici čistog vermuta, Vermuta kao čovjeka, Vermuta kao advokata, Vermuta kao oca porodice, Vermuta kao upravnika policije, Vermuta for ever[50].

Čak sad na javnom zasjedanju Štiber pokušava da optuženike još uvijek drži au secret[51] i da postavi barijeru između odbrane i odbrambenog materijala. On okrivljuje Šnajdera II za »kriminalnu vezu« s Marksom. Šnajder vrši u njegovoj osobi atentat na najviše pruske vlasti. Čak predsjednik porote Gebel, čak jedan Gebel osjeća se pritisnut teretom Štibera. On nema kud; iako na bojažljivo servilan način, on

---

50 U vijeke vjekova. *Prev.*

51 U samici, u potpunoj izolaciji. *Prev.*

daje nekoliko lakih udaraca Štiberu. Ali sa svoje strane Štiber je u pravu. Za stup sramote nije prikovan samo njegov individuum, nego su zajedno s njim, držeći originalnu knjigu zapisnika u ruci, prikovani javno tužilaštvo, sud, pošta, vlada, predsjedništvo policije u Berlinu, ministarstva, prusko poslanstvo u Londonu, ukratko, pruska država.

Gospodin Štiber može sad slobodno da štampa odgovor u »Neue Rheinische Zeitung« na svoje pismo.

Vratimo se još jedanput s Goldhajmom u London.

Kao što Štiber još uvijek ne zna gdje boravi Šerval i ko je zapravo Šerval, tako prema Goldhajmovu iskazu (zasjedanje od 3. novembra) ni *način postanja* knjige zapisnika još uvijek nije potpuno objašnjen. Da bi ga objasnio, Goldhajm daje dvije hipoteze.

»Za ne još sasvim objašnjen način postanja knjige postoje, — veli on — samo dva puta. Ili ona potječe, kao što agent uporno uvjerava, uistinu od Libknehta, koji je, da ne bi otkrio svoje izdajstvo, izbjegao da dade svoj rukopis.«

V. Libkneht pripada, što je notorno, »Marksovoj partiji«. Ali Libknehtov potpis koji se nalazi u knjizi zapisnika ne pripada, što je isto tako notorno, V. Libknehtu. Zato se Štiber na zasjedanju od 27. oktobra zaklinje da vlasnik tog potpisa nije ovaj Libkneht, već neki drugi Libkneht, *H.* Libkneht. On je saznao za postojanje tog dvojnika, ali ne može da navede izvor svog saznanja. Goldhajm se zaklinje: »Fleri je tvrdio da je knjigu zaista dobio od člana »Marksove partije« po imenu *H.* Libkneht«. Goldhajm se zaklinje dalje: »Ja tog *H.* Libknehta nisam mogao da uhvatim u Londonu.« Kakav *znak postojanja* je dosad dao svijetu uopće i policijskom poručniku napose taj od Štibera otkriveni *H.* Libkneht? Nikakav znak postojanja osim svog *rukopisa* u originalnoj knjizi zapisnika. A sad Goldhajm izjavljuje: »Libkneht je izbjegao da dade svoj rukopis.«

H. Libkneht je dosad postojao samo kao rukopis. Sada od *H.* Libknehta ne ostaje ništa, čak ni rukopis, čak ni tačka na i. Odakle, pak, Goldhajm zna da *H.* Libkneht, za čije postojanje zna iz rukopisa knjige zapisnika, ima rukopis koji je različit od rukopisa u knjizi zapisnika, to ostaje Goldhajmova tajna. Ako Štiber ima svoja čuda, zašto da i Goldhajm nema svoja?

Goldhajm je zaboravio da se njegov pretpostavljeni Štiber zakleo da H. Libkneht postoji, i da se i sam maločas na to zakleo. U istom trenutku u kome se zaklinje da *H.* Libkneht postoji, on se sjeća da je *H.* Libkneht samo sredstvo u nuždi koje je izmislio Štiber, laž u nuždi, a nužda ne zna zakona. On se sjeća da postoji samo jedan pravi Libkneht, V. Libkneht, a da je — ako je V. Libkneht pravi — potpis u knjizi zapisnika lažan. On ne smije priznati da je Flerijev podagent Hirš zajedno s lažnom knjigom zapisnika fabricirao i lažan potpis. Stoga on stvara hipotezu: »Libkneht je izbjegao da dade svoj potpis.« Stvorimo i mi jedanput hipotezu: Goldhajm je jednom ranije falsificirao novčanice. Zato je izveden pred sud, dokazano mu je da potpis na novčanici nije potpis guvernera banke. Ne uzmite mi za zlo, gospodo, reći će Goldhajm, ne uzmite za zlo. Banknota je ispravna. Ona potječe od samog guvernera banke. Ako njegovo ime na novčanici nije izrađeno po njegovom potpisu nego po lažnom potpisu, kakvog to ima značenja za stvar? »Ta on je izbjegao da dade svoj rukopis.«

Ili, nastavlja Goldhajm, ako je hipoteza s Libknehtom pogrešna:

> »Ili je agent Fleri dobio zabilješke za knjigu od druga dva Marksova prijatelja, emigranata Dronkea i Imanta, pa je tim zabilješkama, da bi svojoj robi dao što veću vrijednost, dao formu originalne knjige zapisnika. Naime, policijski poručnik Grajf je službeno utvrdio da su Dronke i Imant često općili s Flerijem.«

Ili? Kako ili? Ako je jedna knjiga, kao što je originalna knjiga zapisnika, potpisana od tri čovjeka, od Libknehta, Rigsa i Ulmera, onda niko neće zaključiti: »ona potječe od Libknehta« — ili od Dronkea i Imanta, nego: ona potječe od Libknehta, ili od Ringsa i Ulmera. Zar će nesretni Goldhajm, koji je dotjerao do disjunktivnog suda — ili, ili — zar će on opet reći: »Rings i Ulmer izbjegli su da dadu svoj rukopis«? Čak Goldhajm smatra da je neizbježna nova verzija.

Ako originalna knjiga zapisnika ne potječe od Libknehta, kako tvrdi agent Fleri, onda ju je Fleri sam napravio, ali je zabilješke zato dobio od Dronkea i Imanta, za koje je policijski poručnik Grajf službeno potvrdio da su često općili s Flerijem.

»Da bi svojoj robi dao što veću vrijednost«, veli Goldhajm, Fleri daje zabilješkama formu originalne knjige zapisnika. On vrši ne samo prevaru nego krivotvori potpise, sve zato da bi »svojoj robi dao veću vrijednost«. Tako savjestan čovjek kao što je taj pruski agent, koji iz koristoljublja fabricira lažne zapisnike, lažne potpise, svakako je nesposoban da fabricira *lažne zabilješke*. Tako zaključuje Goldhajm.

Dronke i Imant došli su u London tek u aprilu 1852, pošto su ih švajcarske vlasti bile protjerale. Trećina originalne knjige zapisnika sastoji se od zapisnika iz mjeseca januara, februara i marta 1852. Trećinu originalne knjige zapisnika Fleri je svakako napravio *bez* Dronkea i Imanta, iako se Goldhajm zaklinje: ili je Libkneht napravio knjigu zapisnika — ili ju je napravio Fleri, ali po zabilješkama Dronkea i Imanta. Goldhajm se na ovo zaklinje, a Goldhajm, doduše, nije Brut, ali je ipak Goldhajm.

Ali ovako ostaje mogućnost da su Dronke i Imant dostavljali Fleriju zabilješke počev od aprila, jer je, zaklinje se Goldhajm, »policijski poručnik Grajf službeno utvrdio da su Dronke i Imant često općili s Flerijem«.

Da vidimo to općenje.

Kao što je već gore spomenuto, Fleri je u Londonu bio poznat ne kao pruski policijski agent, nego kao trgovac iz Sitija, i to kao trgovac demokrat. Rodom iz Altenburga, došao je u London kao politički emigrant, oženio se kasnije jednom Engleskinjom iz ugledne i imućne porodice i živio je na izgled povučeno sa ženom i tastom, starim industrijskim *kvekerom*. 8. ili 9. oktobra ušao je Imant u »češće općenje« s Flerijem, naime općio je s njim kao čovjek koji daje satove. Prema Štiberovom ispravljenom iskazu, originalna knjiga zapisnika stigla je u Keln 10, a prema Goldhajmovom završnom iskazu — 11. oktobra. Fleri je, dakle, u momentu kad mu je dotle posve nepoznati Imant u svom stanu dao prvi sat francuskog jezika originalnu knjigu zapisnika ne samo već dao povezati u crveni safijan nego ju je već i predao izvanrednom kuriru, koji ju je odnio u Keln. Eto tako je Fleri načinio svoju knjigu zapisnika prema Imantovim zabilješkama. A Dronke je Flerija vidio samo *jedanput* slučajno kod Imanta, i to tek 30. oktobra, kad je

originalna knjiga zapisnika već davno pala nazad u svoje prvobitno ništavilo.

Tako se kršćansko-germanska vlada ne zadovoljava time da provaljuje u pisaće stolove, da krade tuđe papire, da izmamljuje lažne iskaze, da stvara lažne zavjere, da pravi lažne dokumente, da polaže lažne zakletve, da pokušava novcem kupiti lažna svjedočanstva — sve da bi postigla da kelnski optuženici budu osuđeni. Ona nastoji da na londonske prijatelje optuženih baci sramotnu sumnju da bi sakrila svoga Hirša, za koga se Štiber zakleo da ga ne poznaje, a Goldhajm — da nije špijun.

U petak, 5. novembra, »Kölnische Zeitung«[20] je donio u London izvještaj o zasjedanju porotnog suda od 3. novembra i Goldhajmov iskaz. Odmah su prikupljena obavještenja o Grajfu, i još istog dana se saznalo da on stanuje kod Flerija. U isto vrijeme pošli su Dronke i Imant, ponijevši »Kölnische Zeitung«, Fleriju. Dali su mu da pročita Goldhajmov iskaz. On je problijedio, pokušao da se pribere, igrao preneraženog čovjeka i izjavio da je apsolutno spreman da pred engleskim mirovnim sucem dade iskaz protiv Goldhajma. Ali prije toga mora još da se konzultira sa svojim advokatom. Ugovara se sastanak za drugi dan poslije podne, u subotu 6. novembra. Fleri obećava da će svoj službeno ovjereni iskaz donijeti na taj sastanak. Naravno, nije došao. Imant i Dronke došli su stoga u subotu naveče u njegov stan i našli su tamo ovu ceduljicu za Imanta:

»Pomoću advokata sve je svršeno, a ono što dalje dolazi, rezervirano je dok se osobi ne uđe u trag. Advokat je još danas poslao stvar. Poslovi nužno zahtijevaju moju ličnu prisutnost u Sitiju. Posjetite me sutra, ja sam cijelo poslije podne do 5 sati kod kuće. Fl.«

Na poleđini cedulje dopisano je:

»Čim sam došao kući, morao sam sa g. Vernerom i mojom ženom da izađem, o čemu se sutra *možete uvjeriti*. Napišite mi u koje vrijeme ćete doći.«

Imant je ostavio slijedeći odgovor:

»Mene je neobično iznenadilo što Vas nisam zatekao kod kuće, jer ni danas poslije podne niste došli na ugovoreni sastanak. Moram Vam priznati da sam, zahvaljujući okolnostima, već stvorio svoj sud o Vama. Ako imate interesa da me uvjerite u protivno, Vi ćete doći k meni, i to već sutra rano ujutro, jer ja Vama ne mogu jamčiti da o Vama kao

o pruskom policijskom špijunu neće biti govora u engleskim listovima. Imant.«

Fleri se nije pojavio ni u nedjelju ujutro. Dronke i Imant pošli su tog dana naveče opet k njemu da bi, pretvarajući se da je njihovo povjerenje samo u prvom momentu bilo poljuljano, dobili njegovu izjavu. Poslije svakojakih odugovlačenja i kolebanja izjava je bila napisana. Naročito se Fleri kolebao kad mu je skrenuta pažnja da treba potpisati ne samo svoje prezime nego i ime. Izjava glasi od riječi do riječi ovako:

Uredništvu »Kölnische Zeitung«

Potpisani izjavljuje da g. Imanta poznaje otprilike mjesec dana, za koje vrijeme mu je isti davao satove iz francuskog jezika, a da je g. Dronkea prvi put vidio u subotu, 30. oktobra o. godine.

Da mu nijedan od njih nije davao nikakvih saopćenja koja bi stajala u vezi s knjigom zapisnika koja figurira u kelnskom procesu.

Da ne poznaje osobu koja se zove Libkneht niti je stajao u bilo kakvoj vezi s takvom osobom.

London, 8. novembra 1852. Kensington.

Šarl Fleri

Dronke i Imant bili su, razumije se, uvjereni da će Fleri listu »Kölnische Zeitung« poslati nalog da ne prime nikakvu izjavu potpisanu njegovim imenom. Zato izjavu nisu poslali u »Kölnische Zeitung« nego advokatu Šnajderu II, koji ju je dobio u toliko odmaklom stadiju procesa da je više nije mogao upotrijebiti.

Doduše, Fleri nije Fleur de Marie[52] policijskih prostitutki, ali je cvijeće koje će istjerati cvjetove, iako samo fleurs de lys[53].

Istorija knjige zapisnika nije svršena dokraja.

---

[52] *Fleur de Marie* (Marijin cvijet, Marijina dušica) — aluzija na lice iz romana Ežena Sia »Tajne Pariza« (1843) koje nosi to ime. U Fleur de Marie dan je lik prostitutke koja je žrtva društvenih odnosa. *Prev.*

[53] Fleurs de lys zovu se u francuskom narodnom govoru slova T i F (travaux forcés, prinudni rad) koja se utiskuju žigosanim zločincima. Koliko je Marks tačno prosuđivao ovu ptičicu, vidi se iz Dodatka (VIII, 1) *(Engleska napomena u izdanju od 1855.)* Fleurs de lys — doslovno: ljiljani. *Prev.*

U subotu, 6. novembra, priznao je V. Hirš iz Hamburga, zaklevši se pred policijskim sucem u Bow-Streetu, London, da je pod rukovodstvom Grajfa i Flerija fabricirao knjigu zapisnika koja figurira u kelnskom komunističkom procesu.

Dakle, najprije originalna knjiga zapisnika »Marksove partije« — zatim knjiga zabilježaka špijuna Flerija — napokon fabrikat pruske policije, prosti policijski fabrikat, policijski fabrikat sans phrase[54].

Istog dana kad je Hirš odao tajnu originalne knjige zapisnika engleskom policijskom sucu u Bow-Streetu, jedan drugi predstavnik pruske države u Kensingtonu, u Flerijevoj kući, bio je zaposlen pakovanjem u čvrsto voštano platno, ovog puta ne doduše ukradenih ni fabriciranih dokumenata, ni uopće dokumenata, nego svojih vlastitih stvari. To nije bio niko drugi do ptica Grajf, pariske uspomene, izvanredni kurir za Keln, šef pruskih policijskih agenata u Londonu, službeni dirigent mistifikacija, policijski poručnik ataširan pruskom poslanstvu u Londonu. Grajf je od pruske vlade primio naređenje da odmah ostavi London. Nije se smjelo gubiti vrijeme.

Kao što se na kraju opernog spektakla kazališni dekor koji se nalazi u dnu, sakriven kulisama, amfiteatralno uzdignut, odjedanput zasija u bengalskoj vatri i blještavim konturama sve zaslijepi, tako su na kraju ove pruske policijske tragikomedije zasjale sakrivene amfiteatralne radionice u kojima se kovala originalna knjiga zapisnika. Na najnižoj stepenici vidio se nesretni mouchard Hirš, koji je radio na parče; na drugoj stepenici građanski plasirani špijun i agent provokator, trgovac u Sitiju, Fleri; na trećoj stepenici diplomatski policijski poručnik Grajf, a na najvišoj stepenici sâmo prusko poslanstvo kome je on ataširan. Šest do osam mjeseci Hirš je fabricirao redovno, iz nedjelje u nedjelju, svoju originalnu knjigu zapisnika u Flerijevoj radnoj sobi i pred njegovim očima. Kat više *nad* Flerijem stanovao je pruski policijski poručnik Grajf, koji ga je nadzirao i inspirirao. A sam Grajf provodio je jedan dio dana redovno u zgradi pruskog poslanstva, gdje je opet on bio nadziran i inspiriran. Zgrada pruskog poslanstva bila je, dakle, ono kli-

[54] Bez uljepšavanja. *Prev.*

jalište u kome je izrasla originalna knjiga zapisnika. Grajf je, dakle, morao iščeznuti. On je iščezao 6. novembra 1852.

Originalna knjiga zapisnika nije se više mogla održati, čak ni kao knjiga zabilježaka. Javni tužilac Zet potvrdio je to u svojoj replici na odbrambene govore advokata:

Došlo se, dakle, opet samo odakle je pošao optužni senat Apelacionog suda kad je naredio novu istragu jer *»ne predleži objektivni činjenični materijal«*.

V

POPRATNO PISMO CRVENOG KATEKIZMA

Na zasjedanju od 27. oktobra policijski inspektor *Junkerman* iz Krefelda svjedoči:

»da je zaplijenio paket s primjercima Crvenog katekizma; paket je bio adresiran na konobara jedne krefeldske gostionice i nosio je žig pošte u Diseldorfu. U njemu se nalazilo popratno pismo bez potpisa. Pošiljalac nije otkriven«. »Popratno pismo je, čini se, kako primjećuje javno tužilaštvo, *pisano Marksovom rukom.«*

Na zasjedanju 28. oktobra vještak (???) Renard vidi u popratnom pismu Marksov rukopis. Popratno pismo glasi:

»Građanine!

Budući da Vi uživate naše puno povjerenje, predajemo Vam ovime 50 primjeraka »Crvenog« koje ćete u subotu 5. juna, u 11 sati naveče, turiti pod kućna vrata neosporno revolucionarnih građana, prvenstveno radnika. Mi sa sigurnošću računamo na Vašu građansku vrlinu i zato očekujemo izvršenje ove direktive. Revolucija je bliže no što mnogi misle. Živjela revolucija!

Pozdrav i bratstvo

Revolucionarni komitet"

Berlin, maja 1852.

Svjedok Junkerman izjavljuje još »da su dotični paketi bili poslani na svjedoka *Šjanela«*.

Za vrijeme istražnog zatvora kelnskih optuženika predsjednik policije *Hinkeldaj* iz Berlina rukovodio je manevrima kao vrhovni general. Mopaove lovorike nisu mu dale da spava.

Za vrijeme glavnog pretresa figurirali su dva upravnika policije, jedan živi i jedan mrtvi, jedan policijski savjetnik — ali taj jedan bio je Štiber — dva policijska poručnika, od kojih jedan stalno putuje iz Londona u Keln, a drugi iz Kelna u London, masa policijskih agenata i podagenata, s imenom, anonimnih, heteronimnih, pseudonimnih, kusatih i repatih. Najzad još i jedan policijski inspektor.

Čim je »Kölnische Zeitung« sa svjedočenjima od 27. i 28. oktobra stigao u London, pošao je Marks policijskom sucu u Marlborough-Streetu, prepisao tekst popratnog pisma koji je donio »Kölnische Zeitung«, dao ovjeriti taj prepis i ujedno slijedeću izjavu danu pod zakletvom:

1) da on dotično popratno pismo nije pisao;
2) da je za njegovo postojanje saznao iz »Kölnische Zeitung«;
3) da takozvani »Crveni katekizam« *nije nikad vidio;*
4) da nije nikad ni na koji način pridonio njegovom raspačavanju.

Uzgred treba napomenuti da u Engleskoj takva izjava (declaration) pred policijskim sucem povlači za sobom, ako je lažna, sve posljedice krivokletstva.

Gornji je dokument poslan Šnajderu II, ali je u isto vrijeme odštampan u londonskom listu »Morning Advertiser«, jer se u toku procesa došlo do uvjerenja da pruska pošta za čuvanje poštanske tajne vezuje čudnovatu predstavu: da je dužna da njoj povjerena pisma sakrije od adresata. Viši javni tužilac usprotivio se podnošenju dokumenta sudu, makar i samo radi upoređenja. Više javno tužilaštvo znalo je da i letimičan pogled bačen s originalnog popratnog pisma na službeno ovjereni Marksov prepis ne bi mogao sakriti namjerno opohašanje Marksovog rukopisa čak ni oštrom oku ovih porotnika. Stoga je javno tužilaštvo u interesu morala pruske države protestiralo protiv takvog upoređenja.

Šnajder II primijetio je

»da adresat Šjanela, koji je policiji spremno dao informaciju o vjerojatnim pošiljaocima i *koji se direktno ponudio kao špijun,* nije uopće pomišljao na Marksa.

Ko je ikad pročitao jedan Marksov redak nikako ne bi mogao da mu pripiše autorstvo tog melodramskog popratnog pisma.

San ljetne noći 5. juna, nametljivo uočljiva operacija guranja »Crvenog katekizma« pod kućna vrata revolucionarnih filistara, — to bi moglo ukazivati otprilike na Kinkelov duh, kao što »građanska vrlina« i »sigurnost« s kojima se računa na vojničko »izvršenje« dane »direktive« ukazuju na Vilihovu maštu. Ali kako bi Kinkel—Vilihi došli do toga da svoje revolucionarne recepte stavljaju u Marksov rukopis?

Ako je dopušteno, evo jedne hipoteze o »ne još sasvim objašnjenom načinu postanja« ovog popratnog pisma pisanog oponašajućim rukopisom: Policija je našla u Krefeldu 50 »Crvenih« sa zvučnim popratnim pismom. Ona je dala u Kelnu ili u Berlinu, qu'importe[55] — staviti tekst u Marksove note. U koju svrhu? »Da bi svojoj robi dala što veću vrijednost.«

Međutim, ni samo više javno tužilaštvo nije se usudilo da u svom govoru protiv Katiline[56] pribjegne tom popratnom pismu. Ono ga nije uzelo u obzir. Dakle, popratno pismo nije ništa izmijenilo na konstataciji o nedostajućem »*objektivnom činjeničnom materijalu*«.

VI

VILIH-ŠAPEROVA FRAKCIJA

Poslije poraza revolucije od 1848/49. proleterska partija na kontinentu izgubila je ono što je za vrijeme ovog kratkog perioda iznimno imala: štampu, slobodu govora i pravo udruživanja, tj. legalna sredstva partijske organizacije. Buržoasko-liberalna i sitnoburžoasko-demokratska partija našle su u društvenom položaju klasa koje su predstavljale, uprkos reakciji, uslove da se u jednoj ili drugoj formi drže na okupu i da više ili manje brane svoje zajedničke interese. Proleterskoj partiji bio je poslije 1849, kao i prije 1848. otvoren samo *jedan put* — put *tajne organizacije*. Zato je poslije 1849. na kontinentu ponikao čitav niz tajnih proleter-

---

[55] Nije li svejedno. *Prev.*
[56] Aludira se na Ciceronov govor protiv Katiline. *Prev.*

skih organizacija koje je policija otkrivala, koje su sudovi osuđivali, zatvori razbijali, a prilike opet uspostavljale.

Jedan dio ovih tajnih društava direktno je imao za cilj obaranje postojeće državne vlasti. Ovo je bilo opravdano u Francuskoj, gdje je proletarijat bio pobijeđen od buržoazije i gdje se napad na postojeću vladu direktno poklapao s napadom na buržoaziju. Drugi dio tajnih društava imao je za cilj stvaranje partije proletarijata, ne mareći za postojeće vlade. To je bilo nužno u zemljama kao Njemačka, gdje su buržoazija i proletarijat zajedno podlegli svojim polufeudalnim vladama, gdje je, dakle, pobjedonosni napad na postojeće vlade morao da pomogne buržoaziji, ili bar takozvanim srednjim staležima, da dođe na vlast a ne da skrši njenu moć. Nema sumnje da bi i ovdje članovi proleterske partije opet učestvovali u revoluciji protiv statusa quo, ali u njihov zadatak nije ulazilo da tu revoluciju pripremaju, da za nju agitiraju, konspiriraju i komplotiraju. Ovu pripremu oni su mogli prepustiti općoj situaciji i direktno zainteresiranim klasama. Oni su morali da se prepuste njima ako nisu htjeli da se odreknu svog partijskog stava i istorijskih zadataka koji sami od sebe proizlaze iz općih uslova postojanja proletarijata. Za njih su sadašnje vlade bile samo efemerne pojave, a status quo samo jedna kratka stanica, na kojoj neka troši svoje snage sitničava i uskogrudna demokratija.

Zato »*Savez komunista*« nije bio konspiratorsko društvo, nego društvo koje je u tajnosti stvaralo organizacije proleterske partije, jer je njemački proletarijat javno interdiciran »igni et aquae«[57], od štampe, govora i udruživanja. Ako takvo društvo konspirira, onda se to događa samo u tom smislu u kome i para i elektricitet konspiriraju protiv statusa quo.

Razumije se da je takvo društvo, koje nije imalo za cilj stvaranje *vladine* već *opozicione partije budućnosti*, moglo pružati malo draži individuumima koji hoće, s jedne strane, da svoju ličnu neznatnost rašepure pod teatralnim plaštom zavjera, s druge strane da svoje bornirano častoljublje zadovolje na dan bliske revolucije, a prije svega da u sadašnjem

[57] Igni et aquae interdictus (isključen od vatre i vode) — formula izgnanstva kod starih Rimljana; ovdje: isključen od životno važnih prava. *Prev.*

momentu izgledaju važni, da učestvuju u plijenu demagogije i da ih demokratski šarlatani pozdravljaju dobrodošlicom. Iz Saveza komunista izdvojila se stoga jedna frakcija, ili je iz njega bila izdvojena, kako hoćete, koja je zahtijevala, iako ne stvarne zavjere, a ono *privid* zavjera, i stoga direktno savez s demokratskim junacima dana — frakcija Vilih-Šaper. Karakteristično je za nju da Vilih zajedno s *Kinkelom* i uz njega figurira kao entrepreneur[58] njemačko-američkog revolucionarnog zajma.

Odnos ove partije prema većini u Savezu komunista kojoj pripadaju kelnski optuženici ocrtali smo malo prije. Birgers i Rezer su ga pregnantno i iscrpno izložili na glavnom pretresu pred kelnskim porotnim sudom.

Zaustavljamo se pred svršetkom našeg izlaganja, da bismo bacili pogled na držanje Vilih-Šaperove frakcije za vrijeme kelnskog procesa.

Kao što je gore već rečeno, datumi dokumenata koje je Štiber oteo frakciji pokazuju da su njeni dokumenti *poslije* Rojterove krađe još uvijek znali naći put k policiji. Sve do ovog časa frakcija je ostala dužna da objasni ove pojave.

Šaper je najbolje poznavao Šervalovu prošlost. Znao je da je on primio Šervala u Savez 1846, a ne Marks 1848. Svojom šutnjom on potvrđuje Štiberove laži.

Frakcija je znala da je njen pripadnik Hake pisao prijeteće pismo svjedoku Hauptu, ali ostavlja sumnju na partiji kojoj pripadaju optuženi.

Mozes Hes, pripadnik frakcije, autor »*Crvenog katekizma*«, te nesretne parodije »Manifesta komunističke partije«, Mozes Hes, koji svoje spise ne samo što sam piše nego ih sam i raspačava, tačno je znao kome je slao pojedine partije svog »Crvenog katekizma«. On je znao da mu Marks bogatstvo u »Crvenom katekizmu« nije umanjio ni za jedan jedini primjerak. Mozes mirno ostavlja na optuženima sumnju da je njihova partija raznosila po kućama u Rajnskoj pokrajini njegov »Crveni katekizam« s melodramskim popratnim pismom.

Kako svojom šutnjom, tako i svojim govorenjem frakcija se nalazi na istoj liniji s pruskom policijom. Tamo gdje

---

[58] Preuzimač. *Prev.*

se pojavljuje za vrijeme glavnog pretresa ne pojavljuje se na optuženičkoj klupi, nego kao *krunski svjedok.*

Hence, Vilihov prijatelj i dobročinitelj, priznaje da je znao za Savez, boravi nekoliko nedjelja kod Viliha u Londonu a onda putuje u Keln da bi protiv Bekera, protiv koga je bilo mnogo manje indicija nego protiv njega samog, lažno svjedočio da je 1848. bio član Saveza.

Hence, kao što pokazuje Dicov arhiv, pripadnik frakcije, od nje novčano potpomagan, zbog učestvovanja u Savezu jednom već u Berlinu izveden pred porotu, pojavljuje se kao svjedok protiv optuženih. On svjedoči krivo time što izuzetnu naoružanost berlinskog proletarijata za vrijeme revolucije dovodi u izmišljenu vezu sa statutom Saveza.

Štajngens, za koga je njegovim vlastitim pismima dokazano (vidi zasjedanje od 18. oktobra) da je bio glavni povjerenik frakcije u Briselu, ne pojavljuje se u Kelnu kao optuženi nego kao svjedok.

Kratko vrijeme prije glavnog pretresa pred kelnskim porotnim sudom poslali su Vilih i Kinkel jednog krojačkog kalfu kao emisara u Njemačku. Kinkel doduše ne pripada frakciji, ali je Vilih zajedno s njime upravljao njemačko-američkim revolucionarnim zajmom.

Kinkelu, kome je već tada prijetila opasnost da londonski garanti njemu i Vilihu oduzmu upravljanje zajmom i da novac, uprkos njegovom i Vilihovom indigniranom protestu, vrate u Ameriku (što se kasnije i dogodilo), — Kinkelu je baš tada bilo potrebno da ima prividnu misiju *za* Njemačku i prividnu korespondenciju *sa* Njemačkom, djelimično da bi dokazao da tamo uopće još postoji neko područje revolucionarne djelatnosti za njega i američke dolare, djelimično da bi našao izgovor za enormne troškove korespondencije, poštarine itd., koje su on i prijatelj Vilih umjeli da stave u račun (vidi litografirani cirkular grofa O. Rajhenbaha). Kinkel je znao da nema nikakvih veza bilo s buržoaskim liberalima bilo sa sitnoburžoaskim demokratima u Njemačkoj. Zato je X uzeo za Y, emisara frakcije za emisara njemačko-američkog revolucionarnog saveza. Ovaj emisar je imao samo jedan zadatak, da među radnicima radi protiv partije kelnskih optuženih. Valja priznati, momenat je bio dobro izabran

da bi se još u dvanaesti sat pružila nova izlika za novu istragu. Pruska policija bila je potpuno informirana o ličnosti, danu polaska i maršruti emisara. Odakle? Vidjećemo. Na tajnim sastancima koje je ovaj držao u Magdeburgu prisustvovali su njeni špijuni i izvještavali o diskusijama. Prijatelji kelnskih optuženih u Njemačkoj i u Londonu strepjeli su.

Gore smo ispričali da je 6. novembra Hirš priznao pred policijskim sucem u Bow-Streetu da je originalnu knjigu zapisnika fabricirao pod rukovodstvom Grajfa i Flerija; Vilih ga je nagovorio na taj korak, Vilih i gostioničar Šertner dopratili su ga do suca. Hiršovo priznanje rađeno je u tri primjerka, a ovi su pod različitim adresama poslani poštom u Keln.

Od najveće važnosti bilo je da Hirš, čim napusti zgradu suda, bude odmah uhapšen. Na osnovu službeno ovjerenog iskaza, koji je on imao kod sebe, mogao se u Kelnu izgubljeni proces dobiti u Londonu. Ako ne za optužene, a ono ipak protiv vlade. Ali je Vilih učinio sve da onemogući takav korak. On šuti kao zaliven ne samo pred direktno zainteresiranom »Marksovom partijom« nego i pred svojim vlastitim ljudima, čak i pred Šaperom. U njegovu tajnu bio je posvećen samo Šertner. Šertner izjavljuje da su on i Vilih pratili Hirša na brod. Hirš je naime, prema Vilihovoj intenciji, imao da u Kelnu svjedoči sam protiv sebe.

Vilih obavještava Hirša o putu kojim će ići dokumenti, Hirš prusko poslanstvo, prusko poslanstvo poštu. Dokumenti ne stižu na naznačeno mjesto; oni iščezavaju. Kasnije iskrsava iščezli Hirš ponovo u Londonu i izjavljuje na jednoj otvorenoj skupštini demokrata da je Vilih njegov saučesnik.

Vilih priznaje, odgovarajući na pitanje u vezi s tim, da je sa Hiršom, koji je na njegov prijedlog još 1851. izbačen kao špijun iz udruženja u Great-Windmillu, od početka augusta 1852. ponovo stajao u vezi. Naime, Hirš mu je odao da je Fleri pruski špijun i zatim ga upoznavao sa svim pismima koja je Fleri dobivao i koja je slao. On, Vilih, poslužio se tim sredstvom da motri prusku policiju.

Vilih je bio, što je notorno, od prije jedno godinu dana intimni prijatelj Flerija, od koga je primao pomoć. A ako je Vilih od augusta 1852. znao za njega da je pruski špijun

i ujedno bio informiran o njegovoj raboti, kako to da nije znao za originalnu knjigu zapisnika?

Kako to da on intervenira tek pošto je pruska vlada sama *odala* Flerija kao špijuna?

Kako to da on intervenira na način koji u najboljem slučaju njegovog saveznika Hirša uklanja iz Engleske, a službeno ovjerene dokaze za Flerijevu krivicu iz ruku »Marksove partije«?

Kako to da je on i dalje primao pomoć od Flerija, koji se hvališe njegovom priznanicom na 15 funti sterlinga?

Kako to da Fleri i dalje operira u njemačko-američkom revolucionarnom zajmu?

Kako to da on saopćava Fleriju lokal i mjesto sastajanja svog tajnog društva, tako da pruski agenti u susjednoj sobi vode zapisnik o debatama?

Kako to da on obavještava Flerija o maršruti gore spomenutog emisara, krojačkog kalfe, i čak prima od Flerija novac za ovo emisarsko putovanje?

Kako to, napokon, da on priča Fleriju da je Hencea, koji kod njega stanuje, instruirao kako treba da pred kelnskim porotnim sudom svjedoči *protiv Bekera.*[59] Valja priznati — que tout celà n'est pas bien clair.[60]

VII

PRESUDA

Onako kako su se razjašnjavali policijsti misteriji, izjašnjavalo se javno mnjenje za optužene. Kad je prevara s originalnom knjigom zapisnika bila razobličena, svako je

59 O odnosu Viliha i Bekera: »Vilih mi piše vrlo vesela pisma; ja ne odgovaram, ali njega to ne sprečava da mi razvija svoje nove planove za revoluciju. Odredio me je da revolucioniram kelnski garnizon!!! Mi smo se nedavno iskidali od smijeha. On će još svojim glupostima bezbroj ljudi uvaliti u nepriliku; jer jedno jedino pismo moglo bi stotini sudaca nad demagozima osigurati plaću kroz tri godine. Kad bih ja izveo revoluciju u Kelnu, on ne bi bio *protivan* da preuzme rukovođenje daljim operacijama. Suviše ljubazno!« (Iz jednog Bekerova pisma Marksu, od 27. januara 1851.) *(Marksova napomena.)*

60 Da sve ovo nije sasvim jasno. *Prev.*

očekivao oslobođenje od optužbe. »Kölnische Zeitung« bio je prinuđen da poklekne pred javnim mnjenjem i da se okrene protiv vlade. Na njegove stupce, koji su prije bili otvoreni samo za policijske insinuacije, zalutaše odjednom kratke vijesti naklonjene optuženima a sumnjičave prema Štiberu. Sama pruska vlada smatrala je igru izgubljenom. Njeni dopisnici u »Timesu« i u »Morning Chronicleu«[61] počeše iznenada pripremati javno mnjenje u inostranstvu na nepovoljan ishod. Ma koliko bile štetne i čudovišne doktrine optuženih, ma koliko bili odvratni kod njih nađeni dokumenti, stvarnih dokaza za zavjeru nema, pa je stoga osuda jedva vjerojatna. Ovako obeshrabreno i rezignirano pisao je berlinski dopisnik »Timesa«, servilna jeka ovih pribojavanja koja su kružila u najvišim krugovima grada na Špreji. Utoliko je neobuzdanije bilo likovanje bizantinskog dvora i njegovih evnuha kad je električni telegraf iz Kelna prenio porotničko »krivi su« u Berlin.

S razobličenjem knjige zapisnika proces je bio ušao u nov stadij. Porotnicima nije više stajalo na volju da optužene proglase krivim ili nevinim; sad su morali da proglase krivim optužene — ili vladu. Osloboditi optužene — značilo je osuditi vladu.

U svojoj replici na odbrambene govore advokata javni tužilac Zet je napustio originalnu knjigu zapisnika. On neće, veli, da se posluži dokumentom na kome je takva ljaga, on sam ga smatra »neautentičnim«, to je »zlosretna« knjiga, ona je prouzrokovala mnogo nepotrebnog gubljenja vremena, a samoj stvari ne pridonosi ništa, Štiber se dao, iz pohvalne revnosti u službi, obmanuti, itd.

Ali, javno tužilaštvo tvrdilo je u svojoj optužnici da knjiga sadrži »mnogo istinitog«. Daleko od toga da je proglasi za neautentičnu, ono je žalilo jedino što ne može dokazati

---

[61] »*Times*« (»Vrijeme«) — najveći engleski dnevnik konzervativnog pravca. Osnovan 1. januara 1785. u Londonu pod imenom »Daily Universal Register«; od 1. januara 1788. izlazi pod nazivom »The Times«.

»*The Morning Chronicle*« (»Jutarnja kronika«) — engleski dnevnik, izlazio od 1770. do 1862. u Londonu. *Prev.*

njenu autentičnost. S autentičnošću originalne knjige zapisnika, na koju se zakleo Štiber, pala je autentičnost Šervalova iskaza u Parizu, na koju se zakleo Štiber, na koji se Zet u svojoj replici još jedanput vraća, palo je sve činjenično što je najnapornija djelatnost svih vlasti pruske države istjerala za vrijeme jedne i po godine. Glavni pretres pred porotnim sudom zakazan za 28. jula bio je odložen za tri mjeseca. Zbog čega? Zbog bolesti upravnika policije Šulca. A ko je bio Šulc? Prvi pronalazač originalne knjige zapisnika. Pođimo još malo nazad. U januaru i februaru 1852. izvršeni su kućni pretresi kod gospođe doktora Danielsa. Na osnovi čega? Na osnovi *prvih stranica* originalne knjige zapisnika — koju je Fleri poslao Šulcu, Šulc Upravi policije u Kelnu, koju je Uprava policije dostavila istražnom sucu u Kelnu — koje su istražnog suca dovele u stan gospođe doktora Danielsa.

Uprkos Šervalovoj zavjeri optužni senat nije u oktobru 1851. još uvijek našao učin koji je nedostajao i stoga je po nalogu ministarstva odredio novu istragu. Ko je vodio tu istragu? Upravnik policije Šulc. Šulc je dakle imao da nađe učin. Šta je našao Šulc? Originalnu knjigu zapisnika. Čitav novi materijal koji je Šulc pribavio sveo se na odvojene listove knjige zapisnika, koje je Štiber poslije dao upotpuniti i povezati. Dvanaestomjesečni ćelijski zatvor za optužene, da bi originalna knjiga zapisnika mogla kroz to vrijeme da se rodi i poraste. Sitnica, uzvikuje Zet, i nalazi dokaz krivice već u tome što braniocima i optuženima treba osam dana da isprazne Augijevu štalu koju su sve vlasti pruske države istrajno punile godinu i po dana i što optuženi sjede jednu i pol godinu. Originalna knjiga zapisnika nije bila neka pojedinačna incidentalna tačka; ona je bila čvorna tačka u kojoj su se stjecali svi konci vladine djelatnosti: poslanstvo i policija, ministarstvo i lokalne vlasti, javno tužilaštvo i direkcija pošta, London, Berlin i Keln. Originalna knjiga zapisnika imala je toliki značaj za stvar da je bila izmišljena da bi uopće stvorila stvar. Kuriri, depeše, utajivanje pošte, hapšenja, krivokletstva, da bi se originalna knjiga zapisnika održala, falsifikati da bi se napravila, pokušaji potkupljivanja da bi se opravdala. Razobličen misterij ori-

ginalne knjige zapisnika bio je razobličen misterij monstr--procesa.

Na početku je bila potrebna čudotvorna intervencija policije da bi se sakrio čisto tendenciozni karakter procesa. Predstojeća razobličenja — tim je riječima Zet otvorio glavni pretres — pokazaće vam, gospodo porotnici, da ovaj proces nije tendenciozni proces. Sada Zet ističe tendenciozni karakter procesa da bi se policijska razobličenja zaboravila. Poslije godinu i po prethodne istrage porotnicima je bio potreban objektivni činjenični materijal, da bi se opravdali pred javnim mnjenjem. Poslije pet nedjelja policijske komedije njima je bila potrebna »*čista* tendencija«, da bi se izvukli iz činjenične prljavštine. Zato se Zet ne ograničava samo na onaj materijal koji je optužni senat naveo na zaključak da »ne postoji objektivni činjenični materijal«. On ide dalje. On pokušava dokazati da zakon protiv zavjere uopće ne traži činjenični materijal, nego da je čisto tendenciozni zakon, da je, dakle, kategorija zavjere samo izlika da bi se politički heretici spalili u pravnoj formi. Njegov pokušaj obećavao je veći uspjeh ukoliko bi se primijenio novi pruski krivični zakonik; proglašen poslije hapšenja optuženih. Pod izlikom da taj zakonik sadrži blaže odredbe, servilni sud mogao je da dopusti njegovu retroaktivnu primjenu.

Ali ako je proces bio čisto tendenciozni proces, čemu godina i po prethodne istrage? Iz tendencije?

Dakle, pošto se radi o tendenciji, treba li da o tendenciji principijelno diskutiramo s jednim Zet-Štiber-Zekendorfom, s jednim Gebelom, s jednom pruskom vladom, s 300 najjačih poreskih obveznika kelnskog okruga, s kraljevskim komornikom fon Minh-Belinghauzenom i s baronom Firstenbergom? Pas si bête.[62]

Zet priznaje (zasjedanje od 8. novembra)

»da je prvi put došao na ideju da se nešto pobliže pozabavi komunizmom i socijalizmom kad mu je prije nekoliko mjeseci povjereno, i to preko gospodina višeg javnog tužioca, da zajedno s njim zastupa javno tužilaštvo i kad je, zahvaljujući tome, počeo da pročitava akte. On se osjeća primoranim da

[62] Nismo tako ludi. *Prev.*

porotnicima saopći rezultat svojih istraživanja, utoliko prije što vjeruje da smije poći od pretpostavke da su se mnogi među njima, kao i on, malo njima bavili.«

Zet, dakle, kupuje poznati Štajnov kompendij.[63]

»I to što je on naučio danas,
želi već sutra da nauči druge.«[64]

Ali javno tužilaštvo je imalo posebnu nesreću. Tražilo je objektivni činjenični materijal protiv Marksa, a našlo je objektivni činjenični materijal protiv Šervala. Ono traži komunizam koji propagiraju optuženi, a nalazi komunizam protiv kojeg su se oni borili. U Štajnovu kompendiju nalaze se, dakako, svakojake sorte komunizma, samo ne sorta koju traži Zet. Štajn još nije registrirao njemački, kritički komunizam. Dakako, u Zetovim rukama nalazi se »Manifest Komunističke partije«, koji optuženi priznaju kao manifest svoje partije. A u tome manifestu ima jedna glava koja sadrži kritiku čitave dosadašnje socijalističke i komunističke literature, dakle čitave mudrosti koju je registrirao Štajn. Iz te glave mora rezultirati razlika između optuženog komunističkog pravca i svih ranijih pravaca komunizma, dakle specifičan sadržaj i *specifična tendencija* doktrine protiv koje istupa Zet. Nikakav Štajn nije pomogao kod toga kamena spoticanja«.[65] Ovdje se moralo razumjeti, pa makar i samo zato da bi se optužilo. Pa kako pomaže sebi Zet, koga je Štajn ostavio na cjedilu? On tvrdi:

»Manifest se sastoji iz *tri odjeljka.* Prvi odjeljak sadrži istorijsko izlaganje društvenog položaja raznih građana (!) sa stanovišta komunizma« (very fine[66])... Drugi odjeljak izlaže stav komunista prema proleterima... Napokon u posljednjem odjeljku govori se o stavu komunista u pojedinim zemljama.«... (!) (Zasjedanje od 6. novembra.)

Manifest se sastoji, dakako, iz 4 odjeljka, a ne iz 3, ali za ono što ne znam, ne boli me glava. Zet zato tvrdi da se

---

[63] Lorenz von Stein, »Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgreschichte« (»Socijalizam i komunizam današnje Francuske. Prilog savremenoj povijesti«). *Prev.*

[64] Parafrazirani stih iz Šilerova epigrama »Die Sonntagskinder« (»Rođeni pod sretnom zvijezdom«). *Prev.*

[65] Neprevodljiva igra riječi: Štajn — prezime, Štajn — kamen. *Prev.*

[66] Odlično. Prev.

sastoji iz 3 odjeljka a ne iz 4. Odjeljak koji za njega ne postoji to je onaj nesretni odjeljak koji sadrži kritiku komunizma koji je protokolirao Štajn, dakle *specifičnu tendenciju optuženog komunizma*. Ubogi Zet! Najprije mu nedostaje *činjenični materijal*, a sad mu nedostaje *tendencija*.

Ali siva je, dragi prijatelju, svaka teorija.[67] »Takozvano socijalno pitanje«, primjećuje Zet, »i njegovo rješenje zaposlilo je u novije vrijeme pozvane i nepozvane.« Zet spada svakako među pozvane, jer ga je viši javni tužilac Zekendorf prije tri mjeseca službeno »pozvao« na izučavanje socijalizma i komunizma. Zeti svih vremena i svuda na svijetu oduvijek su bili složni u tome da Galileja proglašavaju »nepozvanim« za istraživanje kretanja nebeskih tijela, a inkvizitora koji ga je optužio za herezu — za »pozvanog«. Eppur si muove.[68]

U licu optuženih stajao je revolucionarni proletarijat goloruk prema vladajućim klasama predstavljenim u poroti; optuženi su, dakle, bili osuđeni jer su stajali pred tom porotom. Buržoasku savjest porotnika mogla je za trenutak da prodrma, kao što je prodrmala javno mnjenje, samo razgolićena vladina intriga, pokvarenost pruske vlade koja se razobličila pred njihovim očima. Ali, rekli su porotnici u sebi, ako je pruska vlada rizikovala ovako podla i ujedno ovako smjela sredstva protiv optuženih, ako je ona tako reći stavila na kocku svoju evropsku reputaciju, onda optuženi mora da su, ma kako mala partija bila, đavolski opasni, a njihova doktrina mora da je sila. Vlada je povrijedila sve zakone krivičnog kodeksa da bi nas zaštitila od kriminalnog čudovišta. Povrijedimo i mi, sa svoje strane, ono malo našeg point d'honneur[69] da bismo spasili čast vlade. Budimo zahvalni, osudimo ih.

---

[67] Gete, »Faust«. Prvi dio, prizor četvrti (»Faustov kabinet«). *Prev.*

[68] Zet nije samo bio »pozvan«. Kao nagradu za svoje zasluge u tom procesu on je bio »pozvan« još i dalje, naime za generalnog javnog tužioca Rajnske pokrajine i u tom svojstvu penzioniran, a onda je, providen svetim sakramentima umirućih, blago u gospodinu preminuo. *(Engelsova napomena u izdanju od 1885.)*

[69] Osjećaja časti. *Prev.*

Rajnsko plemstvo i rajnska buržoazija prihvatili su svojim *krivi su* poklič koji je francuska buržoazija bacila poslije 2. decembra: »Samo još krađa može spasiti vlasništvo, krivokletstvo religiju, kopilanstvo porodicu, nered red!«

Čitava državna zgrada u Francuskoj se prostituirala. Pa ipak se nijedna institucija nije prostituirala tako duboko kao francuski sudovi i porotnici. Nadmašimo francuske porotnike i suce, uzviknuli su porotnici u Kelnu. U procesu Šerval, neposredno poslije državnog udara, pariska porota oslobodila je Netea, protiv koga je predležalo više nego protiv *ijednog* od optuženih. Nadmašimo porotu državnog udara od 2. decembra. Osudimo naknadno u licu, Birgersa itd. — Netea.

Tako je prazna vjera u porotu, koja se u Rajnskoj Pruskoj još održavala, zauvijek uništena. Shvatilo se da je porota neki sud privilegiranih klasa, ustrojen za to da rupe u zakonu premosti širinom buržoaske savjesti.

Jena![70] ... To je posljednja riječ za vladu kojoj su potrebna takva sredstva radi postojanja i za društvo kojem je potrebna takva vlada radi zaštite. To je posljednja riječ kelnskog komunističkog procesa... *Jena!*

Napisano oktobra — decembra 1852.
Objavljeno kao zasebna brošura:
»Enthüllungen über den Kommunisten-prozess zu Köln«, Basel 1853.

---

70 Aluzija na poraz koji je Pruska pretrpjela kod Jene 14. oktobra 1806. Taj poraz, koji je imao za posljedicu kapitulaciju Pruske pred Francuskom, pokazao je svu trulost socijalnog i političkog uređenja feudalne monarhije Hoencolerna. *Prev.*

DODATAK IZ IZDANJA OD 1875.

KELNSKI KOMUNISTIČKI PROCES[71]

Podaci o pruskom poslanstvu u Londonu i njegovoj prepisci s pruskim vlastima na kontinentu za vrijeme kelnskog procesa koje sam iznio u ovom odjeljku [»Her Fogta«] zasnivaju se na ispovijesti Vilhelma Hirša, sada zatvorenog u Hamburgu. Hirš je bio glavno oružje policijskog poručnika Grajfa i njegovog agenta Flerija pa je po njihovom nalogu i pod njihovim rukovodstvom fabricirao *lažnu* knjigu zapisnika, koju je Štiber za vrijeme komunističkog procesa podnio sudu. Hiršovu ispovijest objavio je *A. Vilih* u *»New Yorker Criminal Zeitung«* aprila 1853. pod naslovom: *»Žrtve policijske špijunaže. Opravdanje Vilhelma Hirša.«* Ovdje dajem nekoliko izvoda iz Hiršovih memoara.

»Njemačka udruženja bila su zajednički nadzirana« (za vrijeme industrijske izložbe) »od policijskog trijumvirata: policijskog savjetnika Štibera za Prusku, nekog g. Kubeša za Austriju i upravnika policije Huntela iz Bremena.«

Hirš ovako opisuje prvu scenu koju je imao, pošto sa ponudio kao špijun, sa sekretarom pruskog poslanstva *Albertsom* u Londonu.

»Sastanci koje prusko poslanstvo u Londonu zakazuje svojim tajnim agentima održavaju se u lokalu koji je za to pogodan. Gostionica »The Cock«, Fleetstreet, Temple Bar, toliko je neupadljiva da bi je neko ko je ne traži jedva i pronašao kad zlatni pijetao, isturen kao cimer, ne bi pokazivao ulaz. Uzak ulaz odveo me je u unutrašnjost ove staroengleske taverne, a kad sam zapitao za Mr. Šarla, predstavila mi se pod tom firmom jedna gojazna ličnost sa tako prija-

[71] Članak »Kelnski komunistički proces« izašao je 1860. kao prilog 4 u Marksovoj knjizi »Herr Vogt« (»Gospodin Fogt«). *Prev.*

teljskim smiješkom kao da smo nas dvojica već davnašnji poznanici. Izgledalo je da je izaslanik poslanstva, jer to je on bio, veoma veselo raspoložen, a brandy s vodom toliko je pojačao ovo njegovo raspoloženje da se činilo da je zbog toga duže vrijeme zaboravio svrhu našeg sastanka. Mr. Šarl, ili *sekretar poslanstva Alberts* kako mi se odmah predstavio svojim pravim imenom, upoznao me je najprije s tim da on zapravo nema nikakvog posla s policijskim stvarima, ali je ipak voljan da posreduje... Drugi sastanak održan je u njegovom tadašnjem stanu, Brewerstreet 39, Golden Square. Ovdje sam najprije upoznao policijskog poručnika *Grajfa,* figuru čisto policijskog kroja, srednjeg rasta, s tamnom kosom, isto takvom bradom šišanom »par ordre«, tako da se brk spaja sa zaliscima, i s obrijanim podbratkom. Njegove oči, koje su odavale sve drugo prije nego duh, kao da su u čestom ophođenju s kradljivcima i lopovima privikle na oštro buljenje... Gospodin Grajf zavio se, kao u početku i g. Alberts, u isti plašt pseudonima i predstavio se kao Mr. Šarl. Novi Mr. Šarl bio je bar ozbiljnije raspoložen; on je mislio da me najprije mora podvrći ispitu... Naš prvi sastanak svršio se time što mi je dao nalog da mu podnesem tačan izvještaj o čitavoj aktivnosti revolucionarne agitacije... Idući put predstavio mi je g. Grajf 'svoju desnu ruku', kako on to naziva, 'naime', dodao je, 'jednog od svojih agenata'. Ovako nazvani bio je visok mlad čovjek, elegantno odjeven, a predstavio mi se opet kao Mr. Šarl, izgleda da je cijela politička policija usvojila ovo ime kao pseudonim, jer sad sam već imao posla sa tri Šarla. Novodošli izgledao je, međutim, najvredniji pažnje. 'I on je' kako reče, 'prije bio revolucionar, ali sve se dade urediti, samo treba da idem istim putem kao i on.'« Grajf je za neko vrijeme napustio London i oprostio se s Hiršom »s izričnom napomenom da novi M. Šarl uvijek radi po njegovom nalogu, a da se ja mogu mirne duše pouzdati u njega, mada će mi štošta izgledati neobično. To ne treba da me šokira. Da bi mi ovo učinio jasnijim, dodao je: 'Ministarstvo treba ponekad ovaj ili onaj predmet; *dokumenti su glavno; ako ih čovjek ne može pribaviti, mora umjeti da nekako sebi pomogne.*'«

Hirš priča dalje da je

»ovaj posljednji Šarl bio *Fleri,* ranije zaposlen u ekspediciji »Dresdner Zeitung«, lista koji je uređivao L. Vitig. U Badenu ga je, na temelju preporuka koje je donio iz Saske, privremena vlada poslala u Falačku, da bi radio na organiziranju landšturma, itd. Kad su Prusi ušli u Karlsrue, bio je uhapšen, itd. Krajem 1850. ili početkom 1851. osvanuo je iznenada u Londonu; ovdje od samog početka nosi ime de Fleri i kao takav živi među emigrantima u lošoj situaciji, bar prividno, stanuje zajedno s njima u emigrantskoj kasarni koju je uredio emigrantski komitet i prima pomoć. Početkom ljeta 1851. nje-

gova se situacija iznenada poboljšala, useljava se u pristojan stan i ženi se krajem godine kćerkom nekog engleskog inženjera. Kasnije ga vidimo kao policijskog agenta u Parizu... Njegovo pravo ime je *Krauze*, a sin je obućara Krauzea, koji je prije nekih 15 do 18 godina zbog ubistva izvršenog nad groficom Šenberg i njenom sobaricom pogubljen u Drezdenu zajedno s Bakhofom i Bezelerom... Fleri-Krauze mi je često govorio da je radio za razne vlade već od svoje 14. godine.«

To je taj *Fleri-Krauze* za koga je Štiber na javnim zasjedanjima suda u Kelnu priznao da je kao pruski tajni policijski agent bio direktno potčinjen Grajfu. Ja za Flerija kažem u svojim *»Otkrićima o komunističkom procesu«:* »Doduše, Fleri nije Fleur de Marie policijskih prostitutki, ali je cvijeće koje će istjerati cvjetove, iako samo Fleurs de lys«. Ovo se u izvjesnoj mjeri ispunilo. Nekoliko mjeseci poslije komunističkog procesa Fleri je u Engleskoj bio osuđen na nekoliko godina hulks[72] zbog krivotvorenja.

»Kao desna ruka policijskog poručnika Grajfa«, veli Hirš, »Fleri je u njegovoj odsutnosti općio s pruskim poslanstvom u Londonu direktno.«

Sa Flerijem je stajao u vezi Maks Rojter, koji je izvršio krađu pisama kod Osvalda Dica, tada arhivara Šaper-Vilihovog saveza.

»Štiber je« — veli Hirš — »od agenta pruskog poslanika Hacfelta u Parizu, onog famoznog *Šervala,* bio informiran o pismima koje je ovaj posljednji pisao u London, pa je naprosto dao da mu Rojter pronađe boravište Osvalda Dica, poslije čega je Fleri, po Štiberovu nalogu, izvršio ovu krađu uz pomoć Rojtera. To su ona ukradena pisma koja se g. Štiber usudio otvoreno *»kao takva«* deponirati pred porotnim sudom u Kelnu... U jesen 1851. Fleri je zajedno s Grajfom i Štiberom bio u Parizu, pošto je Štiber tamo već prije, posredstvom grofa Hacfelta, stupio u vezu s onim *Šervalom,* ili tačnije *Jozefom Kremerom,* čijom se pomoći nadao ostvariti jednu zavjeru. U tom cilju savjetovali su se gospoda Štiber, Grajf, Fleri, zatim dva druga provincijska agenta, Bekman[73] i Zomer, u Parizu s famoznim francuskim špijunom Lisjen de la Od (pod imenom Dipre) i dali Šervalu instrukcije prema kojima je

---

[72] Robije. Hulks su rashodovani brodovi koji služe kao zatvori. *Prev.*

[73] Isti individuum koji je figurirao u procesu Arnim. *(Marksova napomena u izdanju »Otkrića« iz 1875).* On je već tada i još mnogo godina poslije toga bio pariski dopisnik »Kölnische Zeitung«. *(Engelsov dodatak u izdanju iz 1885.)*

imao da udešava svoje dopise. Fleri se u mom prisustvu često smijao onoj isprovociranoj borbi između Štibera i Šervala; onaj Šmit, koji se u organizaciji osnovanoj od Šervala *po naređenju policije* pojavio kao sekretar jednog revolucionarnog saveza u Štrazburgu i Kelnu, — onaj Šmit nije niko drugi do g. de Fleri... Fleri je u Londonu bio nesumnjivo jedini agent pruske tajne policije, pa su sve ponude i prijedlozi poslanstvu prolazili kroz njegove ruke... Na njegovo mišljenje oslanjala su se gospoda Grajf i Štiber u mnogo slučajeva.« Fleri saopćava Hiršu: »Gospodin Grajf vam je rekao kako treba postupiti... Sama centralna policija u Frankfurtu misli da se prije svega radi o tome da se *osigura postojanje političke policije*, a kojim sredstvima ćemo to učiniti, to je irelevantno; *jedan korak je učinjen* septembarskom zavjerom u Parizu.«[74]

Grajf se vraća u London, izražava svoje zadovoljstvo Hiršovim radom, ali zahtijeva više, naime izvještaje o

»*tajnim sjednicama Saveza Marksove partije.*« »A tout prix«,[75] završio je policijski poručnik, »mi moramo načiniti izvještaje o sjednicama Saveza, radite dakle kako hoćete, samo nikad nemojte preći granice vjerojatnosti; ja lično sam odviše *zaposlen*. Gospodin de Fleri će u moje ime sarađivati s Vama.«

Tadašnja Grajfova zaposlenost sastojala se, kako kaže Hirš, u dopisivanju s Mopaom, preko de la Od-Diprea, o fiktivnom bijegu Šervala i Giperiha iz zatvora Sainte Pélagie koji je trebalo da se organizira. Poslije Hiršova uvjeravanja da

»Marks nije u Londonu osnovao nikakvo novo centralno udruženje Saveza... Grajf se dogovorio sa Flerijem da u danim prilikama zasad sami pravimo izvještaje o sjednicama Saveza; on, Grajf, garantiraće i braniće autentičnost, a što on podnese, biće ionako prihvaćeno«.

Fleri i Hirš daju se, dakle, na posao. »Sadržaj« njihovih izvještaja o tajnim sjednicama Saveza koje je držao Marks »bio je ispunjen time« — veli Hirš — »da su tu i tamo

---

[74] U septembru 1851. bili su u Parizu uhapšeni članovi tamošnje općine Saveza komunista koji su pripadali Vilih-Šaperovoj frakciji. Zavjerenička taktika te frakcije, sračunata na neposredno organiziranje ustanka, omogućila je francuskoj i pruskoj policiji da s pomoću provokatora Šervala, koji je vodio jednu parišku općinu Saveza komunista, konstruira slučaj tzv. njemačko-francuske zavjere. U februaru 1852. uhapšeni su bili osuđeni zbog pripremanja državnog udara. Provokatoru Šervalu omogućen je bijeg iz zatvora. Vidi napomenu 33. *Prev.*

[75] Po svaku cijenu. *Prev.*

vođene diskusije, primani članovi, da je u nekom kutu Njemačke osnovana nova općina, neka nova organizacija, da su u Kelnu zatvoreni Marksovi prijatelji imali ili nisu imali izgleda na oslobođenje, da su došla pisma od toga i toga itd. Što se tiče posljednjeg, Fleri je pri tome obično uzimao u obzir one osobe u Njemačkoj koje su već uslijed političkih istraga bile sumnjive ili su na neki način razvijale političku djelatnost; vrlo često morala je ipak priskočiti u pomoć fantazija, i tada se kao član Saveza pojavljivao neko ko možda uopće nije postojao na svijetu. Gospodin Grajf je ipak smatrao da su izvještaji dobri i da se izvjestan broj njih napokon mora po svaku cijenu stvoriti. Njihovo sastavljanje preuzeo je djelimično sam Fleri, ali sam mu ja pri sastavljanju obično morao pomagati, jer on nije mogao da pravilno stilizira ni najmanju sitnicu. Tako su nastali izvještaji, a g. Grajf je bez promišljanja preuzeo garanciju za njihovu istinitost.«

Hirš pripovijeda dalje kako on i Fleri posjećuju A. Rugea u Brajtonu i Eduarda Majena (tobyjevske[76] uspomene) i kradu pisma i litografirane dopise. Ali to nije sve. Grajf i Fleri iznajmljuje u Stenberijevoj štampariji, Fiter Lajn, litografsku presu i sami izrađuju, zajedno s Hiršom, »radikalne letke«. »Demokrat« *F. Cabel* ima ovdje što da nauči. Neka sluša:

»Prvi letak, koji sam napisao ja (Hirš), dobio je po Flerijevu nalogu naslov »*Seoskom proletarijatu*«. Pošlo nam je za rukom da izvučemo nekoliko dobrih otisaka. Gospodin Grajf je poslao ove otiske kao da potječu od *Marksove partije*, a da bi postali vjerodostojniji, unio je u izvještaje o sjednicama takozvanog Saveza, falsificirane na opisani način, nekoliko riječi o slanju jednog takvog letka. Sličan fabrikat napravljen je još jedanput pod naslovom »*Djeci naroda*«, samo ne znam pod kojom firmom ga je g. Grajf toga puta dostavio; kasnije je ova majstorija prestala, uglavnom zbog toga što je na to otišlo mnogo novaca.«

Šerval dolazi u London poslije svog tobožnjeg bijega iz Pariza i s plaćom od 1 funte i 10 šilinga nedjeljno ataširan je privremeno Grajfu.

»za što je dužan podnositi izvještaje o vezama između njemačke i francuske emigracije«.

Kako je u radničkom udruženju bio javno razobličen i iz njega kao mouchard izbačen,

»Šerval je iz vrlo objašnjivih razloga prikazao njemačku emigraciju i njene organe što je mogao beznačajnijim, jer

[76] Tobi — ime psa u engleskom kazalištu lutaka, i otud na naslovnoj strani londonskog humorističkog lista »Punch«. *Prev.*

mu je s te strane bilo potpuno nemoguće bilo šta dostaviti. Zato je Grajfu podnio izvještaj o nenjemačkoj revolucionarnoj partiji koji je nadmašio Minhauzena.«

Hirš se zatim vraća na kelnski proces.

»Od gospodina Grajfa često su tražena objašnjenja u vezi sa sadržajem izvještajâ o Savezu, koje je po njegovom nalogu fabricirao Fleri, ukoliko su se odnosili na kelnski proces... Dolazili su čak neki nalozi u tom predmetu. Jedanput se Marks tobože dopisivao s *Lasalom* pod nekom adresom »Trinkhaus«, pa je g. javni tužilac želio da se to ispita... Naivnije izgleda molba g. javnog tužioca da mu se dade tačno objašnjenje o novčanoj pomoći koju je Lasal iz Diseldorfa poslao uhapšenom Rezeru u Keln... naime, novac je tobože došao iz Londona.«

Već je u odjeljku III, 4 [»Her Fogta«] spomenuto kako je Fleri, po Hinkeldejevom nalogu, imao da u Londonu nađe osobu koja bi pred kelnskim porotnim sudom predstavljala iščezlog svjedoka Haupta, itd. Poslije iscrpnog izlaganja ove epizode, Hirš nastavlja:

»Međutim je g. Štiber hitno zatražio od Grajfa da po mogućnosti dostavi originalne zapisnike o sjednicama Saveza o kojima je slao izvještaje. Fleri je mislio da bi mogao, ako samo bude imao na raspolaganju ljude, napraviti jedan originalni zapisnik. Naročito bi morao *imati rukopise nekoliko Marksovih prijatelja.* Iskoristio sam ove posljednje riječi i odbio, što se mene tiče, ovakav zahtjev. Fleri se samo još jedanput vratio na taj predmet, a onda je o tome zašutio. U to vrijeme g. Štiber je u Kelnu iznenada nastupio s knjigom zapisnika Centralnog udruženja Saveza koje zasjedava u Londonu... još više sam se začudio kad sam u zapisnicima, koje je štampa donosila u izvodima, prepoznao gotovo na dlaku izvještaje koje je Fleri falsificirao po Grajfovom nalogu. Gospodin Grajf ili sam g. Štiber su, dakle, ipak na neki način napravili *kopiju, jer su zapisnici u ovom tobožnjem originalu bili potpisani, dok oni koje je slao Fleri nisu nikad imali potpise.* Od samog Flerija saznao sam o toj čudnoj pojavi samo to 'da Štiber zna da napravi sve i da će stvar izazvati senzaciju'.«

Čim je Fleri saznao da je Marks dao ovjeriti stvarne potpise tobožnjih potpisivača zapisnika (Libkneht, Rings, Ulmer), pred jednim londonskim policijskim sudom, napisao je slijedeće pismo:

»*Visokom kraljevskom Predsjedništvu policije u Berlinu.* London (datum). U namjeri da potpise onih koji su potpisivali zapisnike Saveza prikažu kao falsificirane, Marks i njegovi prijatelji namjeravaju da ovdje ovjere nekakve rukopise

koji poslije toga treba da budu podneseni porotnom sudu kao stvarno autentični potpisi. Svako ko poznaje engleske zakone zna i to da se oni u tom pogledu mogu svakojako okretati i da onaj ko garantira autentičnost, zapravo ne preuzima nikakvo jamstvo. Čovjek koji ovo javlja ne preza od toga da u stvari gdje se radi o istini potpiše svoje ime: *Beker*, 4 Lichfield Street.' »Fleri je znao adresu Bekera, jednog njemačkog emigranta koji je stanovao u istoj kući s *Vilihom*, tako da je sumnja na autorstvo mogla kasnije lako pasti na Viliha kao Marksova protivnika... Fleri se već unaprijed veselio skandalu koji će ovo tada izazvati. Razumije se, pismo će biti, mislio je on, pročitano tako kasno da bi se eventualne sumnje o njegovoj autentičnosti mogle riješiti tek kad proces bude već završen... Pismo s potpisom Beker bilo je adresirano na *Predsjedništvo policije u Berlinu*, ali nije otišlo u Berlin, nego »policijskom činovniku Goldhajmu, Frankfurter Hof u Kelnu«, a jedna *koverta za ovo pismo* otišla je Predsjedništvu policije u Berlinu s ovom napomenom na priloženoj cedulji: *'Gospodin Štiber u Kelnu daće tačnu informaciju o svrsi'*... G. Štiber nije upotrijebio pismo; on ga nije mogao upotrijebiti jer je bio prinuđen da digne ruke od čitave *knjige zapisnika*.«

O tome Hirš priča:

»Gospodin Štiber izjavljuje (pred sudom) da ju je imao 14 dana ranije u rukama i da je razmislio prije nego što ju je upotrijebio; on izjavljuje dalje da mu ju je donio kurir u licu Grajfa... Grajf mu je dakle predao svoj vlastiti rad; — ali kako se to slaže s jednim pismom g. *Goldhajma*? G. Goldhajm piše poslanstvu: knjigu zapisnika donio sam tako kasno samo zbog toga da bih izbjegao uspjeh eventualnih interpelacija o njenoj autentičnosti...« U petak 29. oktobra g. Goldhajm je stigao u London. » Gospodin Štiber je, naime, imao pred očima nemogućnost da održi autentičnost knjige zapisnika, pa je zato poslao izaslanika da na licu mjesta razgovara o tome s Flerijem; trebalo je vidjeti ne bi li se na bilo kakav način mogao pribaviti neki dokaz. Njegovi razgovori ostali su jalovi, i on je otputovao nazad bez rezultata, ostavljajući Flerija u očajnom raspoloženju; Štiber je, naime, bio odlučio da u tom slučaju, kako ne bi kompromitirao šefove policije, kompromitira njega. Da je to bio uzrok Flerijevog nemira, pokazala mi je tek izjava g. Štibera, koju je dao uskoro poslije toga. Preneražen, g. Fleri je posegao za posljednjim sredstvom: donio mi je jedan rukopis prema kojem sam imao da kopiram izjavu, da je potpišem imenom Libkneht i da je zatim pod zakletvom ovjerim pred londonskim lord-merom, tvrdeći da sam ja Libkneht... Fleri mi je rekao da rukopis potječe od onog ko je pisao knjigu zapisnika, a da ga je *donio (iz Kelna) g. Goldhajm*. Ali kako je, ako je g. Štiber primio knjigu zapisnika preko kurira Grajfa iz Londona, — kako je g. Goldhajm mogao u momentu kad

se Grajf već bio vratio u London prenijeti iz Kelna rukopis tobožnjeg zapisničara?... Fleri mi je zapravo dao samo nekoliko riječi i potpis...«

Hirš veli...

»Kopirao sam rukopis što sam mogao tačnije i napisao da potpisani, naime Libkneht, oglašava ovjeru njegovog potpisa koji su ishodili Marks i drugovi lažnom, a ovaj njegov potpis jedino pravim. Kad sam svršio svoj posao i imao u ruci rukopis« (naime rukopis koji mi je Fleri dao radi kopiranja), »koji na sreću imam još i danas, izrazio sam Fleriju, na njegovo veliko iznenađenje, svoje sumnje i naprosto sam odbio njegov zahtjev.

Fleri je u početku bio očajan, a onda mi je izjavio da će poći sam i zakleti se... Sigurnosti radi, mislio je, *daće da rukopis kontrasignira pruski konzul,* i u tu svrhu je pošao najprije u njegovu kancelariju. Ja sam ga čekao u nekoj krčmi; kad se vratio, imao je kontrasignaturu, poslije čega je pošao k lord-meru s namjerom da se zakune. Ali stvar nije uspjela; lord-mer je tražio daljnja jamstva koja Fleri nije mogao dati, i zakletva je izostala... Kasno uveče vidio sam još jedanput, a tada i posljedji put, g. de Flerija. Upravo toga dana čekalo ga je neprijatno iznenađenje da u »Kölnische Zeitung« pročita izjavu g. Štibera koja se odnosila na njega! 'Ja znam, Štiber nije mogao drukčije, inače bi morao da kompromitira sam sebe', vrlo tačno je filozofirao, tješeći se, g. de Fleri... '*u Berlinu će pući grom ako Kelnjani budu osuđeni* rekao mi je g. de Fleri jednog od posljednjih dana kad sam ga vidio.«

»Fleri je imao posljednje sastanke s Hiršom *krajem oktobra 1852;* Hiršove ispovijesti potječu *iz kraja novembra 1852. a krajem marta 1853.* pukao je *»grom u Berlinu«* (Ladendorfova zavjera).[77]

---

[77] Gore navedenom tekstu priloga br. 4, koji je Marks uključio u drugo izdanje »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu« (1875), Engels je u trećem izdanju »Otkrića« (1885) dodao ovaj tekst:

Čitaoca će interesirati da vidi kakvo je svjedočanstvo dao sam Štiber svojim dvama saučesnicima Fleri-Krauzeu i Hiršu. O prvom stoji u »crnoj knjizi« (II, str. 69):

»Br. 345. *Krauze,* Karl Fridrih August, iz Drezdena. Sin je bivšeg ekonoma, koji je godine 1834. pogubljen zbog učešća u ubistvu grofice Šenberg u Drezdenu, i zatim« (poslije pogubljenja?) »žitarskog mešetara Fridriha Augusta Krauzea i njegove danas još žive udovice Johane Rozine Gelnic, a rođen je 9. januara 1824. u Vajnberghejzenu kod Kosviga, nedaleko od Drezdena. Od 1. oktobra 1832. pohađao je sirotinjsku školu u Drezde-

nu, bio je 1836. primljen u sirotište u Antonštat Drezden i 1840. konfirmiran. Tada je pošao na nauk kod trgovca Grula u Drezden, ali već iduće godine sjedi zbog *višestrukih krađa* u Gradskom sudu u Drezdenu u istrazi i zatvoru. Osuđen je na kaznu u visini trajanja istražnog zatvora. Poslije puštanja iz zatvora živio je bez posla kod svoje majke, dospio je marta 1842. zbog *provalne krađe* ponovo u zatvor i pod istragu, pa je osuđen na kaznu od *četiri godine robije*. 22. oktobra 1846. vratio se iz kaznenog zavoda u Drezden i *družio se s najozloglašenijim kradljivcima*. Zatim se za njega zauzelo Društvo za otpuštene kažnjenike pa mu je našlo zaposlenje kao izrađivaču cigara. Kao takav radio je bez prekida do marta 1848. s osrednjim vladanjem. Ali tada se ponovo predao sklonosti za besposličenjem i posjećivao je politička udruženja« (kao vladin špijun, kako je sam priznao Hiršu u Londonu, vidi gore). »Početkom 1849. postao je kolporter, Dresdner Zeitung, koji je uređivao republikanski literat E. El. Vitig iz Drezdena, sada u Americi, učestvovao je maja 1849. kao komandant barikade na Sofienštrase u drezdenskom ustanku, pobjegao je poslije ugušenja ustanka u Baden, gdje se s ovlaštenjima privremene badenske vlade od 10. i 23. jula 1849. bavio u cilju vršenja pozivanja u landšturm i u cilju iznuđivanja namirnica za ustanike, bio je uhapšen od pruske vojske i 8. oktobra 1849. pobjegao iz Raštata.« (Isto onako kao što je kasnije Šerval »pobjegao« iz Pariza. A sad evo pravog mirisnog policijskog cvjetića — neka se ne zaboravi da je ovo štampano dvije godine poslije štampanja »Kelnskog procesa«.) »Prema jednoj vijesti u broju 39. berlinskog ‚Publicista' od 15. maja 1853, koja je uzeta iz spisa trgovačkog pomoćnika Vilhelma Hirša iz Hamburga, štampanog u Njujorku: ‚Žrtve špijunaže'« (o anđele pun slutnje, o Štiberu!) »Krauze se krajem 1850. ili početkom 1851. pojavljuje u Londonu pod imenom *Šarl de Fleri* kao politički emigrant i živio je najprije u bijednim prilikama, došao je poslije 1851. u bolju situaciju, pošto je poslije primanja u Savez komunista« (koje Štiber lažući dodaje) »služio raznim vladama kao agent, pri čemu je izvršio razne prevare.«

Ovako se Štiber zahvaljuje prijatelju Fleriju, koji je uostalom, kao što je to već spomenuto, nekoliko mjeseci poslije kelnskog procesa bio osuđen zbog krivotvorenja na nekoliko godina robije.

O časnom Hiršu u istoj knjizi na str. 58 stoji:

»Br. 265 Hirš, Vilhelm, trgovački pomoćnik iz Hamburga. On nije, kako izgleda, otišao u London kao izbjeglica« (čemu ova posve besciljna laž? pa Goldhajm ga je htio uhapsiti u Hamburgu!), »nego dragovoljno, ali se tamo mnogo družio sa izbjeglicama i posebno se priključio Komunističkoj partiji. Igrao je dvostruku ulogu. Jedanput je učestvovao u pothvatima revolucionarne partije, drugi put se nudio kontinentalnim vladama kao špijun, kako protiv političkih zločinaca tako i protiv krivotvoritelja novca. U ovom pogledu izvršio je *najgore prevare* i podvale, u prvom redu *falsifikate, tako da se na njega* ne može

dovoljno upozoriti. On je čak, zajedno sa sličnim subjektima, *pravio lažni papirni novac*, samo da bi, za veliku nagradu, otkrio policijskim vlastima tobožnje krivotvoritelje novca. Postepeno je na obje strane« (policijskih i nepolicijskih krivotvoritelja novca?) »otkriven i sad se iz Londona povukao u Hamburg, gdje živi u oskudnim prilikama.«

Toliko Štiber o svojim londonskim pomoćnicima, na čiju »istinoljubivost i pouzdanost« se neumorno zaklinje. Pri tome je naročito interesantna apsolutna nemogućnost, u kojoj se nalazi ovaj uzorni Prus, da kaže prostu istinu. On ne može odoljeti a da među činjenice uzete iz spisa — istinite i lažne — ne umetne čak i posve besciljne laži. A u tome da se na osnovi iskaza ovakvih profesionalnih lažova — oni su danas brojniji nego ikad — stotine ljudi osuđuje na zatvor, — u tome se sastoji ono što se danas zove spasavanje države.

POGOVOR

»Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu«, čije ponovno objavljivanje »Volksstaat« smatra za današnje vrijeme umjesnim, izašla su prvi put u Bostanu (Masačusets) i u Bazelu. Bazelski tiraž je najvećim dijelom zaplijenjen na njemačkoj granici. Spis je izašao nekoliko nedjelja po završetku procesa. Tada je u prvom redu bilo važno ne gubiti vrijeme, i zato je mnoga greška u pojedinostima bila neizbježna. Tako, na primjer, pri navođenju imena kelnskih porotnika. Tako pisac Crvenog katekizma nije navodno bio M. Hes, nego neki Levi.[78] Tako V. Hirš u svom »Opravdanju« uvjerava da je Šervalov bijeg iz pariskog zatvora bio ugovoren između Grajfa, francuske policije i samog Šervala, kako bi ovaj za vrijeme procesa mogao biti upotrijebljen kao mouchard u Londonu. Ovo je vjerojatno, jer krivotvorenje mjenica izvršeno u Pruskoj i opasnost izručenja koja je odavde izlazila morali su smekšati Kremera (to je Šervalovo pravo ime). Moj prikaz ovog događaja osniva se na kervalovim »vlastitim priznanjima« jednom mom prijatelju. Hiršov podatak baca još jaču svjetlost na Štiberovo krivokletstvo, na spletke pruskog poslanstva u Londonu i Parizu i na bestidne Hinkeldejeve atake.

Kad je »Volksstaat« počeo da na svojim stupcima preštampava brošuru, kolebao sam se jednog trenutka ne bi li bilo umjesno da VI glavu (Vilih-Šaperova frakcija) izostavim. Ali kad sam duže razmišljao, svako sakaćenje teksta izgledalo mi je kao falsificiranje jednog istorijskog dokumenta.

---

[78] Iz dokumenata koji tada nisu bili poznati Marksu, a posebno iz Hesova pisma od 21. jula 1850. Vajdemajeru, proizlazi da je autor »Crvenog katekizma« bio Hes. *Prev.*

Nasilno ugušenje jedne revolucije ostavlja u glavama njenih učesnika, naročito onih koji su sa domaće pozornice bačeni u progonstvo, potres koji čak snažne ličnosti za kraće ili duže vrijeme čini tako reći neuračunljivim. Oni ne mogu da se snađu u toku koji je uzela istorija, oni neće da uvide da se forma pokreta promijenila. Otud igranje konspiracije i revolucije, koje je jednako kompromitantno za njih same i za stvar kojoj služe; otud i progrešni potezi Šapera i Viliha. Vilih je u sjevernoameričkom građanskom ratu pokazao da je više nego fantast, a Šepar, koji je cijelog svog života bio prvoborac radničkog pokreta, uvidio je i priznao uskoro po završetku kelnskog procesa svoju trenutnu zabludu. Mnogo godina kasnije, na samrtnoj postelji, jedan dan prije smrti, on mi je još s jetkom ironijom govorio o onom vremenu »emigrantske budalaštine«. S druge strane, okolnosti u kojima su »Otkrića« pisana objašnjavaju žučnost napada na nehotične pomagače zajedničkog neprijatelja. U trenucima krize bezglavost postaje zločin prema partiji koji izaziva javno ispaštanje.

»Čitavo postojanje političke policije zavisi od ishoda ovog procesa!« Ovim riječima je Hinkeldej za vrijeme kelnskog suđenja pisao poslanstvu u London (vidi moj spis: »Herr Vogt«, str. 27) on je izdao tajnu komunističkog procesa. »Čitavo postojanje političke policije«, to nije samo postojanje i djelatnost osoblja kome je ta specijalnost neposredno povjerena. To je potčinjavanje čitave vladine mašinerije, uračunavši sudove (vidi pruski Disciplinski zakon za sudske činovnike od 7. maja 1851) i štampu (vidi reptilski fond[79]), toj instituciji, onako kao što je cjelokupna država u Veneciji bila podvrgnuta državnoj inkviziciji. Političkoj policiji, paraliziranoj u Pruskoj za vrijeme revolucionarne bure, bila je potrebna organizacija, za koju je drugo francusko carstvo bilo i ostalo obrazac.

---

[79] *Reptilski fond* zvao se fond stvoren od konfiscirane imovine hanoverske dinastije koji je služio pruskoj vladi za finansiranje »naročitih zadataka«. Tim fondom osobito se služio Bismark da bi korumpirao buržoasku štampu i učinio je zavisnom od sebe. Naziv reptili (gmizavca) upotrijebio je Bismark 1896. u jednom svom govoru u pruskom landtagu za potkupljive agente. Lijeva štampa počela je tada nazivati reptilskom štampom potkupljivu režimsku štampu. *Prev.*

Poslije propasti revolucije od 1848. njemački radnički pokret postojao je samo još u formi teoretske, a uz to u uske okvire stjerane propagande, u čiju bezopasnost pruska vlada nije ni za trenutak posumnjala. Njoj je hajka na komuniste bila potrebna samo kao uvod u križarski pohod reakcije protiv liberalne buržoazije, a sama buržoazija kalila je glavno oružje te reakcije, političku policiju, osuđivanjem predstavnika radnika i oslobađanjem Hinkeldej-Štibera. Tako je Štiber zaslužio svoje viteške ostruge pred porotnicima u Kelnu. Štiber je tada bilo ime jednog podređenog policijskog individuuma u divljem lovu na povišenje plaće i čina; sada Štiber znači neograničenu vlast političke policije u novom svetom pruskonjemačkom Rajhu. On se tako u neku ruku pretvorio u moralnu ličnost, moralnu u figurativnom smislu, kao što je moralno biće, na primjer, Rajhstag. Ali ovog puta politička policija ne puca na radnika da bi pogodila buržuja. Obrnuto. Baš u svojstvu diktatora njemačke liberalne buržoazije Bismark se smatra dovoljno jakim da radničku partiju otjera sa svijeta. Zato na porastu veličine Štiber njemački proletarijat može mjeriti koliki je put prevalio poslije kelnskog komunističkog procesa.

Nepogrešivost pape je prava šala u poređenju s nepogrešivošću političke policije. Pošto je u Pruskoj za vrijeme čitavih decenija trpala u zatvor mlade usijane glave zbog oduševljavanja za njemačko jedinstvo, njemački Rajh, njemačko carstvo, ona ove godine trpa u haps čak stare ćelave glave koje odbijaju da se oduševljavaju tim božjim darovima. Danas se ona isto tako uzaludno muči da iskorijeni *neprijatelje Rajha* kao onda *prijatelje Rajha*. Evo uvjerljivog dokaza da ona nije pozvana da stvara istoriju, pa bila to i istorija svađe oko careve brade!

Sam komunistički proces u Kelnu jasno pokazuje nemoć državne vlasti u njenoj borbi protiv društvenog razvoja. Kraljevski pruski državni tužilac dokazivao je krivnju optuženih naposljetku time što su tajno širili antidržavne principe *»Komunističkog manifesta«*. A zar se, uprkos tome, ti isti principi dvadeset godina kasnije ne objavljuju u Njemačkoj posve javno? Zar oni ne odjekuju čak i sa tribine Rajhstaga? Zar oni nisu u obliku *»Programa Međunarodnog radničkog*

udruženja«[80] obišli cijeli svijet, uprkos svim vladinim tjeralicama? Društvo neće naći svoju ravnotežu dok se ne bude okretalo oko sunca rada.

U »Otkrićima« je rečeno na kraju: »J e n a![70]... To je posljednja riječ za vladu kojoj su potrebna takva sredstva radi postojanja i za društvo kojem je potrebna takva vlada radi zaštite. To je posljednja riječ kelnskog komunističkog procesa... *Jena!*« Baš mi je to neko uspjelo predskazivanje, smješka se prvi Trajčke na kog naiđeš, ponosno ukazujući na najnovije uspjehe pruskog oružja i na mauzericu. Meni je dovoljno da podsjetim da postoji ne samo *unutrašnji Dipel*[81] nego i *unutrašnja Jena.*

London, 8. januara 1875.

Karl Marks

(Prevela NATAŠA TKALEC)

---

[80] Od 21. do 27. oktobra 1864. Marks je, po nalogu Privremenog komiteta Međunarodnog radničkog udruženja (osnovano 28. septembra 1864), napisao »Inauguralnu adresu (Osnivački manifest) Međunarodnog radničkog udruženja«. Inauguralna adresa opisuje razvoj radničkog pokreta poslije 1848. i utvrđuje principe borbe radničke klase; na njemačkom jeziku izašla je u listu »Sozialdemokrat« 21. i 30. septembra 1864. »Opći statuti«, koji su kratko izlagali zadatke i ciljeve borbe radničke klase i regulirali organizacionu formu I internacionale, objavljeni su na njemačkom jeziku 1871. godine kao brošura. *Prev.*

[81] Dipel — danska tvrđava u Šlezvigu koju su 18. aprila 1864. jurišem zauzele pruske trupe u ratu protiv Danske. Izraz »unutrašnji Dipel« kao oznaka za unutrašnjeg neprijatelja prvi je upotrijebio Bismarkov organ »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« (»Sjevernonjemačke opće novine«) u broju od 30. septembra 1864; kasnije je taj izraz u navedenom značenju široko upotrebljavan. *Prev.*

K. Marks

GOVOR ODRŽAN NA JUBILEJU LISTA »PEOPLE'S PAPER«[1]

Takozvane revolucije iz 1848. bile su samo neznatni događaji — naprsline i pukotine na suhoj kori evropskog društva. Ali one su ukazale na provaliju. Ispod prividno čvrste površine one su otkrile oceane tekuće materije koja treba samo da se zatalasa pa da u komade raznese kontinente od tvrde stijene. One su bučno i nejasno objavile emancipaciju proletarijata, tj. tajnu devetnaestog vijeka i revolucije toga vijeka.

Istina je da ova socijalna revolucija nije bila novina pronađena 1848. Para, elektricetet i automatska predilica bili su revolucionari mnogo opasnijeg karaktera nego i građani Barbes, Raspaj i Blanki. Ali iako atmosfera u kojoj živimo pritiskuje svakog od nas težinom od 20 000 funti, da li je osjećate? Ne više nego što je evropsko društvo prije 1848. osjećalo revolucionarnu atmosferu koja ga je okruživala i pritiskivala sa svih strana.

Postoji jedna velika činjenica koja je karakteristična za ovaj naš devetnaesti vijek, činjenica koju nijedna stranka ne smije da porekne. S jedne strane, stupile su u život industrijske i naučne snage o kojima nijedna epoha ranije ljudske istorije nije ni slutila. S druge strane, postoje simptomi raspadanja, koji daleko premašuju strahote zapisane iz posljednjih vremena Rimske imperije.

[1] »*People's Paper*« («*Narodne novine*«) — list koji je izlazio u Londonu od 1852. do 1858. Marks je ovaj list pomagao koliko je mogao, pisao članke za njega i ponekad bio na pomoći uredniku Ernestu Džonsu u uređivanju. *Red.*

U našim danima sve izgleda bremenito svojom suprotnošću; vidimo da strojevi, sa divnom moći da skrate ljudski rad i učine ga plodnijim, dovode radnike do gladovanja i pretjeranog rada. Ovi novi izvori bogatstva nekom čudnom, kobnom čarolijom pretvaraju se u izvore oskudice. Izgleda da se stjecanje vještine plaća gubitkom karaktera. Izgleda da čovjeka porobljavaju drugi ljudi ili njegova vlastita niskost istom onom brzinom kojom čovječanstvo stječe vlast nad prirodom. Čak i jasna svjetlost nauke izgleda da može da sija samo na tamnoj pozadini neznanja. Svi naši pronalasci i sav naš napredak izgleda da se svršavaju time da se materijalne snage obdaruju intelektualnim životom, a ljudski život snižava do stepena tupe materijalne snage. Ovaj antagonizam između moderne industrije i nauke, s jedne, i moderne bijede i propadanja, s druge strane, ovaj antagonizam između proizvodnih snaga i društvenih odnosa naše epohe jest činjenica, opipljiva, predominantna i neosporna. Neke stranke mogu jadikovati nad njom; druge bi možda željele da se oslobode suvremenih tehničkih tekovina, da bi se oslobodile suvremenih sukoba. Ili one možda uobražavaju da takav značajan napredak u industriji iziskuje da bude upotpunjen odgovarajućim značajnim nazatkom u politici. Što se nas tiče, mi nismo u zabludi u pogledu prirode toga lukavog duha koji neprestano izražava sve ove suprotnosti. Mi znamo da nove snage društva, da bi dobro funkcionirale, traže da njima vladaju novi ljudi, a to su radnici.

Radnici su isto tako pronalazak novog doba kao i sama mašina. Među znacima koji zbunjuju buržoaziju, aristokratiju i zlosretne proroke nazatka, mi prepoznajemo našeg vrsnog prijatelja, Robina Gudfeloua[2], tu staru krticu, koja tako brzo umije da rije pod zemljom, tog odličnog pionira — revoluciju. Engleski radnici su prvenci moderne industrije. Oni, dakle, svakako neće biti posljednji u pružanju pomoći socijalnoj revoluciji koju stvara ta industrija, revolucija, koja znači oslobođenje njihove vlastite klase širom

[2] Fantastično biće koje je igralo, po narodnom vjerovanju u XVI i XVII vijeku u Engleskoj, ulogu dobrog prijatelja u životu ljudi; pojavljuje se kao jedna od glavnih ličnosti u Šekspirovoj komediji »San ljetne noći«. *Red.*

cijelog svijeta, koja je isto toliko općesvjetska kao i vladavina kapitala i najamno ropstvo. Ja znam za herojsku borbu kroz koju je prošla engleska radnička klasa od sredine prošlog vijeka, za borbu manje poznatu samo zato jer su je buržoaski istoričari obavijali tamom i prešutkivali.

Radi osvete za nedjela vladajuće klase u srednjem vijeku u Njemačkoj postojao je tajni sud zvan »Vehmgericht«. Ako bi neka kuća bila obilježena crvenim križem, znalo se da je njenog vlasnika osudio »Vehm«. Sve kuće u Evropi su danas obilježene ovim tajanstvenim crvenim križem. Istorija je sudac, a proletarijat je izvršilac presude.

Govor koji je održao K. Marks 14. aprila 1856. Štampan u listu »People's Paper« od 19. aprila 1856.

(Prevela dr VIDA MARKOVIĆ, redaktor MARA FRAN)

SADRŽAJ

Marks — Engels

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA

Izdavač: Izdavačka, grafička i knjižarska radna organizacija „SVJETLOST", Sarajevo, OOUR izdavačka djelatnost Sarajevo / Za izdavača: Alija Velić / Tehnički urednik: Hilmo Hadžić / Likovna oprema: Ivica Čavar / Korektor: Dubravka Žurić / Štampa: Štamparsko preduzeće „Budućnost", Novi Sad, Šumadijska 12 / Štampano u 5000 primjeraka.

1976.

Knjige iz ČETVRTE serije IZBORA IZ DJELA KLASIKA MARKSIZMA oslobođene su osnovnog poreza na promet na osnovu mišljenja Republičkog sekretarijata za obrazovanje i kulturu SRBiH br. 02-413/19 od 21. marta 1974. godine.